

B525.

~~3825~~
L. 705

E. U. Sil

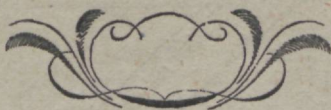
Arvutud

Kooli-teadus.

Kirjutanud

B. N. Hansen,

Paište õppetaja ja Willandi maakona koolirevident.

Tartus.

Trükkitud B. Gläseri juures.

1873.

Enchiridion

Zensuri poolest lubatud. — Riias, 5. Aprillil 1873.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

54108

Druck von W. Gläfer in Dorpat 1873.

Eeskõne.

See weike kooli-teaduse raamat peab walla koolmeistridele seda teada andma, mis neile sündsa ja kasuliku ameti toimetamiseks tarwis on teada. Meie päiwil aetakse rahwa koolitamisest väga palju juttu, üks kiidab seda, teine tüüft, iga üks tahab nõuu anda ja omad mõtted kõige tarwilisemaks nõuuks kiita. Aga Sumal olgu tänatud, meil ei ole tarwis täna pääw weel rahwa kooli põhjust otsides kükide nõuu läbi katsuda ja mitme proowimise läbi ilma asjata aega wiita ja lastele kahju teha. Suured meistrid on seda asja juba läbi uurinud, läbi katsunud ja proowinud ja on seda kõigeparemat nõuu juba leidnud, mis rahwa kooli põhja-seadus ja piir peab olema. Teile, armsad walla koolmeistrid, kes teie praegu ametis olete ja tema raskust ja waewa niisamuti kui tema anu ja rõõmu tunnete, ning ka noortele meestele, kes ennast selle ameti peale walmistawad, olen mina seda raamatukest ühe kuulsa meistri juhatamise järel kirjutanud ja annan nüüd seda selle lootusega teie kätte, et ta meie walla koolidele kasu andmata ei jätta,

Kui teie waewaks wõttate, jeda hoolega õppida ja tema fisu oma waimu waraks teha. — Nii palju tahan mina oma eeskõne sees teile weel üttelda, et meie auulik maakoolide patron, Piwimaa rüütlike selts, raamatu trükkimise kulu omast käest on annud, mis eest mina muidugi kõigest jüdamest tänulik olen. Kõõmuga olen mina jeda tööd teinud, hea meelega on maakooli patron kulu kannud, aga kasu tulgu Sumala armuga rohkestes meie rahwa kätte.

Paiistu kiriku mõisas,
jel 28. Näärikuu pääwal 1872.

W. S.

I. Kool.

1. Lastekasvatamisest.

Ütski loom ei tule nii jõutu ilmale, kui inimene. Kui ta mitte kohe abi ei saaks, siis sureks ta ruttu ära. Aga wanemad wõtavad teda suure rõõmuga wasta ja armastus ajab neid suure hoolega seda kõik tähele panema, mis lapsel tarwis on, et naad seda temale kätte toowad. Selle hoolsa tähelepanemise ja armastuse kätte-toomise läbi kosub ja kasvab laps ihu ja hinge poolest.

Esimeste nädalate sees wõib lapse juures paljalt seda tähele panna, mis tema ihule tarwis on, see on, toidust, sooja, puhtust; pealegi on tarwis teda ihuliku kahju eest hoida. Pea ärkawad ka lapse meeled, ta hakkab oma liikmeid oma tahtmist mööda pruukima ja annab see läbi tunnistust oma hinge elust. Kolmandama nädala sees hakkab laps kuulma, pärast seda hakkab ta selgemine nägema; oma hinge elust annab ta tunnistust nuttu ja naeru läbi. Nuttes teeb laps oma esimest healt (Tarkuse raam. 7, 3.), nelja-kümne päewa ümber on esimene naer näha. Seda kõik sünnib tähele panna, wanemate armastus näab seda kõik, mängib lapsega ja kõneleb temaga; kõnelemise läbi ärkab lapse hinge elu ja kasvab tema mõistus. Nõnda õppib laps aega mööda tundma, mõtlema, rääkima ja oma jõudu pruukima.

Seda wiisi on loomulik lastekasvatamine ja seda wiisi kaswatawad ka metsinimesed oma lapsi; aga seesugune loomulik lastekasvatamine on ka niisuguste ristiinimeste juures näha, kes oma lastekasvatamise juures seda suurt abi, mis neile pakutakse, ei mõista ehk ei taha pruukida.

Sumala armuline tahtmine lastekasvatamise poolest on näha neist sõnadest: „Laske need lapsukesed minu juure tulla!“ Sellega näitab tema meile, mis meie kohus on teha. Wanemate loodud armastus ei mõista laste juures üht suurt wiga ja häda äratunda, aga Sumala pühad silmad nääwad seda kül ja tema püha suu on meile seda ilmutanud. See wiga on pattu hukatus, mis meid ajab äralunastamise järele igatsema. „Sest siin ep ole ühtegi wahet, kõik on pattu teinud ja on Sumala auust ilma.“ Room. 3, 23. „Ühtlasi on nemad läinud hajjema; ei ole seda, kes head teeb, ei ühtainustke.“ Paul 14, 3. „Mis lihast on sündinud, see on liha.“ Joan. 3, 6. „Inimese mõtlemised on kurjad lapse põlwest saadik.“ 1 Moosj. 3, 21. „Ma tean, et minu sees ep ole ühtegi head leida.“ Room. 7, 18.

Lapsed on ka sündimisest saadik pattu kõitest kinni seutud. Need teewad ta waimu filmad tuhniks, rikkuvad tema rõõmu ära, jewad tema tahtmist kinni ja teewad teda ülelangetumaks ja wastapanekjaks. See ei aita midagi, et wanemad nende paha asjade pärast, mis naad oma laste juures nääwad, pahandawad ja nurisewad; see ei aita ühtegi, et naad mõtlewad, kuidas nemad oma tarkusega seda kurja wõiksid ärakeelda. „Ükski ei wõi mitte wenda lunastada, ega Sumalale lunastamise hinda tema eest anda.“ Paul 49, 8. Ei ole tõist nõuu ega tõist abimeest: „Laske lapsukesed minu juure tulla!“ ütleb Jeesand. Siis pole sest mitte kül, et lastekaswatajad lapsi paljalt loomulikul wiisil kaswatawad, waid nemad peawad neid ka Selle juure juhutama, kes nende arst ja abimees ja Dnnistegija tahab olla siin ja seal. Seda teeme ka see läbi, et meie neid laseme ristida ja kriislikul wiisil kaswatame, see on, aegsaste pattu tundmist ja armu igatssemist nende südames äratame. — Lastekasvatamise juures on ülem asi Kristuse käsk ja armufutsmine: „Laske need lapsukesed minu juure tulla.“

Selle selge käsu wasta ei tohi mõistlikud lastewanemad ehk lastekaswatajad mitte midagi lausta; sest püha

ristmise sakramendi läbi on meie lapsed Kristuse omaduseks saanud ja meie oleme lubanud ja toutanud, neid elavaks liikmedeks Kristuse ihu kules kasvatada. Kes seda juure hoole ja tähelepanemisega ei tee, see jääb walelikuks Jumala ees ja rikkub lapse hinge õnnistust ära.

2. Familiia, esimene lastekasvatamise koht.

Famiilia on rajatud abielu peale, see on mehe ja naese ühendamine armastuse sideme läbi, ja see ühendamine on Jumala käsk ja seadus. (1 Moosj. 2, 18.) Abielus sünnivad lapsed ja wanemad lastega ühes koos kutsutakse familiiak. Kolme asja läbi ilmub kristlikus familiias laste kasvatamise juures suur wägi.

1. Esimene asi on armastus. Wanemate armastus sünnitab laste südames ka armastust, mis neil kui loodud pattustel iseenesest ei ole. Lapse armastus isa ja ema wasta, mis iseenesest juba kallis, armas asi on, saab ka üheks heaks juureks, kellest palju häid asju wäljakaswawad, nii kui, sõnakuulmine, wanemate auustamine, tänuelik meel ja alandus.

2. Teine asi on wanemate eeskuju ehk eesmärk. Mis film näab, seda püüab inimene ka teha, see on loodud asi. Isa ema on alati lapse filma ees, ta õppib neist sedawiisi, et ta nende teud tähele paneb ja ise katsub seda teha. Head kombed sünnitawad laste juures jälle head kombed, aga pandgu wanemad kül tähele, pahad kombed sünnitawad jälle pahad kombed.

3. Kolmas asi on wanemate eluseisus. Tulgu mis tahes wanemate kätte, olgu õn ehk õnnetus, laps on wanemate käekäimisest osawõtja. Pandgu lastekaswatajad tähele, et kui neil rikkus käes, lapse südames toreduse ja uhkuse waim aset ei tee, ja et kehwoises ja wiltsuses muffer meel, argdus ehk ülekohusus wõimust ei wõtta. Õppigu nutja film taewa poole waatama ja õnnelik käsi õigust tegema igauhele.

Targad, usklikud wanemad, kes omad lapsed armastuses kaswatawad, kes neile kõigis asjus heaks eesmärgiks on ja omas eluseisuses alati jumalakartlikul wiisil ennast ülesnäitawad, täidawad Kristuse käsku: Laske need lapsukesed minu juure tulla, sest ilmateadmata külwawad nemad oma puhta ja jumalakartliku elu läbi laste südamesse head seemet, mis kaswama lähab ja neid wanemate sarnatseks teeb.

Uga peale seda peab kristlik familiia lapsi iseäralikul wiisil Dnnistegija juure juhutama ja pää-asi, mis läbi see wõib sündida, on palwe. Mis teeb ema ehk isa, kui ta oma lapsega Jumalat palub? Nemad andwad lapsele seda õppetust: Jumal on taewas, sina tohib temaga rääkida, ta kuuleb sind, ta on helde ja armuline; kõik, mis sul on, oled sa tema käest saanud, täna teda selle eest; mis sul tarwis on, pead sa tema käest paluma; ta annab sulle kõik heameelega; sa wõid ka tõiste eest paluda; kõik peawad teda paluma, suured ja weikesed, rikkad ja wacsed. — Hea seeme, mis palwe läbi lapse südamesse istutakse, ei jätta head wilja andmata, sest palwe teel saawad lapsed kõige paremine Dnnistegijaga tutwaks.

Juhatagem oma lapsi Kristuse poole, siis saame ka meie oma laste läbi Kristuse juure juhatud. Lapsed seisawad kui peegel wanemate silma ees, kelle sees nemad ise oma wigadusi ja rumalusi nääwad. Meie omad head ehk kurjad kõned kostwad lapse suust meie wasta.

3. Ilmlik riik, tõine kaswatamise koht.

Ilmlik riik on walitsuse ja alamate ühendamine riigi seaduse läbi, ta on niisamuti, kui familiia, Jumalast seatud, sest „Ülemaid ep ole muidu kui Jumalast, aga kes ülemad on, need on Jumalast seatud.“ (Room. 13, 1.) Kõige seaduste ja seadmiste põhi on Jumalast Siinai mäe peal antud.

1. Selle järele on ilmlik riik üks koht, kus inimene sõnakuulmiste õppib. Riigi alamad ei tohi oma tahtmist

mööda elada, waid peawad kõik oma tahtmisi ja tegemisi riigi seaduse järele seadma. Riigi seadus paneb inimeste himudele kammitsa jalga ja päitseb pähe. See teeb meid mõistlikuks ja etewaatlikuks, rõhub südame himu maha ja õppetab meid kõrgema tahtmise alla heitma.

2. Ilmliku riigi sees õppib inimene tõiseks hoolsat töötegemist ja püüdmist. Riigi walitsus nõuab oma alamate käest teenistusi ja maksusi; ta seab mittu asja, kellest meil abi ja kasu on (õppetuše kohte, post, telegrafid, raudteed j. n. e.); ta kaitseb ja hoiab seaduste läbi alamate wara ja omandust. Mida enam igauks riigile kõige oma jõuuga abi annab, seda enam tasub riigi walitsus oma kasuliku seadmiste läbi seda tagasi. Ja see võib ka sündida, et meie oma isamaa kaitsemiseks werd ja wara peame äraandma. Mida suurema hoolega inimene oma lapse ea sees mõistlikult jumalakartuses on kaswatud, seda parem mõistab tema ka oma täieliku ea sees, kui sõnakuulelik, truu ja ustaw riigi alam elada ja isamaad südamest armastada.

4. Kristlik kirik, kolmas kaswatamise koht.

Kristuse kirik ehk kogudus on rajatud prohwetide ja apostlide põhja peale, kus Jesus Kristus ise nurga kivi on. Ta on niisuguste ristiiinimeste osasaamine, kes Jumala koeas mite enam wõõrad ja maialised ei ole, waid pühade seltsirahwas ja Jumala kodakondsed, kes on üheks ihuks ja waimuks kokkuliidetud ühe Issanda ja Dnnistegija al ühe usu ja ühe püha ristmise läbi. Selle põhja peal on kõik see hoone kokkuliidetud ja kaswab pühaks Jumala templiks Issanda sees.

Nende sõnade järele peab ristikogudus kaswama; ja ta ei kaswa mite paljalt wäljaspoolt seeläbi, et ta omad rajad laiemaks wenitab missioni töö läbi, waid ta peab ka seest poolt kaswama seeläbi, et ta oma liikmete usu jõudu ja tundmist suuremaks teeb. Ja seda teeb ristikogudus

1. Jumala sõna läbi. Olgu õppetuse ehk maenitus, olgu ähwardamine ehk toutus, olgu armulise meelitamise heal, ehk püha wiha, ita kuulme Jumala sõnast püha, igaweste liikumata tõe juu rääkiwad. Ta räägib tähendamise sõnade ehk kauni laulude ja ka õppetuse sõnade läbi Jumala armu tegudest ja armu nõust. Ja see sõna on „kui tuli ja kui haamer, mis kaljud pihuks pekjab.“ Jerem. 23, 29. Seda sõna toob kirik ühte lugu oma liikmete kätte, iga pühapääw, kus maailma kära waikeks jääb, suurte pühade aeal, mis meile Jumala armu teud meeletawad; kui oma pattude peale waatame ja palwepääwal armu ja pattude andeksandmist palume, ehk kui oma aidade ja küünide peale waatame ja leifuse pühal Jumalale tänu anname tema rohke õnnistuse eest. Ta toob meile Jumala sõna kätte, kui oma surnute peale mõtleme ja igawese rahu maale igatjeme. Jumala sõnaga wõttab Issanda kirik oma noort rahwast wasta ja õnnistab paari rahwast ja Jumala sõnaga trööstib Issanda kirik meid haigede ja surejate woodide ja ka haudade juures surnu aia peal.

Ristifogudus tahab meid Jumala sõna läbi usklikuks ristiniimesteks kaswatada ja meid foguduse Pää, see on Kristuse juure juhataada. Et Jumala sõna paremine wõiks teed leida inimeste südamate sisse, seks ehitab ja seab ristifogudus seda koda, kus Jumala sõna peab kuulunud saama ilusal, sündsäl wiisil; kellade heal kutsub rahwast palwele; oreli healed ja kaunid waimulikud laulud liigutawad südant, õppetaja jutlus seletab Jumala sõna ära, et kõige nende asjadega inimeste süda üheks heaks, pehmeks haritud põllumaaks saab, kus wäljakülwatud seeme idaneda ja kaswada wõib.

2. Tõine asi on sakramendid, ristmine ja püha õhtu söömaaeg. Mõlemad on Kristusest seatud.

a) Ristimisest ütleb Issand: „Minge kõige maailma sisse, õppetage kõik rahwast ja ristige neid Issa, Poja ja püha Waimu nimel.“ Matt. 28, 19. „Kes usub ja keda ristitakse, see peab õnsaks saama, kes ei usu mitte, teda peab hukkamõistetama.“ Mark. 16, 16. „Nende sõnade

sees", ütleb Luther, „kuuled sina Jumala käsku ja seadust, et sa selgeste aru jaoks, et ristmine üks Jumala asi on ja mitte inimestest väljamõtteldud ehk seatud.“ „Sa olgu küll, et ta inimese käe läbi sünnib, siiski on ta tõeste üks Jumala asi.“ „Jumal on ise oma auu sinna juure, ja oma wäe sinna sisse pannud.“ „Kui sa küsid, mis ta annab ja mis ta saadab? — jest ei wõi paremine aru saada, kui neist sõnadest: „Kes usub ja teda ristitakse, see peab õnaks saama.““ „Seepärast wõtta seda alandliku meelega wasta, et ristmise sakramendi töö ja wägi, kasu, wili ja ots see on, et ta õnaks teeb.“ „Sa see on teada, et see sõna „õnaks saada“ tähendab pattust, surmast ja kuradist peastetud ja Kristuse riigi sisse saada ja temaga elada igaweste.“ „Sel waral pole puudust ega wiga, katsu aga, et sina seda usud.“ „Seepärast on igawel ristiinimesel eluaeg küllalt õppimist ristmise sakramendi juures et ta ika wõttaks uskuda ja kindlaste kinnipidada, mis ta annab ja saadab, see on: kuradi ja surma ärawõitmist, pattude andeksandmist, Jumala armu, Kristust ja püha Waimu armu andidega.“

b) Altari sakramendist ütleb isa Luther nõnda: „Altari sakrament on meie Issanda Teesuse Kristuse tõsine ihu ja weri leiwa ja wiina al meile ristirahwale süüa ja juua Kristusest enesest seatud.“ „Kui Jumala sõna nähtawa asja juure tuleb, siis saab ta sakramendiks, ilma sellela jääb nähtaw asi üheks paljaks asjaks.“ „Uga sakrament pole mitte ühe würsti ehk keisri käsk ja seadus, waid kõigeför-gema Jumala sõna ja käsk, mis cest kõik loodud loom peab põlwili maha heitma ja „ja“ ütleva, olgu mis ta ütleb, ja kõige auustamise, kartuse ja alandusega seda wasta-wõtma.“ „Nüüd waata weel sellele kasu peale, mis sulle sakramendist peab saama. See on selgeste näha neist sõnadest: „See on minu ihu ja weri teie eest äraantud ja ärawalatud pattude andeksandmiseks.““ „See on lühidelt üttelda nõnda: Meie lähame sellepärast armulauale, et meie seal niisugust wara kätte saame, mis läbi meile pattud andeks antakse, ja sellepärast seda ka hinge roaks nimetakse,

mis läbi uus inimene toidetud ja kinnitud saab; sest uus elu, kelle osaliseks meie ristmise läbi saime, peab igapäev kasutama ja jõudu saama; ta on meile troostiks ja usufin- nituseks antud, kui meil wõitlemises sellesinatse maailma sees süda raskesti ja kurwaks tahab minna."

Kui meie nende sõnade peale heasti mõtleme, mis isa Luther kahest sakramendist ütleb, siis peame küll aru saama, et suuremat ja paremat abi ristirahwa kasvatamiseks ja pühitsemiseks ei wõigi olla, kui see abi on, mis ristikogudus Kristuse nimel usklikudele tõeste pakkub.

3. Armastus, mis ennast tegude sees ülesnäitab. Kristus ütleb: „Sest tundwad kõik, et teie minu jüngrid olete, kui teil on armastus isekeski.“ Joan. 13, 35. „Kui nüüd mina, see Isand ja õppetaja teie jalad olen pesnud, siis peate teie ka tõine tõise jalad pesema; sest ühe õppetuse märgi olen mina teile annud, et ka teie nõnda teete, kui mina teile olen teinud.“ Joan. 13, 14. 15. Seda armastust, mis ligimest aitab ja hädast peastab, wõid ja ühte lugu, kui sa tahad, rohkest ülesnäidata, sest sa kuuled kõigelt poolt apihüüdmist ja häda on maailmas otsjata suur. Sumala sõna pole ammugi veel kõigide käes; kanna hoolt, et igaüks teda kätte saab, kellel igatsenist selle järele on; kanna hoolt, et need, kes temast nüüd veel ei hooli, ka hakkawad seda igatsema. Arutu palju paganaid istuwad veel praegu surma warju maal ja pimeduses; tee lahti teed neile, kes nende juure tahawad minna armuõp- petust kuulutama. Palju Ewangeliumi usulisi elawad wõõra usuliste seas ilma kirikuta, ilma koolita, ilma õppetusetä, ilma raamatuta; paku oma awitaja kät oma wendadele, kes sa ise nende asjade poolest hädda ei tunne, et nende lapsed wõõra rahwa seas usu poolest tuimaks ja rumalaks ei jää, ehk ka Ewangeliumi usku koguni ära ei kauta. — Waata ka kodumail, kui palju tööd jääb veel armastusel teha; mitmed elawad kõhuteenistuses ja nõudwad paljalt maapealsi asju, tule appi ja peasta omad wennad hukka- tuse seest, pese nende jalad, kuiwata nende filmawet, murra näljatsele oma leiba, katta neid, kes alasti on; näita, et

ful armastuse tuluke südames põleb. Kes Issandat truuste teenib armastuse tegude läbi, see ei jää andmise läbi keh- waks, waid saab rikkaks; kes ennast alandab, ei kauta oma auu, waid kaswatab seda; kes iseennast ärajalgab, see ei saa nõdraks, waid tugewaks. Armastuse teenistuse sees õppime Kristust pääw pääwalt elawamalt tundma ja ar- mastama ja ta on meile seda toutust annud: „Tõeste, mis teie ial olete teinud ühele nendefinaste mo wähema wendade seas, seda olete teie mulle teinud.“ Matt. 25, 40.

5. Kooli esimesest hakkatusest.

Meie oleme nüüd kuulnud, et Jumal ristirahwa seas meid kolme koha peal mõistlikuks, usklikuks ristiinimesteks püüab kaswatada, see on: 1) familiias, 2) ilmlikus riigis ja 3) ristikoguduses. — Wõtkem nüüd koolist kõnelda ja kõige pealt sest rääkida, kuidas kooli hakkatus on olnud.

Meie ütlesime juba, et Jumal olewat igas familiias lastekaswatamist lastewanemate kätte usknud, et nemad lapsi peawad Kristuse juure juhutama. Aga kui küsitakse, kas kõik isad ja emad ja ka muud lastekaswatajad kodus igal pool seda suurt tööd ka õigel wiisil teewad, siis peame selle peale kostma, ei, waid selle poolest on puudus väga suur. Kust see tuleb? Mittu wiga keelwad seda tööd nõnda te- gemast, kui kohus on.

1. Esimene wiga on wanemate pat. Meid abielu rahwast ei ole pisut, kelle südamest armastus on ära kadu- nud, kus mees ja naene õige külmalt tõine tõise kõrwas elawad; tõiste juures on ka näha, et armastuse ja auus- tamise asemel päris wiha ja pahandus on pesa teinud. Kust siis lapsed niisuguste wanemate käest head õppetust wõiwad saada? Meid on ka, kes väga jumalakartmata wiisil, roppaste ja sandiste elawad, kus isa ehk ema joodib, tühja rõõmu tagaajaja, wihane, walelik on. Kust peawad lapsed nende peale waates wagadust ja jumalakartust ja puhtad, auusad elukombed õppima? Aga neist ka puudu ei

ole, kes õnne sees prassiwad, aga õnnetuses meelt äraheidawad; neid ka pisut ei ole, kes usuga tegemist ei tee, kirjikus ei käi, Sumala sõna ei loe, palwest lugu ei pea; ja tõeste, need kõik ei mõista noorte laste hingesi taewalikku karjatse juure juhataada!

2. Tõine wiga on wanemate rumalus. Sagedaste on need, kes abielusse heidawad ja laste wanemaks saawad, omas noores eas ise koguni puudulisel wiisil kaswatud ja koolitud, ehk nemad on kõik, mis naad lapsi põlwes olid õppinud, hooletuse läbi jälle äraunustanud, ehk neil endil on wisa pää ja ei mõista oma lapsi kasulikul wiisil õpetada. Aga kõige enam on see wiga leida, et naad Sumala sõna tundmise poole ise nii täielikult õppetud ei ole, kui laste õppetamise juures tarwis on.

3. Kolmas wiga on wanemate hea himu ja tahtmise puudus. Nende süda on tõise himu ja tõise muurega täidetud. Mõni isa on kodus kui unine, ta lendab oma mõttedega ümber, nagu tõises maailmas ja ema on sagedaste tema sarnane. Mõlemad ei taha palju kodus feista, lapsed on neil kui pak jalas. Isa on alati oma töö juures ja sõbrade seltsis, emal kulub aeg ära majatallitusega ja lastest ei hooli mõlemad, kui kõrwalisest asjast.

4. Neljas wiga on wanemate kasin aeg. Sagedaste suinib häda, et isa leiwateenimise pärast hommiku wara juba kodust ära lähab ja enne õhtut kodu ei tule; ja mittu kord peab ema leiwa pärast ka kodust ära olema. Ja siis juhtub weel haigus ehk mõni muu wiga, et isal emal milgi kombel wõimalik ei ole laste juures istuda neid õppetades. Kust peawad lapsed, kui lugu nõnda on, tarwiliku õppetust saama, kui seda kodumail mite wõimalik ei ole anda?

5. Viies wiga on weel see, et palju lapsi omas noores eas waejeks lapseks emast ijast mahajääwad, ehk wanemad hulgurwad ümber ja jätwad lapsed armutumal wiisil maha.

Et nüüd nende koduste wigade pärast lapsed mite lajali, kaswatamata ja õppetamata ei jää, siis on kool

featud, see tähendab: üks koht, kus mehed, kes päris selle ameti peal on walmistud, neile lastele, keda nende walitsuse alla antakse, kõigis neis asjus õppetust andwad, mis isa ja ema lastele ajalikuks ja igaweseks waraks oleksid pidand andma. Muidugi peawad laste wanemad selle koha eest truuste hoolt kandma, kus nende asemel laste kallal keda tööd tehakse, kellest ükski ristiinimene ilma jääda ei wõi.

Kool on lastewanemate abimees lastekaswatamise ja õppetamise ameti poolest. Seda ei tohi kooliõppetajad ilmasgi maa peal äraunustada, et nemad kui lastekaswatajad ja õppetajad paljalt isa ja ema abimehed on ja et Jumal lastewanematele iseäranis seda kõige ülemat käsku on annud: „Laske need lapsukesed minu juure tulla.“ See on pääasi, saagu siis muid õppetusi andud ehk jäägu naad andmata, sest ei ole suurt lugu, kui aga see arm, mis lastele igaweseks õnnistuseks ristimises on antud, rumala wanemate ja ülekohtuste koolmeistrite läbi mite raisku ei läha. „Tehoowa kartus on tarkuse hakkatus.“ Paul 111, 10.

6. Kuidas sünnib kooli-famii- liaga kokku.

Kool teeb oma tööd nendesama hingede kallal, keda famiilia ka peab kaswatama. — Famii-
liast tulewad lapsed kooli, koolist lähawad lapsed tagasi kodu. Famii-
liat tahab lapsi Kristuse juure juhata-
da, sedasama püüab kool ka teha. Selle järele on näha, et famiilia ja kool ühe põhja peal seiswad.

1. Nii kui kodu isa ema juures, nõnda peab laps ka koolis armastuse waimu eest leidma; kui laps keda armastuse waimu ei tunne koolis olewad, siis ei taha tema heameelega seal olla.

2. Kool on famiilia abimees, keda pandgu koolmeister tähele; sest nii kui isa ja ema kodus lapsele kõigis asjus eeskujuks ja eesmärgiks on, nõnda peab ka koolmeister lapsele koolis heaks eesmärgiks olema. Üks laps, kel mõistlikud jumalafartlikud wanemad on, ei taha tõeste mitte ühest

Koolmeistrift lugu pidada, seda ta mitte ei näa jumalafart-liku meest olemat. Aga ühel waesel lapsel, kel rumalad wanemad on, lähab weel enam seda head eesmärgi koolis tarmis.

3. Nii kui wanemate kohus on lapsi Kristuse juure juhutada, nõnda peab kool seda ka tegema, aga weel täielikumal wiisil, kui wanematel kodus wõimalik on olnud. Mis kodurahwas sellepoolt tegemata jätwad, seda peab kool araparandama. Kui lastewanemate abimees teenib ta enesele paljalt siis täieliku abimehe nime, kui ta iseäranis selle asja poolest truu ja ustaw on.

Oma õppetamise ameti poolest jõuab kool küll koduõppetusest mööda. — Kodus õppib laps mõnda, see on tõsi, ja kui teda kooli tuuakse, siis teda koguni õppetamata lapses enam ei wõi nimetada. Ta on mittu asja näinud ja õppinud neist aru saama; oma südame tundmise poolest on tema ka rikkamaks saanud. Ta on õppinud keelt pruuksima ja saab aru, mis temale räägitakse, ta on oma koduse õppetamise läbi oma waimu walgustanud ja oma tarkust kaswatanud. Aga seda kõik on tema kodus ommetegi nagu kogemata kättesaanud. — Kool annab oma õppetusi täielikul wiisil kindla plaani järele. Seks on koolis kõik asjad korrapärasest seatud, ja seda nõudwad ka koolist waned, kes oma lapsi sinna toowad.

Oma kaswatamise ameti poolest on familiia jälle koolist ees. Koolis saab laste hulk ühte wiisi peetud ja juhatud, kodus wõiwad wanemad igaüht last tema loodud oleku järele juhutada ja iga lapse iseäraliku wiisi ja moodu enam tähele panna. Kodus näab ja kuuleb laps rohkem kui koolis, kus igapäine elu eile ja täna ja igapäaw ühesugune on. Koolis saab küll laps waimu tundmise poolest targemaks, aga kodune elu teeb teda elutundmise poolest targemaks.

7. Kuidas sünnib kool ilmliku riigiga kokku.

Mittu familiat on üheks wallaks kokkuseatud, ja terve wald muretseb oma lastele kooli; aga mittu walda on jälle ühendud üheks riigiks ja sellepärast on ka riigivalitsusel õigust järele kuulada, kuidas kooliga lugu on. Nii kui famiilia ja wald, nõnda nõuab ka riigivalitsus, et riigi alamate lapsed sündsat kooliõppetust saawad, ja seks kannab ta ise ka hoolt. Ta seab koolmeistride koolisti, teeb nende plaani ja käsib, kui palju see peab mõistma, kes koolmeistriks tahab saada; ta lasseb nende mõistust katsuda, ta paneb koolmeistrid ameti peale, kaitseb ja hoiab seaduste läbi kooli ja koolmeistride õigusi ja annab, kus tüli on juhtunud, otjust wälja. Kõik need asjad andwad riigivalitsusele ka õigust, omalt poolt koolilt midagi nõuda.

1. Riigivalitsus nõuab, et kool lastele kõik õpetusi ja tarkusi kätte annaks, mis ühel mõistlikul, täielikul riigi alamal tarwis on. Selle tarwis paneb tema lastewanematele peale, et naad oma lapsi seatud aeal kooli panewad. Niisammuti nõuab tema ka koolmeistride käest, et nemad oma ameti tööd auusaste ja truuste teewad; tema nõuab ka jeda õigust, hooletumad ja laisad koolmeistrid noomida ja trahwida ja kõlwatumad ametist koguni lahti mõista.

2. Uga riigivalitsus pole üksipäinis sellega rahul, et lapsed koolis kõik kästud õpetusi ilusaste õppiwad, waid ta nõuab ka, et kool lapsi sõnakuulelikuks, truutiks riigi alamateks kaswatab. Sellepärast nõuab tema, et laste koolmeister oma elu poolest koguni puhas ja kiiduwäärt mees peab olema, sest paljalt niisugune mees wõib kõlblik laste juhataja ja kaswataja olla. Sgaüks koolmeister, kes selle poolest efsib, saab seaduse järele noomitud, trahwitud ehk ametist lahtimõistetud.

3. Wiimaks nõuab riigivalitsus ka, et kool laste südames jeda meelt istutab ja finnitab, et naad riigi kõigeülemat walitsejat ning kõik käjud ja seadused, mis tema wäljaannab, auustawad ja peawad, ka õigust ja wiisipäralist elu armastama harjuwad.

8. Kuidas sünnib kool ristikogudusega kokku.

1. Kool ei tohi jeda lasta meelest äraminna, et kõik lapsed, jeda kooli pannakse, püha ristmise läbi Lutheruse usu kiriku liikmeks on saanud ja tema pärast on. Koolilapsed pole mitte üksi inimesed, vaid nemad on ristiinimesed ja Ewangeliumi usulised. Tuba isa Luther ütles: „Kõige ülem asi ristmise juures on Jumala käsk ja sõna; meie toome lapsi kül lootuses ristmisele, et Jumal temale usku annaks; aga sellepärast meie teda ei risti, vaid meie ristime teda paljalt seepärast, et Jumal jeda nõnda on käsknud?“ Laps on ristmise läbi ristikoguduse liikmeks saanud ja peab ka kui liige peetud ja kasvatatud saama.

2. Pää õppetuse raamat koolis peab Piibli raamat olema, kellest lapsed kõik waimuliku elu enese sisse saawad; peale jeda katekismus, mis lastele ristiusu õppetust kätte annab, ja lauluraamat, kelle sõnad ja lauluwiisid kool hoolega peab õppetama. Ristikogudus annab need raamatud selle tarwis kooli kätte, et kool nende abiga lapsi wõiks täielikult ristiinimesteks kaswatada, kes omal aeal kõlblikul wiisil esimest korda püha armu lauale wõiwad tulla.

See on tõeste kooli kõige suurem auu, et tema kui Issanda Teesuse Kristuse koguduse abimees lastele selle poolest wõib abi anda, et Dnnistegija äralunastamise armuist wõiwad osa saada.

3. Aga pandgu ka igauks koolmeister tähele, seepärast et rahwakool nii sügawaste Issanda kogudusega kokkukaswanud on, ei tohi tema ka milgi kombel Jumala sõna ja ristiusu õppetust oma tahtmist mööda õppetada, ei tohi ka Ewangeliumi usu lapsukesi, mis tema kätte on ustud, oma enese pää järele juhutada, vaid et tema kohus on kõik nõnda õppetada, et kõik tema õppetused alati kiriku õppetusega peawad kokkusündima. Üks usklik koolmeister, kes oma kogudust südamest armastab, see tahab wist püüda, kus see ial temal wõimalik on, oma koolilaste südames armastust oma usu kiriku wasta äratada ja kiinitada, — ta tahab wiisiste hoolega oma lapsukesi maenitseda püha-

pääwa pühaks pidada, ta tahab rõõmuga neid kiriku laulu-
wiisid õppetada, et naad Sumala teenistusest kirikus ka
wõiwad osawõtta, ja kõigis asjus ise lastele eesmärgiks
olla ja neile elawalt näidata, kuidas üks ustaw Seesuse
jünger kõik kiriku seadusi ja kombeid auustab ja armastab.

Sa mis rõõmu saab tema näha, kui ta oma kooli-
lapsed näab ühes püha lauljatega Sumalat kiites ütleva:
„Kui armsad on sinu hooned, wägede Jehoowa! Jehoowa
õuede pärast ihaldab mo hing; mo süda ja mo liha, need
hüüdwad elawa Sumala poole. Sest üks pääw so õuede
sees on parem kui muud tuhat; ma tahan ennemine läwe
juures seista oma Sumala kajas, kui kaua seista neis ma-
jades, kus õelus sees on.“ Paul 84, 2. 3. 11.

9. Kristlikud rahwakoolid enne Lutherust.

Wana aea rahwale oli lastekool koguni teadmata asi.
Wana Kreeklaste ja Roomlaste koolid olid õppetuse kohad,
kus paljalt suurte inimestele õppetust anti kõige kunstide
ja tarkuste sees; ja need kohad, mis Suuda rahwa juures
kooliks nimetadi, olid majad, kus rahwas kokku tuli palwele
ja kus neile Sumala sõna etteloeti ja ära seletadi.

Uga sel pääwal, kus meie Snnistegija see sõna ütles:
„Minge kõige maailma sisse ja õppetage kõik rahwast“,
andis tema sõnale seda suurt jõudu, et ta üheks wäeks
pidi saama, mis läbi tema riigi piirid ifa laiemaks pidid
wenitud saama ja rajas oma riigi wäljalautamist jüngrite
õppetamise põhja peale. Süngrite armukuulutus sai suurt-
sugu rahwale ja alamatele, rikkadele ja kehwadele esimeseks
tõelikuks rahwakooliks, ja apostlide ja nende õppijate õppe-
tamise sees on edespidi rahwakooli idu ja põhi näha.

Nii kui ristikogudus oli suureks kaswanud, tunti ka
pea ära, et kogudustele õppetajad waja oli, kes Sumala
sõna mõistsid õppetada ja Suudide ja paganate waidlemis-
tele ka mõistsid wastapanna. Selle tarwis pidid mehed
täielikult walmistud saama ja sellepärast seati kõige pealt

Aleksandria linnas üht kateheetikooli 480 mal aastal p. Kr. Pärast seati niisugusi kooli ka Kaisarea, Edessa ja Rooma linnas. Neis koolides õppetadi Ewangeliumi walguse sees wana meistride tarkusi, pealegi anti õppijatele juhutamist Jumala sõna äraseletamiseks ja tehti neid ka tutwaks wana kirikuõppetajate õppetustega.

Rahwa rändamine lammatas oma sõa kisa ja kāraga kõik rahu tööd ära. Waimu tarkused leidsid sel õnnetuma aeal floostrides warjukohta. Üks kuulus Italiamaa munk, Benediktus Nursiast seadis 529 mal aastal üht mungade seltsi, keda tema nime järele Benediktiniteks nimetadi. Need mungad kandsid palju hoolt keelede ja muu tarkuste õppimiste eest ja wõtsid ka ette, noore rahwa õppetamise eest muret pidada. Aga kui palju neid oli, kes floostrikoolides õppetust said? Suur rahwas ei õppinud muud ühtegi, kui kolm usutunnistust, Issa meie palwet ja mõned palwe sõnakesed.

Saksamaa keiser Kaarel Suur († 814) oli esimene, kelle pääs see mõtte tõusis, kooli seada, mis kõige rahwale pidid walgust andma. Aga tema isalik hoolekandmine rahwa heaks ei wõinud sellepärast suurt kasu anda, et raamatuid ei olnud, ja need suured sõdimised, mis Saksamaa 10. ja 11. aastajal pidi ärakannatama, rikkusid palju ära, mis keiser Kaarel ja tema järeltulijad rahwa koolitamise eest olid teinud.

Uus igatsimine kooliõppetuse järele ärkas jälle pärast ristiuskijate rändamist püha hauale Kanaani maal. Saksamaa kaubalinnad olid nende rändamiste läbi suurt jõudu saanud ja ajasid hommitumaaga suure kasuga kauplemist. Aga see kaubaajamine nõudis nende käest suuremat tarkust ja waimu harimist. Sellepärast wõtsid linnad ette ja seadsid kodaniku lastele kooli linnades. Neis koolides õppetadi lugemist, kirjutamist, ristiusku ja ladina keelt. Ladina keelest peeti kõige suuremat lugu, seepärast et ta kiriku ja kohtumõistmise keel oli. Kooliõppetajad olid Franciskaani ja Dominikaani mungad ja ka ilmlikud kooliõppetajad, keda „õppetamise meistrideks“ kutsuti. Need käisid ühest linnast

tõise linna ja pidasid seal nii kaua kooli, kui neile palka anti. Need õpetasid paljalt Saksakeele lugemist ja kirjutamist ja nende koolid kutsuti „kirjutuse koolideks“, kellest waimulikud herrad suurt lugu ei pidand. Nende koolides leiame päris rahwakoolide esimest hakkatust.

Nõnda olid ristiusu ael 1500 aastat mööda läinud, ja rahwas oli päris rahwakoolist alles ilma olnud. Noh, siis peame küsima, mis on ristikogudus selle pikka aega sees teinud Issanda käsu poolest: „õppetage kõik rahwast?“ Kes kiriku lugud nende 1500 aasta sees tähele paneb, see leiab wastust oma küsimise peale.

Esimese kolmesa aasta sees pidi ristikogudus pagana usku ärawõitma ja kõik, kes raisku läinud rahwa seast wõisid peastetud saada, oma sülesse wastawõtma. Tõe sõna läbi lükkas tema wäärjumalaid ümber, murdis nende templid maha, seadis kogudusi, mis Kristusle ja tema teenistusele pühitsetud olid. Martride surma läbi andis tema tunnistust omast armastusest Issanda wasta ja sest jõust, mis selle armastuse sees elab.

Kui rahwa rändamise läbi 4. aastasaal õhtupoolne Noomariik maha langes, andis Sumal ristirahwa kätte seda tööd, pealetungijaid rahwast ristiusu poole pöörda ja waimu harimise idu nende südamesse istutada. See töö oli otjata raske nende tigea inimeste juures, kes sõahimu täis, mööga teraga kõik arahawitasid, mis naad cest leidsid, suurt saaki oma kätte kistufid ja enesele uut eluaset wägise arawõitsid, ja neil meestel pidi kül süda rindus ja usf südames olema, kes seda raskest tööd enese peale wõtsid. Mis ime siis, et ristikoguduse teenrid sel pikkal, raschel wõitlemise ael kõik oma jõudu sefs tööks tarwitasid ja hoolokandmist laste cest nende hooleks jätsid, kelle kätte ta Sumalast kõige pealt on ustud, see on lastewanemate kätte.

Uga aegamööda tekkis ristikoguduses ka see suur wiga, et ta meelest lastis minna, et ristikoguduse wägi paljalt Sumala sõna sees seisab. Ta sattus selle suure efsituse sisse, et ta rahwast juhatawäljastpidise tegudest enam lugu pidama, kui õigus on ja ilmliku rikkuse ja wõimuse läbi

kautas ta ise alandliku meelt ära, mis ükspäinis Sumala armutoutusi kätte saab.

Ristikogudus pidi uuendud saama ja jälle enesele meeletulema, et tema ainus wara Sumala sõna on, enne ei wõinud ta mitte oma õppetamise ja kaswatamise ametit kõlblikul wiisil toimetada.

See sündis ka aegamööda Sumala armu nõuu järele. Uus waim ärkas uniwersiteedide asutamise ja wana meistride waimu harimise tööde õppimise läbi. Uus aeg jõudis ka kätte raamatu trükkimise kunsti läbi (1440) ja iseäranis Sumala sõna läbi, mis omad walguse jooned pimeduse sisse laskis paistada Waldenseride juures (1170), Willeli († 1384) ja Hussi läbi († 1415); aga iseäranis Lutheri, Melanchtoni, Zwingli ja Kalwini läbi.

10. Ewangeliumi usuliste koolid Lutheruse usu üleswõtmise aeal fenil kui 1700 aastani.

Eest otsast ei saanud Lutheruse usu üleswõtmise aeal rahwakoolid suuremat ühtegi muudetud. 1524. aastal kirjutas Luther ise Saksamaa linnade raekohtu herradele kirja ja nõudis nende käest suuremat hoolekandmist koolide eest, aga ta rääkis omas kirjas paljalt neist koolidest, kus õpetajaid ja niisugusid mehi pidi koolitud saama, kes „maa ja rahwa“ üle pidid walitsema. Sellesama aea koolijeadused ei tunne ka muid, kui ladina keele koolist. Neil päiwil arwati igalpool, et waimu harimist paljalt ladina keele abiga wõiks kätte saada.

Ommetigi tuleb õigusega ütelda, et Lutheruse usu üleswõtmine rahwakoolile põhja on pannud seeläbi, et hakati aru saama, et rahwa seisuse uuendamine ja parandamine paljalt parema laste koolitamise läbi wõiks kõrda minna. Luther ise ütles: „Kui sa kuradile tahad kahju teha, mis teda walustaste hammustab, siis pead sa teda noore rahwa läbi tegema, mis Sumala kartuses kasvab ja Sumala sõna wäljalautab“, ja Brandenburgi kuurwürst

Joachim II. andis uue kiriku seaduse raamatu välja, kus ta ise oma eeskõnes ütleb: „Kui tahetakse ristiusu asjad äraparandada, head walitsust, seadust ja Sumala teenistust seada, siis on waja seda noore rahwaga hakkata. Wanad, kes oma mõttedega on suureks kaswanud ja kõwaks läinud, ei kõlba kuhugi.“

Kõige õppimise ja õppetamise ülemaks asjaks peeti neil päiwil õigusega Piibli raamatut, seda isa Luther Saksa keele ümberpani, et kõik rahwas Sumala sõnaga hästi tutwaks saaks.

Ülemad hakkasid nüüd ka igalpool linnades ja külades kooli seadma, kus lastele sündimise keeles õpetust anti. Neis koolides õppisid lapsed lugemist, katekismust, laulmist ja rehendamist.

Külades anti laste õppetamist kõstribe kätte, kes ise ladina keele koolides olid õppinud, aga kehwise pärast oma õppimisega mite ei saanud edasi minna, ehk kes kasina mõistuse pärast studeerida ei wõinud.

Koolid olid juba hakkanud joone peale saama, siis peasis 1618. aastal hirmus sõda lahti, mis 30 aastat kestis, ja kõik Saksamaad õnnetumal wiisil ärahääwitas. Arutu palju koolimajast lagunesid ära, et keegi nende eest enam hoolt ei kannud. Koolmeistrid jätsid oma töö maha ja läksid muist heameelega, muist sunduse läbi sõtta. Sõda kára ja kisa keelis kõik rahu tööd ära ja waesed inimesed olid ühte lugu suures hirmus oma ihu, hinge ja wara pärast. Kui 1648. aastal rahu tehti, siis oli rahwal eest otsa muidugi palju muret ja waewa sellega, et naad jälle pidid äraparandama, mis pikka sõda läbi oli ärariffkutatud. Muidugi püüdsid würstid ja magistraadi kohtud jälle kooli asjad ka äraparandada, aga see ei olnud weike asi, ei olnud koolimajast ega koolmeistrid. Koolimaja on ruttu ülesehitud, aga kõlblikuid koolmeistrid ei ole nii pea saada ja häid kooliseadust ja õppetamise wiisid teha, ei ole mite iga mehe asi; selle tarwis peab Sumal ise peenikest pääd, terawat mõistust, lahtist silma ja uskliku südant andma.

Niisugune mees oli Johann Amos Comenius.

Tema oli 1592. aastal Niwitsi linnas Määria maal sündinud, oli Preerau linnas kooli rektor ja sai 1616. aastal õppetajaks Sulnekis Määria maal. Uga kattoliku usulised hiisajid teda nõnda, et tema üksi seeläbi wõis oma elu peasta, et ta põgenes ja isamaa mahajättis. 1671. aastal juri tema ära 80 aastat wana. Tema on rahwakooli õpetusele põhja pannud, mis praegu weel seisab. Ta oli aru saanud, et kõik õnnetus, mis sõa läbi oli tulnud, tõist wiisi ei wõinud araparandud saada, kui parema lastekaswatamise läbi. Tema hakkas selle eest hoolt kandma ja püüdis õppetamist selgema parema põhja peale rajada. Ta on mittu raamatut kirjutanud, kelle sees tema omad mõtted laste õppetamisest on ülespannud. Saagu mõned tükkid nimetud:

„Õppigu lapsed aegsaste, et naad Sumalast mitte sellefinatse aealiku, waid igawese elu pärast on loodud. Aealik elu on walmistamine igawese elu peale, et inimene mite ilmasgi seda üht asja ei lasse meelest minna, mis igawese rahule tarwis on. Seepärast peawad lapsed juba noore ea sees seda õppima, mis neid Sumala poole juhatab, see on, Sumala sõna lugemist, auust elu hea tegude sees ja Sumala teenistusele käimist kirikus.“

„Argu õppigu koolilapsed mite midagi, mis neile siin elus ja ka igaweste kasu ei anna. Tarkus ilma Sumala kartuseta ei maksa mite midagi.“

„Kõik lapsed, rikkad ja waeised, suurtsugu ja alamate lapsed, poisid ja tüdrukud, peawad koolis käima; kõikide sees peab Sumala nägu araparandud saama, kõik peab tulewa ameti peale kõlblikuks tehtama.“

„Argu õppigu lapsed palju asju ühe korraga, mis neid ärasegab.“

„Inimesel on paljalt tarkuse, usu ja auusa elu idu loodud; palwe, õppimise ja katsumise läbi peab tarkus, usk ja auus elu aratud ja kaswatud saama; hoolekandmise läbi saab inimene täielikuks inimeseks.“

„Saagu lugemine ja kirjutamise ühe korraga õppetud.“

„Snimene õppib kõik peenikest tööd katsumise läbi; meister tehku tööd õppijale ette, õppija katsugu seda järele teha, mis ta näab meistrit tegewat.“

11. August Herrmann Francke.

Romenius oli laste õppetamise wiisi parandaja ja põhja paneja, Francke oli laste-kasvatamise alluse paneja.

A. H. Francke on 1663 Lüübecki linnas sündinud. Tema isa suri ära, kui ta alles weike pois oli. 16 aastat wana, läks tema Erwurti uniwersiteedi peale studeerima ja sealt Kiili linna uniwersiteedi peale. 1687. aastal läks tema Hamburgi linna, kus ta lapsi pidi õppetama, ja sealt tõusis tema jüdamese soowimine, laste koolitamise asjad, nii palju, kui temal võimalik, parandada.

Dma sõbra Speneri läbi sai tema Kreeka ja hominikumaa keelede prohweßeriks Halle uniwersiteedi peal ja seal kõrwas ka Halle linna alevi kiriku õppetajaks.

See oli 1694. aastal. Tema seda ei fallinud, et sandid kiriku ukse juures kerjasid; ta keelis seda ära ja käs kis neid iga neljapääwal õppetaja majas se tulla. Enne kui ta waeste andid wälja jagas, pidas tema nendega tundi; noorte käest küsis tema katekismuse õppetust ja wanad olid kuuljad. Sgaford sai tund lõppetud palwega. Tema korjas ka oma waeste heaks armuandid. Üksford leidis tema kannu seest 7 kuldnat, mis rikkas heategija naesterahwas oli sissepannud. „See on üks hea kapitaal“, ütles Francke, „sellega wõib üht head asja etewõtta.“ Selsamal pääwal ostis tema 2 taalri eest raamatuid ja wõttis ühe waese studentu enese juure, kes igapääw 2 tundi pidi lastele õppetust andma. Pea oli Francke kool täis; kodanikud hakkasid ka oma lapsi sinna saatma ja maksid nädalas üht krossi kooliraha. Nüüd wõis Francke oma abimehele juba suuremat palka anda ja selle eest andis tema igapääw wiis tundi.

Nõnda wiisi oli Jumala nähtawa armuga Francke kuulsa waeste maja hakkatus. Kui ta 1727. aastal suri,

fiis oli tema kuulsas majas Halle linnas 4 kooli, ühtekokku 2300 õppijaga ja nimelt: 1) pädagoogium, see on koolmeistride kool, 82 õppijaga, 2) ladina keele kool 400 õppijaga, 3) Saksa keele kool 1725 õppijaga ja 4) waeste maja, kus 134 last ülespidamist ja õppetust said. 200 koolmeistrid andsid nende 4 kooli sees õppetust.

Pääasi neis koolides oli Francke oma sõnade järele Ewangelium. „Ülem asi lastekaswatamise juures“, ütles Francke, „on see, et naad Jumalat ja Kristust õige elawalt tundma õppiwad ja südamest usklikuks inimeseks saawad.“ Et see nõu wõiks korda minna, seks arwab ta kõige enam usklikuid koolmeistrid tarwis olewad. „Mati“, ütleb Francke, „peab koolmeistril, kui ta lapsi õppetab, Jumala auu silma ees olema, see on lastekaswatamise ja õppetamise juures kõige ülem asi; kui koolmeister palga pärast ehk ilmliku auu ja kasu pärast oma tööd teeb, siis peab hea wili tulemata jääma.“ „Koolmeister olgu ise üks armas jumalafartlik mees, kes selle poolest üks hea eesmärk ja eeskuju lastele on, seda wiisi õppiwad noored õrnad lapsed kõigeparemine Jumala kartust.“ Koolmeister olgu üks usklik mees, sest ilma usuta ei wõi ükski oma ametit truuste pidada.“ „Õnnistus ei tule mite meie tarkuse ehk töö läbi, waid paljalt Jumala ilmaotsata suure armu läbi: seepärast lähab koolmeistril kõige enam tarwis, et ta Jumalat palub; palwe on üks pääasi kristliku koolmeistri elus.“ Mis laste juures kõige enam sünnib tähele panna, seda ütleb tema nõnda: „Alga kõige enam on tarwis, laste loodud tagedat meelt maharõhuda, sest selle sees näitab ennast seestpidine kuri seeme.“ „Olgu laste wanemad ja koolmeistrid lastele head eesmärgid ja õppigu lapsed weiksest saadik ristiusu õppetust, et naad ristiusku, nagu ühes ema piimaga wõtaksid enese sisse imeda, nagu Timoteus, kes lapse põlwest saadik kirja oli õppinud.“

Nüüsamuti nõuab Francke ka koolmeistride käest, et naad wõtaksid helduse ja armuga püüda lapsi juhutada ja kaswatada. „Waimulik heldus ja lahke meelitamine teeb enam, kui wali süda ja kõwa karistus.“ „Mida enam üks kool-

meister Zumala armu läbi Zumala kartust ja alandust õp-
pib ja lapseliku meelt kätte saab, seda enam hakkavad ka
lapsed temast lugu pidama, nõnda et tema lahke maenitsu-
sega palju enam jõuab teha, kui mõni tõine suure karis-
tuse läbi." — Francke koolid on Saksamaal Ewangeliumile
palju maad walmistanud ja suurt kaju ja õnnistust toonud.

12. Filantroopid.

Halle uniwersiteedi kool ja A. H. Francke kuulsad
koolid sealsamas olid palju õppetajaid ja koolmeistrid kas-
watanud, kes head Ewangeliumi seemet igale poole Saks-
maale edasi kandsid ja mitmede südames Ewangeliumile
jälle maad walmistasid. Aga see hea, wärske, kosutaw
Ewangeliumi õhk ja iseäranis Francke mõistlikud kooli sea-
dused ja kristlikud lastekaswatamise põhjused said jälle ära-
keeldud ühe Prantsuse mehe läbi, kelle nimi Jean Jacques
Rouffseau (ütles Shang Chaik Russoo) oli, kes oma mõtte-
dega lastekaswatamise poolest Saksamaa koolidele lõpmata
suurt kahju on teinud.

J. J. Rouffseau oli Schweitzi maal Genfi linnas sün-
dinud 1712. aastal; tema isa oli uurmaaker ja Kalwini
usuline. Kui ta 16 aastat wana oli, põgenes ta meistri
juurest ära, läks Italia maale Toriino (Turin) linna ja
wõttis seal kattoliku usku wasta. Nüüd hakkas ta wäga
üleanetumal wiisil elama, oli wahel siin, wahel seal ja sai
muidugi mõnda näha. 1750. aastal laskis tema üht raa-
matut trükkida, kelle sees tema kõik õppetust ja waimu ha-
rimist laidab ja püüab tõeks teha, et inimeste elu waimu
harimise läbi aga kurjemaks lähab. „Täagu inimesed õp-
petamata kui elajad, siis saab inimeste ilmsüüta elupõli
näha. Raud ja wili on inimesti haritud inimesteks teinud,
aga seeläbi on ka inimeste sugu ärariffkutud saanud.“

J. J. Rouffseau tahtis omad mõtted lastekaswatamisest
pikkemalt ja sügavamalt teada anda ja kirjutas 1762. aastal
raamatu, kellele ta nime pani „Emil.“ Selle raamatu

sees juttustab tema ühe poisi kasvatamisest tema sündimisest saadik. „Kõik on hea, mis Looja loob“, nende sõnadega hakkab tema oma raamatut. Muidugi on Emiil ilma wigata ilmale tulnud. Pattust, nõdrusest, hädaft, mis kõige inimeste juures on, seda kõik ei ütle Rousseau inimesel olewat, waid tema arwates sünnib tänapäaw inimene just nõnda, kui Adam paradüüsis. — „Emiili koolmeistri kohus on paljalt suure hoolega tähele panna ja ärakeelda, et poisile mitte kuskil poolt ei saaks õppetust antud.“ „Koolmeister peab walnema, et poisi jüda kurja eest ja tema waim ekstituse eest saaks hoitud.“ „Emiil saab 12 aastat wanaks ja ta ei tea weel mis asi raamat on.“ „Pois ei pea tarkust õppima, waid ta peab kõik tarkust ise ülesleidma. Kui ta 15 aastat wana oli, ei teadnud tema weel mitte, et temal hing-on. Enne kui ta 18 aastat wanaks saab, ei tohi noormees Jumala pärast mitte midagi Jumalast kuulda saada.“

Emine wale J. J. Rousseau raamatus on muidugi see mõtte, et inimene praegu weel ilma wigata ilmale tuleb, ja see õppetus teeb muid õpetusi, mis tema lastekasvatamisest annab, koguni kõlwatumaks. Ommetigi oli ka Sakamaal neid palju, kes Rousseau raamatust suurt lugu pidasid ja laste kasvatamist ja õpetamist tema juhutamise järele püüdsid uue põhja peale rajada.

Johann Bernhard Basedow on selle poolest kõige enam nimetamise wäärt. Ta on Hamburgi linnas sündinud (1725). Isa juurest põgenes ta ära, aga teda toodi jälle tagasi ja isa pani teda gymnaasi kooli, kus tema õppimisega hästi edasi läks. Pää oli poisil hea, aga jüda oli üleantest täis. Raha eest tegi ta tõiste koolipoistele nende kooli tööd ja raiskas raha ära kurjal wiisil. Isa soowimine oli, et temast pidi õppetaja saama, aga poisil oli tõine aru peas; koolmeistri amet oli tal enam meelt mööda. Suure hoolega püüdis tema kooli asjad oma pää järele äraparandada ja otsis hea ja rikka inimeste juures abi. Tema tahtmine oli seda suurt põlde nõnda wäljajaharida, et inimesed edespäidi oleksid wõinud paremine elada.

Anhalti würst Leopold kutsus teda enese juure, andis temale omas päälinnas üht maja ja raha, et ta sellega oma ploani järele üht suurt koolimaja pidi seadma. Seda tegi Basedow. 1774. aastal oli kool valmis seatud ja ta pandis talle nime Filantroopin (see sõna tähendab: inimeste armastaja kool). Neli aastat oli Basedow ise selle kooli ülem juhataja, siis läks tema ära ja jättis kooli töiste hooleks. Selle kooli juhatamise ja õppetamise põhi oli see: Pääasi on waimu harimine; läbi pää lähab tee südamesse; waimu walgustamise läbi sünnib usk südames ja hea õppetuste läbi õppib inimene puhtaste ja auusaste elama. Arealiku tarkuse õppetus on pääasi; laps ei tohi õppimisega waewa näha; õiguse pärast peawad lapsed paljalt lusti pärast ja mängides õppima.

Tõsi küll, et mittu tarka meest, kes Filantroopinis kooliõppetajad olid, wäsimata töö ja hoolekandmise, sõna ning kirjade läbi laste kaswatamisele ja õppetamisele ka suurt kasu on toonud, ommetigi oli nende töö ühe kõikuwa põhja peale rajatud. Pääasi ei ole mite waimu harimine, mis ilmasgi südame usku ei wõi sünnitada, waid pääasi on elaw kindel südame usk. Surnust seemnest ei wõi wiljakandja taim kaswada, mis aequalit ja igaweste wilja kannab.

13. Pestalozzi.

Johann Heinrich Pestalozzi, ühe tohtre poeg Zürichi linnas Schweitzi maal, sündis 1745. aastal. Isa suri tema noore ea sees ära ja ema, tark ja armas naesterahwas, on teda suure hoolega kaswatanud. Rousseau raamat „Emil“ oli wäga tema meele pärast ja äratas tema südames himu rahwa waimu harimise ja iseäranis waeste laste kaswatamise eest hoolt kanda.

1775. aastal seadis tema üht kooli waeste lastele. Suwel pidid lapsed põllutööd, talwel kedrama ja sellesarnast tööd tegema ja sellesama korraga ka õppetust saama. Aga see asi ei läinud hästi edasi ja kool sai otja.

Nüüd oli tema 18 aastat ilma ametita ja kirjutas mittu raamatut laste koolitamiseft ja kaswatamiseft, kellega tema kooliõppetamisele suurt kasu on saanud. (Einhard ja Gertrud, Kristof ja Else.) Need raamatud tunnistawad iseäranis, et Pestalozzi suur rahwa sõber ja armastaja oli.

1788. aastal oli Schweitzi maal sõda olnud ja oli, nagu sõda ifa teeb, rahwale lõpmata suurt wiletsust ja kahju toonud. Nüüd hakkas Pestalozzi jälle oma koolitööd. Ta seadis waeste lastele, kes wanemateft olid mahajäänud, kooli ja püüdis jälle wana wiisi järel kooliõppetust tööga ühendada. Raha puudus oli väga suur ja kooli pidamine läks raskeks. Nüüd wõttis Pestalozzi kaks asja ette. Esiteks püüdis ta koguni kasina jõuu pärast kõige alama õppetamise riistadega ommetigi kasuliku õppetust anda ja teiselt hakkas ta targemaid lapsi abimeheks pruukima õppetamise juures. Aga jälle pidi siin aasta pärast töö seisma jääma, sest tema koolimaja tehti haawatud soldatide laatsaretiks.

Nüüd oli tema Burgdorffis aasta aega elementaar-koolis koolmeister, siis seadis tema seal jälle uut kooli, kus tema oma wiisi järel hakkas lapsi koolitama. Pestalozzi nimi oli kuulsaks saanud igalpool Saksamaal ja palju koolmeistrid tulid tema juure tema õppetamise wiisi waatama.

Pestalozzi on iseäranis sellepärast kuulsaks meheks saanud, et tema on püüdnud loomuliku õppetamise kunsti ülesotsida ja ülesleida. Kuida wiisi on inimese waim loodud ja mis mooduga õppib innimese waim? Nende küsimiste peale mõtles tema ja sai aru, et paljalt see asi inimesel meele jääb, mis tema waimu filmaga näab. Shulikud meeled, nägemine, kuulmine, tundmine on waimu nägemise abimehed. Tema põhjandas oma õppetust laste waimu nägemise peale. (Anschauung.) Waimulikuid asju ei õppi laps ka tõist wiisi. Sündimisest saadik näab laps oma ema juureft waimu ja usu elu, mis tema sõnadest ja tegudeft wäljapaiswad. Mis inimene waimu filmaga ei näa, sest ei wõi tema ka aru saada, seda ta ei wõi õppida. Nii kui inimesele milgi kombel numrideft ei wõi selget arusa-

mist anda, kui temale iga numri juures ütsfikud tükkid pole näidatud, niisamuti ei wõi tema ka aru saada, mis armastus on, kui ta ise armastust tegudest ei nää. Pimedale ei wõi sõnadega äraseletada, mis punane woi sinine karw on, sest ta ei wõi seda näha, kurdile ei wõi muusika ilu äraseletada, sest tema kõrw seda ei kuule. Pestalozzi nimetas oma õppetamise wiisi loomulikuks wiisiks ja tema on muudugi õppetamise kunstile väga suureks kasuks saanud ja on õppetamise raamatude kirjutajad ja koolmeistrid õige tee peale juhatanud.

Uga ommetigi on tema ühe asja poolest väga efsinud. Pestalozzi arwas laste õppetamise ja kaswatamise juures kõige ülemaks asjaks, et kõik waimu wäed ja anded, kellega inimene ilmale tuleb ja mis kui idu tema sees magawad, õppetamise ja kaswatamise läbi saaksid äratud nii kui öied puu juures, aga ta ei pannud seda tähele, et laps kaswatamise ja õppetamise läbi kõik wäed ja anded, mis kül sünnib äratada, Kristuse armu-hoole alla mõistaks anda, et Kristus seda kõik pühitseks ja koguni kõlblikuks teeks.

Mis on nüüd rahwa kooli kohus meie pääwal?

1. Kool peab seda kõik, mis laste kaswatajad ja laste õppetajad inimese loodud olemisest on õppetanud, hoollega tähele panema ja läbi katsuma.

2. Kool peab ka seda tähele panema ja läbi katsuma, mis endised ja nüüdsed laste juhatajad kõige õigema õppetamise teeks ja wiisiks on arwanud.

3. Kool peab seda järele uurima ja tähele panema, mis Jumala sõna lastekaswatamisest ütleb.

4. Kool peab seda põhja, mis ta Jumala sõnast ja endise wana ning ka uuema õppetamise meistride suust on kuulnud, kinni pidama ja hoidma, et kool ita enam ja enam üheks kohaks saaks, kus inimeste abi läbi püha Waim laste südame küles wõiks tegew olla.

II. Koolmeister.

1. Koolmeisteri ameti auustusest.

Palju inimesi ei mõista koolmeisteri ametist suurt lugu pidada; on ka neid koolmeistrid, kes temast suurt magu ei tunne. Sa siiski paistab koolmeisteri ameti auustus selgeste filmi, kui selle ameti tööd ja neid, kelle kules seda tööd tehakse, tähele paneme ja ka seda toutust, mis selle ametile on antud.

1. Koolmeister peab õppetama; ta peab wäetimaid täielikuks inimeseks, rumalaid targaks ja mõistmataid mõistlikuks tegema. Seda ei wõi tema tõist wiisi teha, kui paljalt nõnda, et ta ise omast ujust, omast tundmisest ja oma tegemise wõimusest aru saab ja tõistele püüab kätte anda.

Koolmeister peab kaswatama. See tähendab, ta peab oma head jõudu igapäaw kõige ülema abimehe läbi isa kindlamaks tegema, et ta nõdremaid hea poole juhataks. Eks meie diete ei ütle, kui meie üht ametit kiidame, mis meid käsib kõige suuremat waimu wara, mis meil antud on, igapäaw tähele panna?

2. Aga ka muu asja pärast peame koolmeisteri ameti auu kiitma. Need, kelle juures ta oma tööd teeb, on lapsed. Koolmeister näab, kuidas lapsed tema töö läbi kaswawad, targemaks, täielikumaks saawad. Kas wõib paremat ja puhtamat rõõmu weel maa peal leida? Lapsed pole mitte weel kurja hinude läbi ärarikkunud ega nende head tahtmised maailma mure läbi äralämmatud; nemad on Issandast kutsutud taewa poole, nende inglid näawad igapäaw meie taewa isa palet. Meie ei tunne üht paremat töömateriaali, kelle juures mõni meister tööd teeks.

3. Wiimaks kuulge ka, mis püha Jumala sõna ütleb prohwetid Daanieli suu läbi (12, 3.): „Sa kes õppetawad, peawad paistma, kui taewa lautuse paiste, ja kes palju saatwad õiguse teele, kui tähed isa ja igaweste.“

Tõsi küll, üks auustus, kui see on, kellest meie siin räägime, ei ole küll igapähe filmal näha ja suur hulk rahvast ei saa temast aru. Suur rahwa hulk otsib seda paistet, mis kullast paistab ja nõuab seda õnne, mis ilmliku wara paljuse järele saab mõõdetud. Aga niisugune kaalumine ja mõõtmine ei süni tõega kokku, ja kes mõistlik on, saab juba siin elus aru, et niisugune õn heitlik ja petlik on. Kes niisugust kaduwat õnne otsib, ärgu igatsegu koolmeistri ameti järele.

2. Kuidas peab see mees olema, kes koolmeistriks tahab saada?

Meie ei taha siin sest juttastada, mis sugused tarkused ja tundmised sel mehel peawad olema, kelle kätte koolmeistri atestaati antakse. Selle poolest andwad ülemad koolikohatud seadusi ja käsusi; siin küsitakse paljalt seda, kuidas peab selle mehe olemine olema, kes õnnistusega koolmeistri ametit tahab pidada?

1. Esiteks peab temal tubli terve ihu olema. Koolmeistri amet nõuab palju ihuliku waewanagemist. Kes mittu tundi igapääw kõwa healega peab rääkima, kes poole pääwa kaua ühes toas peab seisma, kus palju lapsi koos on, kes igapääw oma tööd seatud tunnil peab hakkama ja ilma wahepidamata edasi ajama, sel mehel peab tubli ihu ja kõwa terwis olema, et ihu nõdrus tema waimuliku tööd ei keela ja tüdimus peale ei tule.

2. Teiseks peab temal lahke meel olema. Kõik head rohud kaswawad selge taewa al, pimedas sigineb paljalt hallitus. See, kelle meel nuffer, kes kõik tühjad asjad pahaks paneb, kes filmapiilk wihale äritud ja äkkilise meelega on, see mees ei kõlba laste kaswatajaks. Lapsed teewad oma südant aga lahke wiisiga ja helde südamega mehele lahti, nagu lilled, mis pääwa paistel lahti lähawad, aga ühe nuriseja palge eest tõmbawad naad ennast kokku, nagu lilled omad lehed õõ kättetuliul.

3. Kolmandamaks peab temal selge ja terane pää olema. Suure hulga laste mõtted on imelikud kirjud ja segased. Koolmeister peab kohe kõigest aru saama, mis ta laste suust kuuleb ja peab mõistma, seda kõik nende heaks pruutida. Kol saab pea naeruks laste ees. Oma mõistliku mõttele ja targa sõnadega peab koolmeister laste puudulised mõtted selgemaks ja targemaks tegema.

4. Neljandamaks peab temal hea, selge, ilusa healega kõne olema. Keel on see riist, misga koolmeister oma tööd teeb, ta on tema ader ja ägel, mõõk ja kilp. Kui see riist puuduline on ja koolmeister läbi hammaste ehk läbi nina kõneleb ja ühtepuhku kõnega komistab, siis jääb tema töö tühjaks, kui temal ka kõige targem pää ihu peal seisab.

5. Viiendama peab koolmeister alandliku meelelega mees olema, kes mite suuri asju ei nõua. Ilmliku auu ja wara ei anna koolmeistri töö ja amet mite, kes neid asju otsib, see ärgu saagu koolmeistriks.

Uga kõige ülem asi on ifa, et tema süda on täidetud armastusega Issanda Jeesuse Kristuse wasta. See töö, mis koolmeister teeb, on jüngri teenistus, on misjioni töö. Kui Issand Peetrust selle ametisse tahtis panna, siis küsis tema ta käest: „Siimon, Soona poeg, kas sa mind armastad?“ ja siis kui Peetrus temale wastas: „Issand, sa tead kõik, sa tunned, et ma sind armastan!“ — andis tema tallekeste hoidmise ametit Peetruse kätte. Kes mite armastuse pärast Issanda wasta kooli ametit ei otsi, sellest on karta, et ta eluaeg palgaliseks jääb ja palgalise töö ei ole mite paljalt kõlwatu töö, waid ta on ka libe ja happu töö.

3. Mis läbi saab koolmeister täielikuks koolmeistriks?

Muidugi teab igaüks, et koolmeister weel seeläbi täielikuks meheks ei saa, et ta koolist läbi käib ja koolmeistri atestaati ülemate läbi kätte saab, waid tema walmistamise

aeg lähab veel hea tüf maad edasi, enne kui teda võib täielikuks koolmeistriks nimetada. Meie tahame siin pääs-
jad nimetada, mis ta hoolega peab tegema.

1. Esiteks peab tema oma ameti tööd alati oma südame peal kandma ja ennast mite muu tööga ärasegama. Mida enam inimene kõik omad mõtted ühe ainja asja poole we-
retab, seda rohkem kasvab tema waim selle asja tundmise poolest. Ta näab, ta kuuleb, ta paneb tähele, mis muidu temast mööda lähab. Palju inimesi ekšiwad feeläbi, et naad enesele tarwis arwawad olewad meelejahutamiseks muud tööd ettewõtta, et neil ühesuguse töö läbi wäsimus ja tüdinus peale ei tule, ja ei taha prii aeal oma ameti töö peale mite sugugi mõttelda. Aga waata, mida enam nemad oma meelt muu asjadega ärasegawad, seda enam kaub neil ka lust ja rõõm koolmeistri ametist ära. Soia ennast eemal kõigist asjust, mis koolmeistri ametisse ei puutu ja temaga kokku ei sünni, et kõik sinu südame himu, lust ja rõõm paljalt sinu koolmeistri ameti peale käiks. Ühest tallipoisist üteldi kord: „ime mees, kas ta seisab, kas ta kõnnib, ika sõidab tema ratsa.“⁴ Ta see on õige. See on hea koolmeister, kellest õigusega tema kiituseks võib ütelda: ta on wäga igaw mees, ta ei mõista muud juttu ajada, kui paljalt oma kooli kraamist.

2. Teiseks. Hea koolmeister peab ennast igapäaw õppetuseks hoolega ettewalmistama. Seda teewad enamiste kõik noored koolmeistrid oma ameti hakkatuse aeal. Aga kui ta juba paar talwet on kooli pidanud, siis hakkab ta laisaks jääma ja ei arwa seda walmistamist enam tarwis olewat. Aga selle hooletuse läbi kautab tema waimu wärs-
kust ära ja tema sool lähab tuimaks. Ta ei pane mite tähele, kuidas tema aegamööda ise hakkab äraunustama, mis ta enne selgeste oli mõistnud ja lähab waimu tund-
mise ja terawuse poolest kehwaiks meheks. Mil kombel võib see mees lapsi rikkaks teha, kes ise oma wara ära-
kautab? Koolmeistri õppimise aeg ei lõppe enne otsa, kui ta hauda lähab; kes ise hoolega igapäaw õppib, se võib ka teistele igapäaw kõlbliku õppetust anda. Sellepärast ei

peeta ka nii mitmest koolmeistrift lugu, et walla rahwas, niisamuti kui lapsed neist aru saavad, et raamat nende näppu waele ei saa.

3. Kolmandamaks. Ükski ei wõi kõlblikuks koolmeistrifts saada, kes palwet mahajättab. Tõeste, see ei ole tõist wiisi: „Kõik hea andmine ja kõik täis and on ülewelt ja tuleb maha walguse Sfast“, ja Kristuse sõna jääb igaweste tõeks: „ilma minuta ei wõi teie ühtegi teha.“ Kui sina õppetamise andet ei taha enesele Sumala käest paluda, siis pead sina oma kahjuks aru saama, et sina oma tühja mõttedega Sumala seadust ei wõi tühjaks teha. Sumala seadus jääb liikumata seisma ja puudus jääb sinu kätte. Müüd tee, mis sa tahad ja katsu ise seda proowi, kas Sumala sõna tõsi on, woi mitte.

4. Mis läbi kasvab koolmeister oma ameti tundmise poolest?

Peale neid asju, mis eesseiswas tükkis juba said nimetud, ja mis igauhe koolmeistri käest täieste sünnib nõuda, peame weel mõned asjad nimetama, mis tema ameti tundmist kasvatawad.

1. Esiteks. Ta peab raamatuid lugema, mis temale ta ameti poolest õppetust andwad. Pää raamat on Sumala sõna. Sumala sõnast ütleb Lutherus: „Ei ole meile Sumal tõist teed näitnud, mis taewa poole juhatab, kui oma sõna. See jääb igaweste, aga kõik muud asjad kawwad ära kui rohulilleke.“ „Inimese hing wõib kõigist asjust ilma jääda, aga Sumala sõnast ei wõi ta mite ilma jääda. Ilma Sumala sõnata ei ole hingel ühestki asjast kasu, aga Sumala sõna annab kõik, mis temal tarwis on: toidust, rõõmu, rahu, walgust, õigust, tõt, priiust ja kõik asjad.“ — „Ma panen Sumala sõnaga targa inimeste kõnede, inglide, inimeste ja kuradi kawaluse wasta. Siin ma seisjan, siin ma suurusstan, siin ma ajan wasta ja

ütlen: Jumala sõna on mulle üle kõige asja, Jumala auustus on minu juures."

See mees, kes nõnda kirjutas, on seda mõõka tunnud, kelle väge ta kiidab, ja ta on seda eluaeg pruukinud waenlaste wasta ja see mõõk pole mitte nürkis läinud. Sinu kätte, armas koolmeister, on see mõõk ka antud, oh wõtta teda pruukida!

Peale Jumala sõna pruukigu tema ka õppetamise raamatuid. Aga katseta neid hästi läbi. See mees tahab wiist efsida, kes arwab, et uued asjad, uus õppetamise wiis, mis suure healega kidetakse, ka hea on, ja et ta koha seda peab pruukima. Kes iga tule järele oma õppetamise wiisi muudab, ei wõi suurt kasu saada. See mees efsib ka, kes kõi uued asjad ifa laidab ja wana teerada paljalt sellepärast finni peab, et ta selle juure harjunud on. "Katsuge kõi läbbi," ütleb apostel, "ja mis hea on, seda pidage finni."

Kolmas sugu raamatuid, mis koolmeister lugemiseks ja õppimiseks peab pruukima, on niisugused, mis waimu ja südant kosutawad.

2. Tõiseks. Ta peab tõisi koolisi waatama ja ameti wendade tööga tutwaks saama. Seeläbi õppib koolmeister oma enese wigadusi ja puudusi paremine tundma kui ta näab, kuidas tõises koolis õppetakse. Kõi head asjad, mis ta näab, wõtku ta õppetuseks wasta ja seadgu selle järele ka oma tööd.

3. Kolmandamaks. Sõbralik kokkukäimine ameti wendadega. Kes wendade seltsis ei arwa tarwis olewad, tõiste juttuajamist tähele panna, kes ifeenast täis on ja oma juttuga ifa ettetiikib, sellele ei anna wennalikud kokkukäimised ja lääbiräkimised mingisugust kasu; ja kes wendade koosolemises kõi aega tühja loriajamisega raiskab, see ei tee enesele ega tõistele muud midagi, kui kahju. Mändus wenna wasta ja armastus ameti wasta, need kaks asja ei tohi koosolemise juures kellegi meelest äraminna.

Need samad asjad sünniwad ka nimetada koolmeistride konwerentsidest. Konwerentsid saadawad paljast selle mehele

kasu, kes hea meelega kuuleb ja õppib. Kes enne uhkust täis oli ja konverentside peal oma juttuga ühte lugu ette-
tükib, see lähab veel uhkemaiks, ja kes enne segane pää
oli ja mitte tähelepanemisega õppida ei püüa, selle pää
lähab veel segasemaiks, ja kes heamelega koolist püüab ära-
jääda, sel ei ole konverentsid muud midagi, kui laiskuse
katte ja lusti tagaajamine. Mõistmata, uhke ja laisa
koolmeistridele on konverentsid kahjutegijad.

5. Koolmeistri sõbradest.

1. Mis selle poolest igapähe kohta tuleb üttelda, see
lähab ka koolmeistri kohta õigeks. Oma sugused sõbrad on
õige paremad sõbrad. Wana sõna ütleb: „Ütle mulle,
kes sa sõbrad on, ja ma tahan sulle üttelda, kes sa ise
oled.“ Iga inimese sõbradest saab õige paremine aru, kui
suurt lugu tema iseenesest peab. Katjugu koolmeister, et
tema nimi ta sõbrade pärast mitte paha haisu sisse ei saa,
et nende pärast koolmeistri puhtast elust ei hakkata kassi-
pidi mõtlema.

2. Õine asi, mis koolmeister niisamuti peab meeles
pidama, on see: aeg on kallis. Oma tööd teeb kool-
meister tunnide järel; igapäev õppetamise tund peab kasu
saatma; ärgu raiskagu koolmeister ilmaaegu aega. Ärgu
tarwitagu tema ülearu palju aega sõbraliku kokkufäämise ja
juttuajamisega.

3. Kolmas tükk, mis koolmeister selle poolest veel
peab tähele panema, on apostli Pauluse maenitus (Ro. m. 12,
16). „Ärge nõudge kõrki asju, waid heitke ennast aland-
likude seltsi.“ Muidugi ei taha Paulus seda üttelda, et
koolmeistrid õige alama koha peal, — nii kui kõrtsis ja
õige alama rahwa juures meelega jutustamisest peawad otsima.
Seda nõuu ei wõi ükski mõistlik inimene anda, ja veel
wähem apostel. Aga seda head nõuu antakse kül koolmeist-
rile, et tema ei wõtaks püüda jõuka ja toreda rahwa seka
tükki. Õsiteks ei wõi tema teada, kuidawiisi need teda

wastawõtwad ja kas ta nende poolt mõnikord meelehaigust ja pahandust ei saa; aga tõiseks on ka karta, et paremad ja peenemad asjad, mis tema jõuka rahwa majades näab, temale hakkawad himu tegema, nõnda et ta oma alama osaga ei taha enam hästi rahule jääda. Pidagu tema nendega sõbrust, kes teda armastawad ja auustawad, kes tema tööst lugupidawad ja teda rõõmuga wastawõtwad. Seisku ka tema meeles see maenitsus: „Wäga õnnis on see inimene, kes ei käi õelate nõuu järele, ega seisja patustete tee peal, ega istu pilkiate kildas.“ Paul 1, 1.

6. Koolmeistri elust ja elukombedest.

Mii kui igauhe ristiiinimese waimu'liku elu hakkatus ja juur, hallikas, jõud ja wägi see ristilöödud Õnnistegija on, nõnda on ka muidugi uskliku koolmeistri elu sellesama põhja peale rajatud; aga koolmeister on selle poolest weel enam Kristusega kokkuliidetud ja ühendud, et tema oma Issanda käest seda kasku on saanud: „Hoiu kui karjane minu tallakesi!“ See peab tõeSte ühe uskliku waga koolmeistri kõige ülem rõõm ja auu olema, et tema truu hingekarjane ja Õnnistegija seda ametit tema kätte on annud. Et waimulik elu koolmeistri südames alati wärskeks jääks, seks on tarwis, et tema kolm asja hoolega pruugib. Need kolm asja on: 1) Palwe, 2) Sumala sõna lugemine ja 3) iga pühapäawane osawõtmine Sumala teenistusest.

Kui koolmeister truuste need kolm asja pruugib ja elawas osasaamises oma Issandaga elab, siis on ka tema elukombed head ja peab näha saama tema elukombedest, misjugune waim tema sees elab, sest „waimu wili on armastus, rõõm, rahu, pikmeel, heldus, headus, truu-us, taksandus, kasinus.“ Galat. 3, 22. Ta tahab ennast kõige asja poolest üheks Sumala meelepäraliseks inimeseks ülesnäidata.

Sfearanis tuleb koolmeistri elukombedest kolm asja nimetada:

1. Kasinus. Weike läbisaamine kitsa koha peal, ameti seisus ja koolmeistri ihu terwis nõudwad koolmeistri käest, et ta kõigis asjus kasin oleks. Mingi muu läbi ei wõi paremine ihu terwist hoida, kui kasina elu läbi, ja ükski muu asi terwist nõnda ei rifku kui prassimine. Tema ameti töö nõuab, et ta igapäaw terwise juures on, et ta ilma keelmata oma tööd wõiks rõõmuga teha. See pole ka ühel Sumala lapsel raske asi, seda kõik pruukimata jätta, mis läbi ihule pahad himud tõusewad; üks mees, kes on õppinud taewa poole waatama, see mõistab oma liha risti lüüa kõige tema himu ja ihaldamistega.

2. Truu-us. Kes üle pisiku truu on, see leiab kiitust oma Issandalt. Ameti truu-us kelab ära, et koolmeister tühjaga aega wiidab, hooletumal wiisil lastele õpetust annab ja et ta mitte midagi laiali ei jätta. Sumala kõigenägijad filmad waatawad ülewelt ifka koolmeistri peale ja neid kartku ta enam, kui oma seatud ülewaatajaid ja ülemaid, kes inimesed on ja kelle eest tema kawalusega oma hooletu töö ifka wõib ärapeita.

3. Kannatlik meel. Üks koolmeister ilma kannatliku meeleta pahandab ennast surmani; aga paha meel rikub südame rahu ära ja teeb lastele liiga ja ülekohut. Koolmeister on üks külwaja ja peab teadma ja ei tohi äraunustada, et wili kaua aega kaswab, seni kui ta walmist wilja näitab. Tuletagu tema meele, kui palju tema ije noores põlwes omad wanemad ja juhatajad üleantuse, laiskuse ja wallatuse läbi on pahandud, ja kui palju Sumal taewas tema puudusega ifka weel peab kannatama. Oma pattu tundmine keelgu äkkilist meelt, wiha ja pahandust ära. Hõlpsam on kurja heaga ärawõita, kui kurja kurjaga tasuda. Ülekohut kannatada ei tee meil wiga, aga ülekohut teha on pat.

7. Koolmeisteri kodusest elust.

Kodune elu on rajatud abielu peale. Abielu on üks püha põli Jumalast seatud, 1 Moos. 1, 27—28 ja 2, 18 —, Jumalast kaitsetud, 2 Moos. 20, 14; ja õnnistud armu toutustega. 1 Korint. 7, 14; 1 Tim. 2, 15. Abielu on Kristuse ja tema usklike armastuse ja osause ettetähendus ja eesküju.

Soomida oleks küll, et igauks koolmeister Jumala meelepäralise abielu õnnistuse osawõtja oleks. Wallaline elu on rõõmuta ja rahuta elu ja mittu kord juba üleantuma elu juur ja hallikas olnud.

Seda kõik, mis igauks ristiinimene ja niisamuti ka koolmeister omast kodusest peab tähele panema, seda on isa Lutherus omas „Koduõppetuses“ kokkupanud.

8. Koolmeister ja koolilaste wanemad.

Magu ülehel nimetud, on kool familiia abimees lastefaswatamise ametis. Wanemad toowad lapsi koolmeisteri kätte ja paluwad teda, lastele seda õppetust anda, mis neil endel mitte wõimalik teha ei ole. Wanemad omalt poolt usuwad, et koolmeister täieste see kõlblik mees on, kelle kätte naad oma lapsi toowad ja loodawad ka, et ta neid heameelega wastawõttab.

Nüüd küsitakse: mis on koolmeisteri õigus, ja mis on tema kohus?

1. Tema õigus on esiteks, et ta oma ameti tööd laste kallal nõnda teeb, et wanemad teda ei tohi segada, ega midagi sinna wahela kõnnelda. Tema on oma ametit õppinud, on seadust mööda katsutud, ülematest ameti peale pantud ja kiinitud ja peab oma tööd ka seadust mööda tegema ja kooliülematele omast tööst ka aru andma. Aga laste wanematel ei ole luba, kooliõadusi, ega koolmeisteri õppetamise wiisi, ega muid kooli asju laita ja koolmeisteri käest aru nõuda. Kui nendesarnatsed segadused laste wane-

mate poolt peaksid juhtuma, siis peab koolmeister oma seadud õigust nõudma.

2. Tõiseks on koolmeistri õigus lapsi, kui peaks tarvis olema, „isalikult karistusega“ parandada ja õige teele juhatada. Selle poolest annab kooliseadus koolmeistrile juhatamist ja laste wanematel ei wõi mitte luba olla seda teelda, ega selle üle pahandada.

Uga see on ka tõeste tõsi, et üks koolmeister, kes truuste ei tee, mis tema kohus on, ei wõi ka täielikult nõuda, mis tema õigus on.

Mis on siis koolmeistri kohus?

Kes laste wanemate asemel laste kallal tahab tööd teha, see olgu ka truu ja ustaw omas ametis, et laste wanemad mitte õigusega tema üle ei wõiks nuriseda, ja kaswatazu ja karistagu wanemate asemel lapsi nõnda, kui temal ülemate poolest juhatamist on antud.

Kui laste wanemad oma lapsi koolmeistri kätte õpetamiseks ja kaswamiseks andwad, siis sünnib ka muidugi küsida, mis nende õigus ja kohus on koolmeistri wasta?

1. Nende õigus on nõuda, et koolmeister täieste teeb, mis tema kohus on. Kui naad arwawad, et koolmeister ehtib eht hooletu on, eht lastele liiga teeb, siis on nende õigus kaebada, et kooliülemad seda asja wõiksid järele kuulada ja kui kaebus õige olnud, wiga araparandada.

2. Nende kohus on seadust mööda koolmeistrile täieste ülespidamist anda ja kõik kooli käsud täita. Kui laste wanemad selle poolest ei tee, mis nende kohus on, siis wõib koolmeister ülemate juures muidugi abi ja kaitsmist otsida.

Sedawiisi on seaduse põhi koolmeistri ja laste wanemate wahel. Uga igauks mõistlik ja usklik koolmeister teab ka, et seadus üksi kõik wigad ei paranda, waid et armastus kõige parem seaduse täitmine on. Issanda käsk ütleb: Sina pead oma ligimest armastama kui iseennast. Lapsed on iseäranis koolmeistri ligimesed; kui tema neid tõeste armastab kui iseennast, siis ei jätta tema ka oma tööd nende kallal hooletuse sisse; ja lapsed tasuwad omalt poolt seda armastust jälle armastusega ja juttustawad ja räägiwad

Kodus oma wanematele, kui hea ja armas koolmeister nende wasta on, ja siis saab tõeSte näha, et armastus armastust äratab ja sünnitab. Laste wanemad peawad niisugusest koolmeistrift lugu ja ei taha wist mitte oma armast koolmeistrit pahandada, ega temale liiga teha.

9. Koolmeister ja kiriku õppetaja.

Seaduse järel on koguduse õppetaja esimene koolmeistri ülewaataja. Koolmeister peab temale igal aeal, kui nõutakse omast tööst aru andma ja kooli käsud wastapanemata täitma. Mis õppetaja koolmeistri käest nõuab ja mis tema käsib, see on tema kohus teha, sest seda nõuab kooli seadus tema käest. Kui tüli juhtub koolmeistri ja õppetaja wahel, siis saab muidugi koolikohus seda õiendama.

Uga see oleks tõeSte wilets lugu, kui paljalt kooli seadus õppetaja ja koolmeistri ühendaja oleks ja kui nemad tõine tõisega mitte armastuse sideme läbi ühendud ei oleks. Õppetaja ei taha wist juba sellepärast koolmeistrile armastust keelda, et ta tema koguduse liige on, sest oma kogudust peab õppetaja omas südames kandma Jumala koeas niisamuti kui omas kambriS, kui ta truu ja ustaw hingekarjane on. Ja koolmeister, kes truu ja ustaw Issanda jünger on, ei taha muidugi oma hingekarjatsela armastust ja auustamist keelda ja heameelega tema nõuu ja õppetust wastawõtta.

Õppetaja hooleks on terwe kogudus antud ja ustud, koolmeister on noorte laste hoolekandja; nii kui õppetaja lammaste karjane peab olema, nõnda peab koolmeister tallekeste karjane olema. Koolmeister peab oma noort karja hoidma ja kaswatama, et noored hinged omal aeal wõiksid lammaste sekka wastawõetud saada. Selle poolest on õppetaja ja koolmeistri töö ühesugune, et nende kahe mehe töö läbi Jumala riik peab tulema. Nende töö lähab alati ühte; mis üks külbab, see tuleb kui walmis wihk tõise kätte. Lastest kaswab kogudus, ja kogudus saabab jälle lapsi mitme

hea seemnega südames koolmeistri kätte, et ta nende kallal seda tööd edasi teeks, mis wanemad kodus on hakanud.

Õppetaja kannab sedawiisi kooli eest hoolt, et ta kõig hästi seab, hoiab, kaitseb, ülewaatab ja wana rahwast maenitseb ja noomib, et naad wõttaksid truuste kooli eest hoolt kanda; koolmeister omalt poolt püüab jälle rõõmuga lapsi mõistlikuks ristiniimeseks kaswatada.

Kui õppetaja ja koolmeister nõnda kui Issanda jüngrid ühes meeles ja waimus igaüks oma ameti järele oma tööd teewad, siis peawad nemad ka tõine tõigest lugu, sest armastus on kõwem side kui seaduse punktid. Kui õppetaja heameelega ja suure hoolega kooli eest hoolt kannab, siis tahab ka koolmeister heameelega õppetaja abimees olla tema hingekarjatse ametis, hoolekandmises waeste eest, missioni eest ja muu hea ja tarwiliku asjade eest.

10. Koolmeister ja wald.

Tuba seeläbi, et koolmeister ameti poolest kristliku elu kaswataja ja waimu harimise hoolekandja on, peab walla rahwas temast lugu; ja kui tema oma elukombede poolest ka auus ja puhas mees on, omas koduses elus, omas ametis ennast nõnda ülesnäitab, kui hea ja uskliku koolmeistri kohus on, siis saab walla rahwas temast suurt kasu ja õnnistust. Tema truuse ja kasinuse, tema kannatliku meele ja puhta elu pärast rõõmustawad wagad, häbenewad ülekohtused ja saawad need hea poole juhatud, kes kahele poole lonkawad. — Kui walla rahwas koolmeistrist suurt lugu ei pea ja tema sõnast ei hooli, siis on tõeste wiga tema juures.

1. Kui koolilapsed, kes mittu aastat on koolis käinud ja koolmeistrile on armjaks saanud, wiimaks tema walitsuse alt lahti saawad, siis jääb ommetigi armastus südamesse ja lapsed ei wõi ka oma armast koolmeistrit lasta meelest ära minna. Sõbrus ja armastus, kui naad puhtast juurest on wäljakaswanud, ei kau mitte ära. Ja soowida oleks kül, et see armastus mitte leigeks ei lähaks, mis kül wõib

fündida, kui koolmeister ja endised koolilapsed tõine tõisega aegamööda wõõraks lähawad ja palju enam kokku ei puutu. Seadgu koolmeister laulukoori, kutsugu tema wanad sõbrad kokku ja õppigu naad mitme healega laulusi. Paulmine finnitab sõbrust ja keelab kurja tegusi ära.

2. Pealegi wõib koolmeister oma ametiga ka tõist wiisi weel walla rahwale suureks kasuks ja õnnistuseks saada. Mingu tema, nii palju kui jõud kannab, haigid waatama, olgu ta lese naeste ja waeste laste abimees. Kui teda kutsutakse last ristima ehk furnut kirstu panema, siis olgu ta tõsine Jumala sõna kuulutaja ja leinajate tööstija; külwagu tema head seemet maha oma sõbrade, tutwade ja sugulaste südamesse ja tallitagu tema neid asju pühal ja sündsäl kombel, et ta ise oma walla rahwale üks kallis eesmärk ja eeskuju oleks.

3. Koolmeister, kui õppetud mees, peab walla rahwale ka haritud elu poolest hea kaunis eesmärk ja juhataja olema. Tema rohuaed, mis ta koolimaja kõrwas on, olgu alati nõnda wäljharitud, et ta ilu ja kasu wäljanäitab. Meie talurahwas ei pea weel suurt lugu wiljapuisst ja marjapõõsadesst, ega lillidest, kellest igauhel inimesel ommetigi heameel on. — Saagu siin weel mõned tükkid nimetud, mis läbi koolmeister waimu harimise poolest walla rahwale suurt kasu wõib saata.

1. Ta püüdgu kooli aeal oma koolilapsi paremaid elukombid õppetada ja neid nende juure äraharjutada.

2. Kandgu ta iseäranis nende waeste laste eest hoolt, kes oma rumala wanemate läbi hooletuse sisse on jäänud, ja ka waeste laste, tummade ja pimedate eest, et mitte üksainus walla laps laiali ja wallale koormaks ei jääks.

3. Püüdgu koolmeister ka häid raamatuid wäljalautada ja lugemise bibliootika seada, et walla rahwas enam wõttaksid raamatuid lugeda ja seeläbi targemaks saada.

4. Pidagu tema ise lugemise tundisi ja pidagu ta peremeestega nõuu ja soowigu, et naad ise omas majades hommiku ja õhtu Jumala teenistusi seadwad.

5. Pidagu tema wallawalitfusega ja peremeestega nõuu, et noore rahwa ümberhulkumine ja sandide kerjamine saaks ärakeeldud.

11. Koolmeister ja kooliülemad.

Kooliülemad on koolmeistri ameti peale pannud. Need kaitsewad koolmeistri õigusi, aga naad nõudwad ka, et ta teeb, mis tema kohus on. Apostel Paulus ütleb Room. 13: „Sga hing heitku ennast ülemate alla, kellel kõige ülem meelewald on, sest ülemaid ep ole muidu kui Jumalast; aga kes ülemad on, need on Jumalast seatud. Kes nüüd ülemate wasta paneb, see paneb Jumala seadmise wasta; aga kes wastapanewad, need saatwad iseeneSte peale nuhtlust. Sest walitsejad ei ole hirmuks hea tegudele, waid kurjadele; aga kui sa ei taha ülema hirmu karta, siis tee head ja siis saad sa kiitust temalt. Sest tema on Jumala teener sinu heaks; aga kui sa kurja teed, siis kardad, sest ta ei kannu mõõka mitte ilmaasjata; sest tema on Jumala teener, kättemaksja, nuhelda seda, kes kurja teeb.“

Sgauris koolmeister tunneb need sõnad ja teab ka, et sõnakuulmine kõige ülem asi on. Mis hakkab tema ise suure laste hulgaga tegema, kui need koolmeistri sõna ei taha kuulda ja apostli käsust ei taha lugu pidada? Niisamuti kui koolmeister koolis iga silmapilk laste käest sõnakuulmist nõuab, nõnda olgu tema ka alati walmis, oma ülemate sõna kuulma. Sõnakuulmata koolmeister ja sõnakuulmata lapsed ei tõlba kuhugi, sest koolist ei saa mitte midagi. Ei ole sellepärast imeks panna, et seda palju enam pahaks pannakse, kui koolmeister ei wõtta sõna kuulda, kui mõni muu ameti mees.

Koolmeistri kohus on muidugi, laste südames sõnakuulmise waimu istutada ja neljandamat kasku kinnitada. Kõige paremine annab koolmeister lastele seda õppetust nõnda, et ta ise sõnakuulmise poolest neile elaw eeskujuga eesmärk on.

III. Kooli-õppetus.

Rahest asjast tahame selle päätüfki sees kõnelda.

1. Kuidas peab kool seatud olema?
2. Kuida wiifi tuleb õppetust anda?

1. Kooli-aeg

Meie maa kooliseaduse järele hakkab laste koolitamise aeg seitsmest aastast saadil ja kestab seni kui lugemiseni; aga seitsmest seni kui 11ma aastani õppiwad lapsed kodus ja koolmeister käib neid waatama, kuidas naad õppimisega edasi lähawad. Päril kooli aeg peetakse paljalt talwel ja kooli walitsus seab seda aega, kui kaua lapsed koolis peawad juures olema, millal kool hakkab ja millal tema lõppeb. Muidugi on kül kahju, et kooli ei wõi aasta läbi pidada, aga laste karjatse amet keelab suwel kooli pidamise ära.

Aeg on lühike, seepärast on aeg kallil; kooli aega ei wõi tühjaga ärawiita ega ilmaasjata äraraiskada.

2. Koolituba.

Koolimajasid on meil tänini ruumi ja näo poolest mitmesugusid, on Zumal tänatud wäga häid ka, aga muist on alles koguni puudulised. Meie loodame muidugi, et kus uus maja ehitakse, seda ka sündsäl wiisil saab tehtud. Ehitamine ja parandamine on walla asi, aga koolmeister ärgu jätku aegjaste ütlemata, kus puudus ja wiga on, et seda parajal aeal wõiks äraparandada.

Koolituba, seinad, lagi ja pörand peawad kuiwad olema, et lapsed niiskuse läbi mitte wigaseks ei saa. Koolitua luhwti puhastamiseks ärgu unustagu koolmeister mittu kõrda pääwas luhwtakent lahti tegemata, et wärske luhwt wäljast fisse tuleb, sest kus palju lapsi koos on, seal kogub aur ja hais, mis terwisele kahjutegew on.

Koolilauad peavad sedawiisi tuas seisma, et lastel walgus mitte ees, ega parema käe poolt ei oleks. Kui aknad juured on ja palju walgust tuppä andwad, siis oleks kül soowida, et tua seinad mitte walged ei oleks, waid hele rohelisted, sest kui pääw walge seinä peale paistab, siis ei ole se ülearu walgus laste filmadele mitte hea.

Muidugi on teada, et kõik koolituaad nõnda ei ole, kui naad peaksid olema. Aga olgu ka mis taht, see peab koolmeistri suurem mure olema, et koolituba alati puhäs on ja kõik kooli asjad ilmalaitmata puhtad. Koolituba on üks püha paik ja peab oma auu ülesnäitma. Mis see aitab, et koolmeister lapsi käsib puhtad olla, kui koolituba ja kõik kooli wara koristamata on ja koolmeister sellega lastele tunnistust annab, et tema ise puhtuse armastaja mees ei ole.

Koolilauad ja pengid olgu kõiblikud; lauadel olgu suhulaadikud, kus lapsed omad kooliasjad panewad. Koolituaas seisku ka koolikap, kus koolmeister luffu taga kooliwarä hoiab; pealegi olgu seinä peal tel ja must tahwel, tõine noodi tahwel ja nende juures seisku alati shwam ja friit walmis, et seda waja ei oleks otsida, kui seda tarwis on. Armas oleks ka, kui koolitua ehituseks seinade peal Piibli lugude pildid ja isa Lutheruse pilt oleks.

3. Kooli aea lühendamine.

Meie oleme juba nimetanud, et kool familiä abimees on; sellepärast ei wõi ka nõuda, et wanewad oma lapsi kooli saadawad, kus neil koduse tallituse pärast see milgi kombel wõimalik ei ole, nagu meie juures suwel, kus lapsed karjas peawad käima. Nõnda wõttab meie talurahwa seisus terwest aastast pool aega ära, kus lapsed ei wõi koolis käia.

Aga weel tõised asjad keelawad ka ära, et kool talwel ilma wahapidamata saaks peetud. Suurte pühade ael jääb kool seisma ja lapsed wõtwad Jumala teenistusest

firikus osa. Kooli aea lühendamine tuleb ka feeläbi, et mõni laps haiguse ehk paha ilma ja sandi tee pärast ei wõi kolis käia. Sagedaste on ka laste wanemad hooletumad ja ei saada oma lapsi hästi wälja, ehk juhtub mõni muu asi, mis lapse kooliskäimist paariks pääwaks ärakeelab. — Nõnda on lugu kooli aeaga, seepärast katsku koolmeister, et lühike kooli aeg tema süü pärast mitte lühendud ei saaks. Sellepoolest on tähele panna:

1. Et koolmeister tunnid affurat tunnikella järele hakkab ja lõpetab.

Mida enam koolmeister ise omaft tööst lugu peab, seda vähem tahab tema wist ilmaasjata aega äraraiskada. Dund on kül üks lühike aeg, sealt ei wõi ilmaaegu weerand ehk pool aega ärawõtta.

2. Kõik asjad, mis koolmeistril õppetamiseks tarwis on, olgu walmis, enne kui ta oma tundi hakkab.

Kui palju aega raiskab mõni hooletu koolmeister see läbi, et ta tunni hakkatuse aeal seda woi tõist hakkab otsima ehk seadma, mis alati peab kae pärast olema. Lapsed räägiwad, jookswad, otsiwad ja wiidawad õppetuse aega koguni ilmaasjata.

3. Ürgu rääkigu koolmeister ise ülearu.

Mõni koolmeister raiskab sedawiisi hirmus palju aega koguni ilmaasjata. Mis on sest arwata, kui koolmeister nõnda küsib: „Kuule sina, ja kuidas on so nimi? ja Jaan; no saab näha Jaan, kas oled ka hästi õppinud; mõtle järele, kas ja wõid mulle üttelda, kes Abraami poeg oli?“ Mõni koolmeister tapleb ühe lapsega tühja süü pärast wiis ja kümme minutit ja peab pikkad kõned, mis mitte midagi wäärt ei ole ja ei pane tähele, et laste hull seni koguni tööta seisab.

4. Kooli-õppetus

Mis peab rahwa esimeses koolis, mis iseäranis rahwa-kooliks nimetakse, õppetadama? Sellepoolest ei wõi mitte luba olla, ühel sedawiisi, tõisel tõistwiisi omad mõtted ülesrääkida

ja rahwale mitmel wiisil nõuu anda, ehk rahwa meelt ära-
segada. See asi on meistridest läbikatsutud ja läbiproowitud
ja Jumala armuga rahwakooli õppetuse põhi leitud, ja
seda põhja ei wõi mitte mahajätta, kui ei taheta rahwast
kooliõppetusega tuule kätte ehk metsa ajada.

Ristirahwa elu on rajatud Issanda Jeesuse Kristuse
Ewangeliumi peale. See kindel põhi jäägu puutumata ja
liikumata. Ristirahwa abielu, majapidamine, lastekaswa-
tamine, kohtumõistmine ja olgu asi, mis taht, seisab Ewan-
geliumi põhja peal, seepärast ei wõi ka koolil tõist põhja
olla. Igauhe ristiinimese elu ligub wiie koha peal. Need
wiis kohta on: 1) kirik ehk ristifogudus, 2) familia ehk
suguselts, 3) amet, 4) wald ja 5) riik.

Kooli kohus on, et kool lapsi oma õppetamisega nõnda
walmistaks, et laps täielikuks ristifogoduse liikmeks, auusaks
suguseltsi liikmeks, kõlblikuks ametimeheks, mõistlikuks walla
liikmeks ja truuks riigi alamaks saaks.

Nii palju tuleb igauhe mõistliku inimese käest nõuda
ja sinna poole peab rahwakool lapsi juhatama, see on
pääasi, ja kui kool seda tööd täieste teeb, siis on ta täieste
teinud, mis tema kohus on, ja rohkem ei wõi tema käest
tahta ega nõuda. Kes rohkem tahab õppida ja õppimisega
edasi minna, see mingi kõrgema kooli.

Nende wiie nimetud elukoha põhi on Ewangelium.
Rahwakool on sest juurest wäljakaswanud ja ei wõi ka
omast juurest äralahutud saada. Meie kodune elu, walla
ja riigi seadused seiswad kõik sellesama põhja peal. Üks
kristlik rahwas ei wõi sellepärast kõige alamas koolis muud
õppetust nõuda, kui seda, mis Ewangeliumi hallikast on
wäljawoolanud.

Meie rahwakool peab ka selle põhja peale jääma. Ta
püüdgu muidugi kõik tarkused rahwale kätte anda, mis neil
sellesinatse aeliku elu sees tarwis on, aga ta ei wõi ka
lasta meelest äraminna, et lapsed igawese elu poole on kut-
situd. Kool peab teadma, et tema wanemate abimees on
kristlikus lastekaswatuses, ta peab usku õnnistegija sisse
laste südames istutama ja kinnitama ja seda kõige ülemat

asja neile alati meele tuletama, et inimene mitte ükspäinis leiwaft ei ela, waid igaiühest fõnast, mis Sumala juuft läbi käib.

Seda teades peab kool ka Sumala sõna kõige ülemaks waraks pidama, mis tema kätte on ustud ja kõige paremat aega Sumala sõna õppetamiseks pruukima ja kõige suuremat hoolt kandma, et ta lastele üheks jäädawaks waranduseks jääks.

Selle järele peab rahwakoolis niisugust õppetust antama, mis ristiiimejel sellesinatse elu sees tarwis on. Aga meie ütlesime juba, et inimese elu wiie koha peal ligub.

1. Esimene elukoht on kirik.

Ristmise sakramendi läbi on laps ristifoguduse woi kiriku liikmeks sanud; tema päralt on ta ja jääb ka elu otsani. Kool peab kiriku abimees olema ja peab lastele muist õppetusi kiriku nimel ja kiriku kätse peale andma. Need õppetused on: 1) Katekismus, mis ristiusu õppetust õppetab, ja piibli lugud. 2) waimulik laul, kelle läbi lapsed kõige ilusamal wiisil õppiwad usku üles-tunnistama, Sumalale tänu ja kiitust andma ja teda paluma. 3) Sumala sõna, mis tõeliku elu sünnitaja ja kaswataja on. 4) Palwe ja õppetus Sumala teenistusest kui täielik ristiiimene osawõtma.

2. Teine elukoht on familia.

Laps on familiias sündinud; ta elab seal ja saab seal kaswatud ja hoitud. Kool peab familia abimees olema ja tema nimel lapse familia ehk suguseltsi keelt õppeta ma. Laps õppib keelt oma ema juuft, sellepärast seda keelt ka emakeeleks nimetaks. Lapse kõnelemise wiisist wõib aru saada, kuidas kodurahwa eluwiisid on. Aga laps peab ka õppima, wõõra inimeste keelest aru saama; sellepärast peab kool lapse keelt parandama, kaswatama, täielikuks ja kõlblikuks tegema. Peale selle õppetab kool familia nimel rahwa laulu.

3. Kolmas elukoht on amet.

Lapsel kül weel ametit ei ole, aga edespäi peab tema ametimeheks jaama. Muidugi ei wõi teada, mis ametit laps ükskõrd kätte wõttab, siiski wõib kül äraarwata et talurahwa lapsed suurema jau poolest põlluharija ameti peale jääwad. Talumees ei tohi ka rumal olla. Neli asja peab ta teadma, mis temal niisamuti waja on, kui igauhel mõistlikul mehel, need on: 1) lugemine, 2) kirjutamine, 3) rehkendamine ja 4) seihkendamine. Kui lapsel need neli asja käes on, siis wõib tema ilma tõise abita ise kõik oma tallituse toimetada ja selle põhja peal edasi õppida, mis tema tahab ja mis temal näitab tarwis olewat.

4. Neljas elukoht on wald.

Kool teeb lapsi mõistlikuks walla liikmeks seeläbi, et ta neid ameti peale hästi walmistab. Nende tarkuste abiga wõib mees igal aeal oma wallale kasuks olla, walla ametid mõistusega tallitada ja oma walla eest kosta.

5. Viies elukoht on riik.

Rahwakool peab lapsi hästi isamaaga tutwaks tegema, et naad seda südamest hakkawad armastama ja tema auu ja hea käekäimise eest heameelega hoolt kandma.

Selle järel tuleb rahwakoolis neid õppetuse anda:

1. Katekismus.
Piibli lugud.
Waimulik laul.
Sumala teenistuse seadus.
2. Oma = keel.
Rahwa laul.
3. Lugemine.
Kirjutamine. (Nus, õige ja pääst kirjutamine.)
Rehkendamine. (Pääst ja tahwli peal.)
Seihkendamine.
7. Isamaa tundmine.

Kui koolis kõik need asjad korralikul viisil õpetatakse, siis ei või m. lgi kombel ütelda, et esimene või elementaar-kool ei tee, mis tema kohus on, ei tohi ka ütelda, et ta midagi õpetab, mis ülearu on. Piirid on rahvakoolil sedawiisi etteseatud, kellest tema ei tohi ülekäia; muudugi nõutakse ka, et kõik lapsed nende piireni saaksid juhatud ja et mitte üksainus maha ei jää.

Koolmeistri kohus on, et ta seda teadmise ja mõistuse mõõtu võigidele täieste kätte annaks. Tema ärgu tehku seda mitte, et ta terasemad lapsed üle selle piiri püüab ajada ja wisamad ja laisemad tõistest laskeb mahajäada. Kõik lapsed saagu ühte viisi õpetatud ja mõistlikuks targaks lasteks koolitud.

5. Õppetamise viis.

Pääasi on, et lapsed kõik õppetused, mis koolis õpetatakse, üheks jäädawaks waimulikuks waranduseks kätte saawad, kellest naad täieste aru saawad ja ise ka pruukida mõistwad. Õppetamise viis on iseenesest paljalt kõrwaline asi; siiski tuleb õppetamise viisist ütelda, mida parem ja mõistlikum ta on, seda parem lähab õppetamise töö edasi. Nuga on nuga, olgu ta teraw või nüri. Nuga peab leikama, aga teraw nuga leikab parem, kui nüri nuga. Enne kui õppetamise viisist pikemalt hakkame kõnelema, tahame weel mõned tarwilised asjad nimetada, mis koolmeistril suureks abiks on, kui ta koolis õpetab.

1. Koolmeistri seisukoht koolituas. Seisiku koolmeister alati niisuguse koha peal, kust tema ise kõik lapsed tuas võib näha ja kus lapsed teda ka näawad.

2. Koolmeistri film. Lastel on võigus nõuda, et koolmeistri filmad nende peale waatawad, kui tema nendega räägib, ja nõudgu koolmeister laste käest niisamuti, et naad otsekohe tema peale waatawad, kui neil midagi ütelda on; seda ei tohi koolmeister sallida, et laps pää maha või

kõrwa pöörab ja filmad maha lööb. Hinge puhtus paistku filmist wälja, ülekohtune süda teeb filmad häbelikuks.

3. Argu hakkagu koolmeister õppetust andma, enne kui lapsed ennast kooli laua juures ei ole walmis seadnud. Et see ilma aeawitmata ruttu wõiks sündida, seks harjutagu tema lapsi mõne lühikese käsuõnade juure. Kui koolmeister ütleb: üks! siis sirutagu ja seadgu lapsed oma ihu; kaks! panewad lapsed kõik kät kooli riistade külge; kolm! panewad neid enese ette laua peale; neli! nüüd hakkab töö, olgu et naad raamatus lehekülge ülesotsiwad, ehk kui kirjutakse, raamatu lahti teewad ja sulega tinti wõttawad j. n. e. — Kui tund on lõpetud, siis ütleb koolmeister jälle: neli! nüüd jätwad kõik tööd seisma; kolm! naad panewad asjad kofku; kaks! panewad asjad ära; üks! istuwad kõik harjund wiisil pengi peal.

4. Kui laps tunni aeal tahab kosta ehk midagi küsida, siis tõstku ta parema käe esimest sõrme üles ilma sõna lausumata. Koolmeistri filmad peawad seda tähelepanema. Kõik kära, kisa, rääkimine, küsimine olgu üsna ärakeeldud. Koolis olgu waitne lugu nagu kirikus.

5. Iga laps tõuseb püsti üles, kui ta kõneleb.

Kui koolmeister neid asju kõwaste laste käest nõuab, siis harjuwad lapsed nende juure wäga ruttu ja kergeste, ja kui lapsed selle juure äraharjunud on, siis õppetawad wanemad lapsed nooremaid neid asju tähelepanema ja palju lärmi ja aearaiskamist on ärakeeldud. Need on küll weiksed asjad, aga kool saab neist suurt kasu; koolmeistril ei ole waja ilmaasjata palju kõnnelda, laste filmad ja kõrwad saawad terasemaks, tähelepanemine suuremaks, ja koolmeistri walitsemine suure laste hulga üle kergemaks, ja kool kannab alati hästi seatud nägu.

Nüüd tuleb see küsimine ette, mil wiisil peab õppetust antama. Selle poolest peame kolme küsimise peale wastust andma.

A. Mil wiisil peab koolmeister õppetama, et lapsed tema õppetusest aru saawad?

B. Mil wiisil peab koolmeister kõige paremine lapsi juhutama, et naad ise õppetuse asju selgeks õppivad?

C. Mil wiisil kasvab laps mõistuse poolest? Need kolm asja tahame nüüd pikemalt tähele panna.

A. Mil wiisil peab koolmeister õppetama, et lapsed tema õppetusest aru saavad?

See võib kahel wiisil sündida:

1. Koolmeister seletab seda asja ise ära, mis ta lastele tahab ütelda.

2. Koolmeister juhatab küsimise läbi lapsi sinna poole, et naad sest asjast hakkavad aru saama.

Kui koolmeister lapsi esimest teed mööda tahab arusaamisele juhutada, siis ta võib seda kolmel wiisil teha:

a. tema näitab — lapsed waatawad;

b. tema ütleb ette — lapsed ütlevad järele;

c. tema juttustab ehk seletab — lapsed kuulwad.

a. Kui midagi lastele ettenäidetakse, siis pangu koolmeister tähele, et ta paljalt niisugusi asju ettenäitab, mis lastele ka õppetust andwad. Kui laps oma sõnadega seda võib nimetada, ja äraseletada, mis ta on näinud, siis on teada, et ta sel kombel on arusaanud ja õppinud.

b. Etteütlemise juures tuleb tähele panna:

Saagu paljalt etteütleb, mis seda väärt on, et ta lapsele meele jääb. Koolmeister räägigu ise selge healega ette. Lapsed räägigu järel, olgu üks ainus ehk mittu ühekorraga, ehk terve laste hulk. Sündgu laste järelerääkimine nagu takti järel. Pangu koolmeister tähele, et lapsed paraja, selge healega räägivad ja mitte ei karju. Koolmeistri filmad waatgu terawaste laste peale, et kõik lapsed ka töös on.

c. Kui koolmeister juttustab ehk seletab, siis tulewad need asjad tähele panna:

Koolmeister juttustagu selgeste ja ärgu pruukigu tema kunstlikuid sõnu, kellest lapsed aru ei saa. Kõik asjad, mis

Koolmeister seletab ja juttustab, olgu tema endel üsna selged, muidu ei või lapsed tema kõnest aru saada. Kui koolmeister näab, et laste tähelepanemine hakkab vähemaks jääma, siis pidagu tema wähe finni; üks lühike küsimine, üks pillmine filmaga woi näitmine sõrmega parandab ruttu wiga ära. Lastu ta pärast lapsi seda ka juttustada, mis tema neile on ettejuttustanud. Kui jut on laste meele jäänud, siis on nende mõistus kaswanud.

Kui koolmeister lapsi tõist teed mööda tahab arusaamisele juhutada, see on, küsimise läbi sinna poole, et naad hakkawad arusaama, siis on tähele panna:

1. Küsimine olgu üsna selge.
2. Küsimine olgu nii palju kui võimalik lühike.
3. Päril küsimise sõna saagu waljuma healega öölbud.
4. Seesugused küsimised, kus lapsed paljalt „ja“ ehk „ei“ wõiwad kosta, ei sünni pruukida.
5. Kui laps ommetigi peab „ja“ woi „ei“ kostma, siis peab tema terve küsimisele weel juure lisama, nagu: Küsimine: Kas Peeter on Saani poeg?

Wastus: Ja! Peeter on Saani poeg.

6. Koolmeister ärgu lubagu, et laps paljalt ühe ainsa sõnaga kostab, waid nõnda:

Küsimine: Kes oli Abrami poeg?

Wastus? Abrami poeg oli Iisak.

7. Kui mitte üks ainus laps koolmeistri küsimise peale ei kosta, siis on ehk lapsed tähelepanemata olnud ja koolmeister peab seda wiga parandama, ehk koolmeistri küsimine on ülearu raske olnud ehk mitte koguni selge, ja siis parandagu koolmeister oma wiga parema küsimise läbi ära.

8. Pärast küsimist saagu lastele wähe aega antud järelemõtlemiseks.

9. Enne küsingu koolmeister ja pärast nimetagu selle lapse nime, kes peab kostma. Lapsed saagu pärisnimega ja mitte sugunimega nimetud, sest nõnda nimetawad neid wanemad kodu; koolmeister on wanemate asemel.

10. Koolmeister ei tohi lastele pool wastust etteütelda.

B. **Mil wiisil peab koolmeister kõige paremine lapsi juhutama, et nemad ise õppetuse asju selgeks õppivad?**

Laste oma õppimine, harjutamine ja katsumine saadab lastele kahesugust kasu; ta teeb neile seda koolmeistrift antud õppetust, kellest naad aru on saanud,

1. üheks kindlaks jäädawaks waraks ja
2. üheks pruugitawaks asjaks.

Oma õppimine ja katsumine wõib kolmel wiisil sündida:

1. kätstakse lapsi mõned asjad päha õppida,
2. kätstakse koolmeistri juhutamise al ja tema abiga tööd teha,
3. kätstakse oma enese jõuuga ja mõistusega ilma tõise abita kätteantud tükkid walmis teha.

Päha õppimine.

Singe jõud, misga inimene midagi wõib päha õppida, nimetatakse meeleäpidamiseks. Mida noorem inimene, seda parem peab tema meeles. Päha õppimisega on sellepärast kohe waja hakkata, aga õppigu laps paljalt, mis seda wäärt on, et seda meeles peetakse. Kõige paremad asjad on kõige parajamad. Sest ei ole suurt lugu, kui lastel neist tükkidest, mis naad päha õppivad, täit arusaamist weel ei ole. Mida wanemaks inimene saab, seda enam hakkab tema kõigest arusaama, mis ta noore ea sees on õppinud. Muidugi ei sünni seesugust asju lasta päha õppida, mis lastel koguni arusaamata ja teadmata on.

1. Päha õppimine sünnib eestotsast nõnda, et tõine räägib ette ja laps ütleb järel, nii mittu kord, seni kui ta ilma etteütlemata ise seda tükki meeles peab.

Ilma abita õppib laps päha, kui tema juba lugeda mõistab.

Juhatagu koolmeister, kuidas lapsed kõige hõlpsamine wõiwad päha õppida. Mingu laps hommiku wara ehk õhtu waikse koha peale; kirjutagu tema tähelepanemisega paberi peale seda tükki üles, ja katsugu tema seda tükki peast üttelda, et ta näaks, kui palju on meele jäänud; kui

ta finni jääb, siis lugegu uueste, üttelegu jälle peast, seni kui terve tüf meeles seisab.

Koolitunnil lasku koolmeister last ülesüttelda oma tüffi, aga pangu ta tähele, et laps ilusa healega, sündsäl wiisil ja mitte sorinal ei kõnele. Neg aealt küsigu koolmeister sedasama tüffi, seni kui ta kõwaste meeles seisab; siis on see tüf jäädawaks waraks saanud.

2. Laste töötegemine koolis koolmeisteri juhutamise al ja tema abiga.

Laps peab koolis koolmeisteri silma al seda tööd tegema, mis ta edespidi oma elus peab pruukima, see on lugemine, kirjutamine, rehkendamine, laulmine j. n. e.

Rahwakool ei wõi seda tööd üksi laste hooleks jätta, waid peab lastele selle poolest juhutamist andma. Sakkagu koolmeister kõige kergemast asjast ja mingu aega mööda raskema juure. Pisut ja hea, see on parem kui palju ja sant. Papsel on õigus nõuda, et koolmeister tema töö ülewaatab. Paps katsugu oma tööd nii kaua teha, kui ta hea ja kõiblik on. Seda wiisi saab laps sageda harjutamise ja katsumise läbi koolmeisteri õppetust üheks jäädawaks waraks ja pruugitawaks asjaks kätte.

3. Paps töötegemine oma jõuu ja mõistusega ilma abita.

Kui koolmeister lastele tööd kätte annab ja neid käsib sellega ilma tõise abita walmis saada, siis on muidugi teada, et see töö mitte liig suur ei wõi olla. Soowida on, et see ommetigi igapäaw nattuke saaks harjutud, et lapsed õppiksid ise oma mõistust ka pruukima. Üks hea töö on parem, kui 10 puudulist. Andgu koolmeister laste kätte paljalt niisugust tööd, kellest ta teab, et naad seda tõeste ilma abita ka woiwad teha. Kui töö walmis on, siis waatgu koolmeister seda läbi, märkigu sinna juure, kas töö hea woi sant, woi puuduline ehk mis tahes olnud ja lasku need raamatud hästi paigal hoida, et lapsed neid wanematele wõiksid ettenäidata. Kellel on parem meel, kui wanematel, kui naad näawad, et nende lapsed koolis hästi edasi lähawad. Püüdgu koolmeister tõelikul wiisil wanematele seda rõõmu teha.

C. Mil wiisil kasvab laps mõistuse poolest.

Kui laps nõnda, kui üleval nimetud, koolis õppetud ja juhitud saab, siis peab ta muidugi mõistuse ja waimuharimise poolest kasvama.

1. Kooliseadused ei jätta lapsele oma head tegemata. Igapääwane koolitöö tunni järel, igapääwane hooletandmine puhtuse eest, igapääwane ümberkäimine ühe targa mehe ja tüiste lastega, kus laps selle juure peab ärakarjuma, ise enesele piirid ette seadma ja ennast tüiste alla heitma, — see kõik saadab lapsele aegamööda mõistuse ja waimuharimise kasu.

2. Laps näeb koolis üht meest, kes targa meele ja mõistusega juure töö üle walitseb ja temast ka jagu saab; ta õppib kõik omad mõtted ühe punkti peale kokkukoguma, ta õppib koolmeistri sõna ja tema filmapiikmist ruttu tähelepanema, — ta õppib seeläbi mehe tööst lugu pidama, oma enese tahtmist maharõhuma ja sõna kuulma; nägemine, kuulmine, tähelepanemine, kõik lähab teravamaks, lapse mõistus kasvab.

3. Laste mõistus peab ka seeläbi kasvama, mis koolmeister ise laste kallal teeb ja mis lapsed tema ees ise teewad. Kui koolmeister midagi ettenäitab ehk midagi ette räägib, juttustab, ehk küsides õppetab, siis püüab tema muidugi üht asja lastele äraseletada; aga seda tehes teeb tema laste waimu tegemaks, sest kui lapsed ise näewad, mis näidetakse, ehk ise järele räägivad, mis ette räägitakse, ehk juttustamist tähelepanemisega kuulwad ja küsimise peale wastust andwad, siis pruugiwad nemad ise oma waimujõudu ja teewad seda tugewamaks: see on, mis mõistuse kasvutamiseks nimetakse.

4. Laste mõistus kasvab ka selle läbi, et naad ise õppetuse asju peawad selgeks õppima. Kui naad midagi päha õppiwad, siis peab neil olema kindel tahtmine ja meelepidamine; seestpidine inimene peab kõige oma jõuuga walmis olema tööd tegema, muidu ei saa tema tööst mitte jagu. Seesama lugu on ka, kui laps koolis koolmeistri

abiga ehk ilma tema abita ise peab katsuma oma jõuuga kästud tööd teha. Laps peab iseennast käsu alla sundima; peab oma mängimist seisma jätma, peab ise hakkama hoolt kandma ja ennast harjutama, sellest kõige enam lugu pidama, mis tema kohus on.

5. Lapse mõistus kasvab ka seeläbi, mis ta õppib. Need asjad on enne temal võõrad olnud. Muist õppetusi ja tarkusi, mis ta koolis kätte saab on Jumala sõnast võetud, ja muist õppetusi on jälle seda jagu, et see inimene, kellel naad käes on, üks waimu poolest haritud inimene on. Kes mittu aastat nende tarkustega ümberkäib ja need pühad ja kallid asjad kooliõppetuse läbi oma hinge sisse jäädawaks waraks wastawõttab, see kasvab muidugi oma mõistuse ja waimuharimise poolest ja saab seeftpidise inimese poolest targemaks, mõistlikumaks ja rikkamaks.

6. Ristiusu õppetus.

Enne kui last kooli pannakse, sai tema püha ristmise sakramendi läbi ristifoguduse liikmeks wastawõetud; ta pole mitte paljalt üks inimese laps, waid ta on üks ristiinimene, kes püha ristmise läbi seda õigust on kätte saanud, et ta kõigist armuandidest peab osa saama, mis Kristus meile on annud.

Kooli töö lapse kallal on, õppetamise ja kaswatamise läbi teda mõistlikuks ristiinimeseks teha, kes Kristuse armuandid mõistab õnnistusega wastawõtta ja oma tegude poolest ennast mõistab ülesnäidata, kui usklik ristiusu inimene. Kool lõpetab oma töö, kui laps kiriku õppetaja juure lugema lähab.

1. Ristiusu õppetaja.

Koolmeister kes ristiusku õppetab, peab ise üks usklik mees olema, see on, ta peab seda Jumala wäge tundma, mis Jumala sõna sakramendide ja palwe läbi Jumala armust pattuse inimese wasta tunnistust annab.

Koolmeister, kes lapsi peab Kristuse juure juhutama, peab ise oma Dnnistegijat armastama, ta peab teadma, kellest Kristus teda on peastnud, ja mis armu ta temale tahab anda. Kes seda tunneb, see kutsub armastusega lapsi enese juure, et ta neid jälle Kristuse juure juhataks. Niisugune usklik koolmeister tahab tõe halduse ja alandusega ja wäsimata kannatliku meelega noori tallekese, kui truud karjane hoida.

2. Kristiusu õppetus.

a. Piibli lugud.

Käsk ja Ewangeliium, need kaks on ristiusu õppetuse pääasjad. Käsk näitab seda, mis püha Jumal tahab ja meie käest nõuab. Kui kirjatundja Issanda käest küsis: „Mis pean ma tegema, et ma õnsaks saan?“ (Luk. 10, 25.) siis kostis Issand temale: „Kuidas on käsuõppetuses kirjutud, kuidas loed sina?“ Aga meie teame ka, et Jumal tahab hukkamõista, kes tema käsu üle astuvad. 5 Moos. 27, 26.

Nüüd teame ka, et meie igapäew käsu üle astume ja peame tunnistama: „Meie oleme kõik pattu teinud ja oleme sest auust ilma, mis meil Jumala ees peaks olema.“ Room. 3, 23.

Jumal on meie peale armu heitnud, sest „nõnda on Jumal maailma armastanud, et ta oma ainusündinud poja on äraannud, et kõik, kes tema sisse usuvad, mitte ei pea hukka saama, waid et neil igawene elu peab olema.“ Joh. 3, 16. Selle Ewangeliiumi ehk armutuulutuse sees seisab pattuste lootus, et naad õnsaks saavad.

Käsk on meie juhataja Kristuse juure, meie kaswataja; aga kes tema sisse usub, saab õnsaks.

Ristiusk, kelle pääasjad käsk ja Ewangeliium on, ei seisa mitte sõnades, waid Jumala armu tegude wäes, ja neist armutegudest juttustawad Piibli lugud. Igauks ristiniimene peab ommetigi selgeste teadma, mis käsuandja ja armutooja Jumal inimeste õnsaks saamiseks on teinud. Sel-

lepärast on laste koolitamise juures Piibli lugude õppetüs kõige suurema tähelepanemise väärt.

Igakuise Piibli lugu sees näame nagu peeglis kaks asja, 1) pattuse inimese südame lugu ja 2) Jumala imeliku armu; igakuks tükk näitab meile pattuse inimese olemist ühest küljest ja mis armuline Jumal omalt poolt teeb. Kõik inimese loodud viis on täna veel just nõndasamuti, kui ta wanast neil päivil oli, kellest Piibli lugud meile juttustavad, sellepärast õppime Piibli lugudest veel tänapäev oma südant tundma ja ka Jumala armu nõuu meie õnnistuse pärast.

Sellepärast ei pea laps Piibli lugude õppimise läbi mitte paljalt oma mõistust kasvatama, vaid tema hinge elu peab neist ka kasu saama.

Kuidas see sünnib?

1. Koolmeister juttustagu Piibli lugusid Piibli raamatu oma sõnadega. Ei ole küsitl paremat, selgemat ja armsamat juttustamise viisi leida, kui Piibli raamatust. Muidugi peab koolmeister neid tükk, mis ta lastele ette juttustab, ise selgeste mõistma, ja tema juttustamise viis peab nõnda olema, et lapsed tema kõnedest ka aru saavad, et ta neile Jumala sõna kuulutab.

2. Koolmeister seletagu oma sõnadega neid lugusid ära, et lapsed neist ilusaste aru saavad. See sünnib wist kõige paremine küsimiste läbi.

3. Lapsed peavad Piibli lugud päha õppima ja ilusaste meeles pidama. Kui lapsed selgeste lugeda ei mõista, siis peab koolmeister neid mittu korda ettejuttustama, niisama kui esimest kord, seni kui lapsed neid ise ka mõistwad juttustada. Kui lapsed lugewad, siis andgu koolmeister raamatut laste kätte, et naad ise Piibli lugusid raamatust nii selgest õppiwad, et neid mõistwad juttustada.

4. Kui koolmeister õigel wiisil lastele Piibli lugud on juttustanud, kõik asjad ilusaste äraseletanud ja omalt poolt ka tarwilisi maenitsusi juure lisanud, siis võib ta kindlaste loota, et Jumal õnnistust andmata ei jätta, vaid et lapsed taewalikuisi ja maapealsi asjust paremine hakkavad

wad aru saama. Katsugu aga koolmeister truuste oma õppetust mitte paljalt laste päha, waid ka südamesse istutada, küll ta wõib siis julge olla, et Jumal wäljakülwatud seemnele õnnistust ei keela.

5. Nooremad lapsed, kes weel lugeda ei mõista õppigu koolmeistri juttustamise järel paljalt mõned wäljakorjatud tükkid ja nimelt:

Wanast Testamendist: Loomine, Pattulangemine, Weeupputus, Abram, Joosep, Mooses, Daawet, Eliias.

Uuest Testamendist: Kristuse sündimine. Targad hommiku maalt. 12 ne aastane Jeesus templis. Kaana pulmad. Peetruse kalapüüdmine. Noormees Nainist. Jeesus waigistab merd ja tuult. Jeesus õnnistab lapsi. Marta ja Mariia. Laatsarus. Kristuse kannatamine ja surm. Ülestõusmine. Taewaminemine. Püha Waimu wäljawalamine.

Wanemad lapsed, kes juba selgeste lugeda mõistwad, õppigu Piibli lugude raamatust ilma walitsemata kõik tükkid.

b. Palwe.

Wagad usklikud hinged ei wõi ilma palweta elada, kuidas wõiks koolimajas palwe wõõras asi olla? Suhatagu koolmeister ka oma koolilapsi palwe armu osaliseks saada. Koolmeister palub laste ees ja käsib neid palwest osa wõtta. Sel kombel õppiwad lapsed igapääwase hommiku ja õhtu palwe läbi Lutheruse hommiku ja õhtu palwe ja ka Issa meie kätte. Muidugi peab koolmeister ka nõudma, et lapsed ilma palweta sööma ei läha, ega ilma tänapalweta söögi juurest ära ei läha.

Üks mõistlik ja usklik koolmeister ei taha muidugi sellega rahule jääda, et lapsed palwe sõnad paljalt on päha õppinud ja et nemad tema käsu peale ka palwe tunnisti osa wõtawad, waid tema tahab tõeste südamest soowida, et lapsed ise südamest paluma õppiwad. Isaliku armastusega peab ta neid paluma ja maenitsema, et naad oma Isanda ja Õnnistegija healt mitte kuulmata ei jättaks, kes neid õõsel armuga kahju eest kaitseb ja pääwa ael oma rohke

armu läbi neid enese poole meelitab, waib et nemad suud ja südant Issandale lahti teeksid. Niisugust maenitsust peab koolmeister lastele ühtepuhku andma, et nemad tuimaks ei läha.

Nii palju kui võimalik on, tehku koolmeister lapsi ka kiriku palwetega tutwaks, et naad Jumala teenistusest wõiksid ilufaste osa wõtta.

c. Kiriku-laul.

Lutheruse usu kogudust kutsutakse õigusega laulja kogudujeks; tema ei mõista oma Jumala teenistust ilma laulmata pidada. Suurte pühade aeal, rõõmu ja kurbduse pääwil, pulma koos ja furnu aia peal, kus ial Lutheruse usu rahwas Jumalat oma Issandat teenib, seal teeb ta suud ja südant lahti ja teenib lauldes oma Issandat. Kui kole ja igaw on Jumala teenistus ilma lauluta! Aga imelik wägi on laulmisele Jumalast antud ja Lutheruse usu kogudus on laulude poolest imelik rikkas. Jumal on Lutheruse usu rahwa seas suured laulumestrid äratanud, kes kalli sõnadega lauluwiisidele ja kena lauluwiisidega sõnadele suurt ilu ja wäge on annud. Sellepärast peawad ka lapsed aegfaste laulma õppima, et naad sest suurest puhtast rõõmust ja waimuliku elu kinnitamisest wõiksid osa wõtta kirikus ja kodumail, ehk kus ial Issanda kogudus teda teenides laulab.

Koolmeister õppetagu iseäranis neid lauluwiisigi, mis kõige rohkem prungitakse ja kui tema nädalas paljalt ühe ainsa uue lauluwiisi õppetab, siis koguwad lapsed enesele kooliaeal üht kaunis suurt wara.

d. Jumala sõna lugemine.

Jumala sõna lugemisest koolis saagu siin paljalt nii palju nimetud, et sel tunnil, kus lapsed Jumala sõna lugewad, olgu palwe tunni mood. Tund hakkagu lauluga ja palwega ja saagu ka nõnda jälle lõpetud. Selle poolest tuleb weel ütelda, et paljalt need lapsed tohiwad Jumala sõna koolis tõistele ettelugebada, kes üsna selgeste lugewad ja lugemise juures enam ei komista. Kõik wahjele

rääkimine, küsimine ja kostmine on äraseelbud. Kui tüf on läbiloetud, siis wõib koolmeister omalt poolt mõni seletuse ja maenitsuse sõna juure lisada. Laupäawal sünniks Sumala sõna lugemise tunnil tulewa pühapääwa Ewangelium ja Epistel lasta lugeda ja koolmeister wõib neid lühidelt äraseletada.

e. Katekismus.

Kui isa Lutherus 1529. aastal oma weikest katekismust wäljaandis, palub tema eeskõnes kõigest südamest, et kõik wõtaksid hoolt kanda, et katekismus kõige rahwa kätte, aga iseäranis noore rahwa kätte saaks antud. Tema ütleb: „Õppetage noore rahwale kõige pealt päätüffa, see on, kümme käsku, usku ja Issa meie palwet, nõnda et nemad neid sõna sõna järele selgeste mõistaksid pääst ütelda.“

Selle maenitsuse järele nõutakse weel tänapääw, et lapsed wiis päätüffi selgeste päha õppiwad.

Kui lapsed seda mõistwad, siis püüdgu koolmeister selge sõnadega, mis laste mõistusest üle ei käi, katekismuse sõnad ja õppetused äraseletada ja lastu lapsi sündsaid Piibli salmikesi õppida, mis neil katekismuse õppetusi finnitawad. Wäga hea on ka, iga õppetuse juures üht Piibli lugu meeletuletada, mis selle õppetusega kokkusünnib ja lastele wäga elawalt näitab, mis see katekismuse õppetus tähendab. Küsimise õppetamise wiis oleks katekismuse seletamise juures kõige paremine soowida. Aga hoidgu ennast koolmeister selle eest, et ta oma seletamisega mitte wäga lajale ei läha, waid olgu ta asjalik, lühike ja selge; ülearu lai õppetus, kus pisut tuuma sees on, ei saada mingisugust kasu, nüidab paljalt aega ja teeb lapsed tuimaks. Üle hulga küsimine ja laste kostmine hulgas ei kõlba sugugi; küsigu koolmeister alati, nagu ülewel juhatud, isa üksiku lapse käest, jedawiisi saab tema ka kõige paremine tundma, kes mõistwad ja kes rumalad on.

f. Usuõppetuse tunnid.

Ristiusu õppetuse jaoks kuluwad iga nädal üksteistkümme tundi ära ja nimelt: Piibli lugude tarwis 4 tundi,

katekismuse tarwis 3 tundi ja uue Testamendi lugemise tarwis 4 tundi. Laupäawal sagu uue Testamendi lugemise tunnil pühapääwane Ewangelium ja Epistel loetud ja lühidelt äraseletud. Enne koolitunnide hakkatust saab muidugi palwe ja lauluga hommiku palwe tund peetud, ja enne magamaminemist jälle palwe ja lauluga õhtu palwe tund. Nagu ülewel nimetud, peab iga Testamendi lugemise tund palwe ja lauluga hakkatud ja lõpetatud saama.

g. Õppetamise wain.

Õgapääwane koolitöö saagu rohke Sumala teenistuse läbi pühitsetud, et lastel Õnnistegija käst ifka jaoks meeletuletud: „Laske lapsukesed minu juure tulla.“ Koolmeister, kui tallekeste karjane, juhatagu neid Õnnistegija juure; see on kõige ülem asi ja kõige tarkuse põhi ja hakkatus. Mõned asjad tahame weel nimetada:

1. Kui palwe tunnil lauldaske, siis ärgu pruukigu koolmeister wiilolit. Wioli heal ei sünni hästi kokku palwe waimuga; õreliga on muidugi tõine lugu. Ärgu lasku koolmeister palwe tunnil laulust laulda, kelle wiis ja sõnad lastel weel hästi meeles ei ole. Poolik asi ei kõlba Sumala teenistuses.

2. Pärast laulu lugegu koolmeister ise palwekõest. See pole mitte lapse asi, suure laste hulga eest Sumalat paluda, see on üks suur, püha ja tõsine töö. Koolimajas on koolmeister isa ja majapreester ja sellepärast on ka see tema ijalik ja preestrelik kohus, suure laste hulgaga Sumala pale ette astuda.

3. Soowida oleks ka, et koolmeisteri palwe laulusõnadega kokkusünnib; sellepärast wõtku tema enne seda laulu läbilugeda, mis ta laulda tahab, ja mõttelgu ta sõnade peale.

4. Nii kui ristiusu sees käst ja Ewangelium kõige ülemad asjad on, nõnda on meeleparandamine ehk pattustpöörmine ja arm need sambad, kelle peale kristliku uskliku inimese elu toetud on. Kästust tuleb pattutundmine ja pattustpöörmine, see keelab, et inimene ise suurstab ja iseenesest lugu

peab. Sumala armu sees on meile antud pattude andeks- andmine ja lahtine minik taewa Isa juure. Sedawiisi õppib koolmeister alandust ja heidab ise oma töö juures Sumala armu alla; ta õppib kannatama laste puudusega ja ei lasse meelest äraminna seda palki, mis ta omas filmas on. Aga temale antakse ka seda kindlat lootust, et see Ewangelium, mis ta õppetab, üks wägi on, mis wõib õnsaks teha, mis mitte tühjalt tagasi ei tule; temale antakse heldet ja lahket meelt laste wasta, keda Issand tema juhutamise alla on uskunud.

5. Selle järele saame muidugi aru, et õppetamise waim tõsine, aga helde peab olema; ta peab arad enese poole meelitama, aga tagedad hirmutama. Seesugune koolmeister ei taha mitte midagi suhu wõtta, mis tõsise püha Sumala sõnaga kokku ei sünni, ja tahab tõeste püüda, oma lapsi Õnnistegija poole juhutada, et tema neid wõttaks ihu ja hinge poolest aealikul ja igaweste õnnistada.

6. Ehmatagu igauks ära nende sõnade pärast, mis püha Sumal neile ütleb, kes ise Sumala pühast sõnast ei hooli ja ommetigi Sumala sõna õppetamise ametit enese kätte wõtavad: „Aga öela wastu ütleb Sumal: Mis sul on tegemist, et sa mo seadmisist juttustad ja wõttad mo seadust oma suhu? Sa siiski sina wihkad õppetust, ja heidad mo sõnad enese taha. Seda kõik oled sa teinud ja ma olen wait olnud; sa mõtled, et ma viete pean olema kui sina; aga ma tahan sind noomida ja kõik so ilma ette seada.“ Paul 50, 16. 17. 21.

Aga mitme tuhanda tunnistaja läbi on meil se trööstiga toutus kinnitud: „Kes minu sisse usub, selle ihust peawad elawa wee jõed jooksema.“ Joan. 7, 38.

7. Lugemise ja kirjutamise õppetüs.

a. Lugemine.

Rahwakoolis peavad lapsed nii ruttu kui ial võimalik lugema õppima, et nemad trükkitud ja kirjutud kirjad selgeste arusaamisega mõivad lugeda. Selle tarkusega on rut taga, selle et naad lugemise abiga kõik muud õppetusi mõiksid hõlpsaste õppida. Kes lugeda ei mõista, jääb kõige õppimisega finni. Mõutakse, et wanemad juba kodu lapsed lugema õppetawad, ja kool peab omalt poolt esimeses aastas, kus laps koolis on, selle eest hoolt kandma, et lapse lugemise juurest enam wiga ei wõi leida.

Koolis ei tohi mitte midagi lasta lugeda, mis lastele kasuliku õppetust ei anna. Kool ei wõi tühjaga aega ilmaasjata wiita.

Lugemise õppetamise wiis on meie pääwil targa meestest suure hoolega läbikatsjutud ja läbiproowitud, ja see waew ei ole ka asjata olnud. Kes sellega on tutwaks saanud, ei taha wist mitte üttelda, et lapsed üheainsa aasta sees selgeste lugemist ei wõi kätte õppida.

Kõige wanem lugemise õppetamise wiis, mis mitmes kohas weel pruugitakse, on weerimise wiis. Laps, kes sedawiiši saab õppetud, waatab tähe nägu ja õppib ka kõhe selle tähe nime. Mitme katsumise läbi õppib tema aegamööda ka aru saama, mis heal sel tähel on ja saab wiimaks jeda teed mööda suure waewaga lugemise mõistust kätte; aga palju aega lähab seni, kui ta enam ei eksi.

Tõine wiis on healetamine (Lautiren). See on hoopis kergem ja õigem. Laps näab tähe nägu ja õppib kõhe tema healt tundma, ja nüüd temal enam katsumist tarmis ei ole, waid ta loeb kõhe ühe tähe healt tõise tähe heale jarel. Koolmeister juhatab paljalt last weel, kui ta tähtede ja nende healedega on tutwaks saanud, mil wiisil ta silbid ja sõnad peab kokkuseadma.

Eigi 20 ne aasta eest juba hakkati seft suurt lugu pidama, lugemist ja kirjutamist ühes woi ühekorraga õppetada. Üks peab tõise abimees olema. Seda kirjutus-lugemise wiisi

kutsutakse loomulikult viisiks, seepärast et alguses on wist tõeete ühes kirjutamisega lugemine sündinud. Seda wiisi wõib küll igas koolis kasuga pruukida.

Weerimise wiis on muidugi kõige alam, aga mõlemaid kõisi, healetamise ja kirjutus-lugemise wiisi, ei wõi ükski hästi õppetada, kes seda ise pole hästi õppinud ja sellega hästi harjunud. Noored mehed, kes koolmeistriks tahtwad saada, peawat paremat lugemise õppetamise wiisi ise hoolega õppima ja nii penikeselt wäljaõppina, et naad ilma eßimata lastele seda wiisi wõiwad õppetada. Aga olgu ka õppetamise wiis mis taht, mõned tükkid peawad kõik ühtewiisi tähele panema.

1. Enne kui laps lugema hakkab õppima, peab ta keelega tutwaks saama. Saagu temale äraseletud ja saagu rõhkeste katjutud, et iga sõna mitmest healest on kokkuseatud. Nimetagu laps kõik üksikud sõnad, mis ühe lühikese kõne sees on, siis nimetagu kõik silbid, mis igas sõnas on, ja siis kõik üksikud healed, mis ühes silbis on.

2. Kergeft asjast tuleb hakkata ja aegamööda raskema juure minna.

3. Gest otjast on tähele panna, et laps kõik healed, silbid ja sõnad koguni selgeste, puhtalt ja õigest wäljaütleb.

4. Taulmise mood on lugemise juures üsna ärafeeldud ja koolmeister ei tohi seda milgi kombel sallida, kas lugegu üks ainus laps woi lugegu naad hulgal. Lugegu lapsed nõnda, kui hästi räägitakse.

5. Gest otjast saadik peab püüdmine olema, et laste töö nii ilus, kui ial wõimalik oleks. Heal olgu ilus, wäljaütlemine ilma wigata, heale tõusmine ja wajumine õige.

b. Kirjutamine.

Meie pääwil ei wõi ükski inimene enam läbi saada ilma kirjutamiseta. Kool peab seda mõistust lastele kätte andma. Ei ole wist ka mitte ilmaasjata, siin nimetada, et koolis ei tohi lasta midagi ärakirjutada, mis tühi lori on. Mitmekordse ärakirjutamise läbi jääwad sõnad, mis laps ise oma käega kirjutab, meele, kes siis tahaks lapse

pääd tühjaga täis panna; olgu mõtted head, mis kästakse koolis kirjutada.

Kirjutamise läbi peavad lapsed ka puhtuse juure harjuma ja selle poolest ei tohi koolmeister mitte midagi lasta kergelt läbi minna. Kõige alamas rahvakoolis nõutakse paljalt, et lapsed hästi ja selgeste kirjutama õppivad; päris iluskirjutamine (Kalligraphie) on üsna kõrvaline asi, mis nii noorte laste käest täielikult ei või nõuda.

Kirja mood olgu kerge ja mitte kunstlik, vaid seda viisi, et lapsed seda ilma waevata õppivad.

Pangu koolmeister veel need asjad tähele:

1. Koolmeister peab ise teadma ja lastele näitma, mis need asjad on, kelle pärast kirjutust heaks kirjutuseks sünnib nimetada, ta peab neile näitma, mis jämedad ja peenikesed kriipsud on, kuidas neid tehakse. Ta seletagu lastele ära, et ühte seltsi kirja tähed ühte viisi kõrged peavad olema, et kõik ühte viisi üks teisest kaugel ja ühte viisi külliti peavad seisma, et joonede vahed ka ühesugused peavad olema.

2. Koolmeister näitku lastele, mil viisil igaüks kirja tähte tehakse ja üttelgu, mis iga tähe juures iseäranis tuleb tähele panna.

3. Koolmeister harjutagu lapsi, et nemad ka ilma jooneta ilusaste otsekõhe kirjutavad.

4. Ta pangu tähele, et laps ilusaste kirjutamise juures istub ja et ta krihvilit woi sulge hästi sõrmede wahel peab.

5. Ta pangu ka tähele, et kirjutuse riistad kõlblikud oleksid, paber, tint, liineal, sulg ja krihwel. Lühikest ja nüri krihwilit ei wõi lasta pruukida, ta rikkub kät ära.

Kui lapsed difteerimise järele kirjutavad, siis on kõige parem mood, et neid takti järel lastakse kirjutada. Kirjutamine takti järel keelab, et mõni laps kirjatähtede maalisemisea ilmaasjata aega wiidab ehk et mõni tõine ülearu ruttu ettejuuab. Aga seda kirjutamise viisi takti järel peab koolmeister ise selgeste mõistma.

c. **Emakeel.**

Ühegi inimesel ei ole walmis keel loodud, kellega ta ilmale tuleb. Laps õppib isa, ema ja kodurahwa käest seda keelt, mis nemad räägivad, ja sellepärast seda ka emakeeleks kutsutakse. Selle keelega on igaüks inimene kõige enam harjunud, seepärast et ta seda keelt ka kõige rohkem tarwitab ja kool peab lapsel abi ja õppetust andma, et ta oma emakeelt, mis temal oma rahwa seas kõige enam tarwis on, mõistaks ilusaste ja puhtaste pruukida.

Mil wiisil peab rahwakool emakeelt harima?

Nii pea kui laps koolis on õppinud lugema ja kirjutama, siis saagu mõlemad asjad selle tarwis pruugitud, et ta õppiks suusõnaga ja käega oma emakeelt mõistlikult pruukima. Kõige pealt õppigu laps lugemise ja kirjutamise abiga oma emakeelt õigel wiisil kirjutama (Orthographic). Ükski ei wõi oma emakeelt õigel wiisil kirjutada, kui ta enne pole õppinud, oma keele sõnad üsna puhtaste väljauitlema. Selge kõrwa kuulmine on õigekirjutamise juures pääasi. Õppetamata inimeste kirjades näeme, kui hooletumal wiisil nemad ise oma emakeelt räägivad; nende käsi teeb kirja nõnda, kui hooletu kõrwa kuulmine neid juhatab. Selge silbide ja sõnade väljauitlemine ja harjutamine on, nagu ülemel juba sai nimetud, lugemise õppetuse juures pääasi, ta on ka kirjutuse juures sedasama, muidu ei wõi emakeelt loomulikul wiisil rääkida ega kirjutada.

Õine tähelepanemise wäärt abi tuleb õigesti kirjutusel filma läbi. Lastu koolmeister lapsi trükkitud ehk ka kirjutud sõnad suure hoolega ära kirjutada. Laps näeb, kuidas sõna on kirjutud ja see jääb temale kui üks pilt meele. Kõige hõlpsamine saavad lapsed õigesti kirjutamist ära kirjutamise läbi kätte, kui naad seda suure hoole ja tähelepanemisega teewad. Saagu siis koolis laste kõrwa kuulmine ja silmanägemine hoolega haritud ja harjutud, sest mis inimene kõrwaga kuulab ja silmaga näeb, see jääb tal ka meele. Nii kui laps kõrwa abiga oma emakeelt õppib rääkima, olgu õigel wiisil ehk sandiste, nõnda õppib tema filma abiga

kirjutama. Hoidgu koolmeister lapsi selle eest, et naad mitte midagi ei kirjuta, mis viete kirjutud ei ole.

Kinnipidamise märkide pruukimise õppib laps ka ruttu kätte ilusa, õige lugemise ja õige rääkimise läbi. Heale wajumine ja trüsmine on sellepärast tähelepanemise väärt asi. Koolmeistri kõne olgu selle poolest ka lastele eesmärgiks, ja kui lapsed ise räägivad, siis keelgu koolmeister, et naad mitte forinal oma juttu edasi ei aja, vaid pidagu naad kinni, kus waja on wähe kinnipidada; juhatagu tema neid healt õigel wiisil pruukima hõiskamise ja küsimise juures. Kui lapsed oma kõnede sees on õppinud, kõik neid asju tähelepanema, siis harjuwad naad ka ruttu selle juure, kinnipidamise märki oma kirjutuse juures pruukima.

Emakeele rääkimine saab seeläbi haritud, et koolmeister neid tükk, mis lapsed lugemise raamatust on lugenud, käsib peast juttustada. Selle juures olgu koolmeister laste wasta lahke ja kannatlik ja hoidgu ta ennast walju rääkimise ja kurja wiisi eest. Laps on arg, ei julge weel oma jõudu pruukida. Kui süda rõõmus on, siis peaseb suu lahti ja laps näitab heameelega oma mõistust; aga wali wiis teeb teda araks ja paneb temal suud kinni. Lastu koolmeister enne targemad lapsed juttustada, see teeb noorematel ka julgust.

Ka kirjutamise juures tulgu pääst kirjutamise katsumised ette, kui lapsed ära kirjutamise ja õigest kirjutamisega jo kaunis hästi walmis saawad. Lugegu nemad lugemise raamatust üht tükki ja katsugu seda siis omast pääst kirjutada. Kerge asjaga peab muidugi hakkatus tehtama.

Weel üht asja peame nimetama. Lugemine ja kirjutamine peawad koolis nii palju kui ial võimalik ka seks pruugitud saama, et lapse waim saaks haritud, see tähendab, et need asjad, mis naad lugewad, laste waimule suuremat tundmist ja teadmist kätte andwad. Selle tarwis oleks soowida, et koolis Piibli raamatu, katekismuse ja lauluraamatu kõrwas ka üks hea lugemise raamat saaks pruugitud. Nii kaua, kui lapsed weel lugemist õppiwad, ei wõi seda mitte palju tähele panna, mis need lugemise tükkid

juttustawad; see oleks aeatuimmine. Aga kui lugemine juba selge, siis on hoopis tüine asi, siis peab hoolt kantama, et lugemise tükki tuum lastele meele jääb, et naad seeläbi oma tundmise poolest rikkamaks jaaksid. Koolmeister seletagu lastele seda tükki keele ja asja poolest ära, et nemad temast täieste aru saawad. Kui sõnad ja asjad tutwad on, siis saawad lapsed isegi ilma seletuseta aru.

Kui lugemise tüf selge on, siis püüdgu koolmeister et ta laste meele jääb; see wõib kolmel wiisil sündida:

- 1) ta lasseb seda päha õppida,
- 2) ta lasseb seda tükki juttustada,
- 3) ta lasseb seda ära kirjutada.

Ita ja ifa pidagu koolmeister seda meeles, et sest suurt kasu ei ole, kui lapsed koolis palju lugewad, waid et nemad kõik, mis naad lugewad, ilusaste, puhtaste, arusaamisega lugewad ja seda ka meeles peawad, nõnda et lapsed mõistuse ja tundmise poolest targemaks ja rikkamaks saawad ja koolmeister ja lapsed omast koolitööst suurt rõõmu tundwad.

8. Rehkendamine.

Ülearu palju õppetust ei sünni selle poolest rahwa koolis anda, aga niipalju kui antakse, see seletagu laste waimu ära ja tehku rehkendamise kunsti neile ka üheks pruugitawaks asjaks. Ärgu laste koolmeister muist lapsi edasi jõuda ja muist jälle mahajäada, waid mingi ta oma õppetusega pikkamisi edasi, nõnda et kõik terve laste hull ühtewiisi edasi lähab.

Suure hoolega peab koolmeister, kes rehkendamist õpetab, neid asju tähele panema.

1. Pääasi on, et koolmeister seda asja, mis ta tahab õppetada, wäga selgeste äraseletab, seni kui ta näab, et lapsed temast selgeste aru saawad; teisefks katsugu lapsed näidata, et nemad aru said ja kolmandaks laste koolmeister lapsi ise teha, mis ta neile seletas.

2. Jäagu koolmeister ühe asja juures nii kaua seisma, seni kui lapsed temast täieste on aru saanud ja seda ilma waewata ise wõiwad teha.

3. Kui uus asi jälle ettetuleb, siis saagu ta esiteks üksipäinis äraseletud, enne kui ta seda tutwa asjadega kokkupaneb.

4. Kui lastel numri suurus selge on, siis saagu ka koha tahwli peal selle numri nägu näidetud.

5. Katsugu lapsed terve ilma nimeta numridega koha rehkendada, enne pääst ja siis tahwli peal.

6. Saagu lapsed numride reaga hästi tutwaks tehtud, et naad selgeste aru saawad, mis numri koht tähendab ja mis kümnete seadus on.

7. Öppigu lapsed oma maa mõõdud ja kaalud tundma.

Kui lapsed rahwakoolis neli jagu rehkendamist nimeta ja nimega ja murtud numridega ja kolme liikme rehkendamist (Regel de Tri) mõistwad ja ilma tõise abita seda wõiwad pruukida, sest on muidugi kül.

9. Laulmine.

Laulmise õppetamise poolest tahame need punktid tähele panna:

1. Laulmise õppetus tahab paljalt laulma õppetada, kas lapsed „noodide järel“, wõi paljalt „kõrwa kuulmise järel“ laulma õppiwad, see on kõige alamas koolis üks kōik, kui naad aga laulda mõistwad.

2. Lapsed õppigu koolis kiriku lauluwiiisifi, et naad Sumala teenistusest wõiwad osa wõtta. Seisiku lauluwiiisid hästi meeles.

3. Öppigu nemad lauluwiiisid „ilusaste“ laulma.

4. Kool õppetagu ka isamaa ja muud rahwalaulusi.

5. Öppigu lapsed sõnad päha, enne kui nemad laulma hakkawad. Laulmine ei ole muud midagi, kui „ilusaste kõlaw kõne.“ Kui lapsed laulusõnu ei tunne, siis on wiisi

õppimine palju raskem ja viidab aega. Rahwalaulu ja kiriku laulu ei wõi ilma sõnuta laulda.

6. Selle õppetuse poolest tuleb ka ütelda, et mitte ei nõuta, et lapsed väga palju mõistwad laulda, waid et nende laulmine koguni ilus ja armas oleks, see on, olgu lauluwiis hästi meeles, takt õige, healed pehmed.

7. Kui ial wõimalik, siis saagu ka mitme healega lau'ud õppetud, mis kirikus ja ka muial enese ja tõiste südame rõõmuks wõiks laulda.

10. Seihkendamine.

Rahwakool peab lastele kõi tundmisi kätte andma, mis neil edespäi elus tarwis on. Igauks inimene peab ommetigi mõistma liinealit, sirklit ja winklrit pruufida; andgu kool lastele selle poolest nattu juhutamist, sest on wist küll, kui wanemad lapsed iga nädal üks tund seihkendawad. Siis wõiwad lapsed krihwliga tahwli peal ja pärast pleiistiw-tiga paberi peal seihkendada.

11. Isamaa tundmine.

See oleks küll väga soowida, et meil üks hea lugemise raamat oleks, mis isamaa tundmise poolest koolilastele head õppetust mõistlikul wiisil annaks. Isamaa loodud olemine, tema maakonnad, järwed, jõed, mäed, linnad, tema rahwas ja rahwa elu kumbed ja wiisid ning ka isamaa möödaläinud pääwad ei peaks küll kellegil üsna teadmata olema. Mis inimene hästi ei tunne, sest ei pea ka tema suurt lugu. Niisuguses lugemise raamatus peaksid lugemise tükkid, nagu ilusad pildid üks tõise järel isamaa tundmist õppetama.

Muidugi ei wõi koolis ülearu palju aega selle tarwis pruufida, et isamaa tundmine iseäraliku tunnide sees saaks õppetud; aga kui meil hea lugemise raamat oleks, mis selle poolest kõlblikul wiisil õppetust annab, siis wõiks seda lu-

gemise tunnides pruukida, ja lapsed peaksid, nagu ülemel juhatud sai, neid tükka hoolega õppima.

Isamaa mälestuse pääwad ei sünniks koolis lasta tähelepanemata mööda minna. Pühitsegu koolmeister lastega koolis niisugust pääwa, juttustagu tema neile seda asja, mikspärast meil see pääw nõnda tähtjas on, laulgu lapsed sündsaid isamaa laulusi ja waimuliku tänulaulusi.

Sel kombel õppigu lapsed lugu pidama oma isamaast, tema seadustest ja suurtest meestest, kes möödaläinud pääwil on elanud, oma isamaa eest truuste tööd teinud ja kannatanud, et nemad ka wõtaksid rõõmuga oma armsa isamaa eest hoolt kanda ja waewa näha, tema rahu ja hea käekäimise eest.

12. Rahwa- woi elementaarkooli loomulik piir.

Lugemise tarwis saagu seatud nädalas	5 tundi.
Kirjutamise tarwis	5 "
Rehkendamise tarwis	5 "
Seihkendamise tarwis	1 "
Isamaa tundmise jaoks	2 "
Laulmise tarwis	5 "
ja usuõppetuse tarwis, nagu ülemel juba sai nimetud, ühtekokku	11 "

see teeb nädalas ühtekokku 34 tundi.

Kui kooliõppetuse nõnda wiisi on seatud ja õppetuse tunnib seda wiisi ärajagatud, siis peab kool täieste oma tööga walmis saama ja oma suurt kasu saatma.

Kahe eksituse eest peab elementaar- woi rahwakool ennast hoidma ja ta jääb nende eksituste eest hoitud, kui ta selle aluse peale saab rajatud ja seatud, nagu meie siimaale oleme püüdnud äraseletada.

Esimene eksitus, mis eest elementaarkool ennast peab hoidma. Kool võib oma õppetamise töö kolmel wiisil teha: 1) Kool teeb oma töö hantwärgi ehk masina wiisil; laste pääd toppitakse mitmesuguste teadmistega täis, kellest

naad aru ei saanud, mis naad pruukida ei mõista ja ruttu jälle äraunustawad. Sel kombel saab laste meelepidamine ükspäinist sunnitud ja laste waim ei saa seda wiisi haritud; aga inimese meele ei taha ka jääda, kellest waim ei ole aru saanud. Õppetuse jääb selle mooduga üsna surnud waraks, kellest neil kasu ei ole. 2) Kool teeb paljalt oma töö waimu jõuu ja wäe äratamise kasuks; õppetust pruugitakse paljalt riistaks ja abiks, kellega püütakse mõtlemist mõistlikumaks, meelepidamist kõwemaks ja tähelepanemist terawamaks teha, et lapse waim nõnda koolitöö läbi haritud edespäidi mõistaks iseenele kõik tarkusi ja tundmisi kokkuforjata, mis temale tarwis lähawad. See õppetamise wiis ei pea sest suurt lugu, kas laps õppetuse tuuma ehk sisu kätte saab wõi mitte, pääasi on waimu äratamine. Üsimene wiis ei kõlba mitte sugugi, aga tõine ei sünni ka kõige alamas koolis kiita ega pruukida, sellepärast et suurema lastehulga jaul mitte võimalik ei ole oma õppimisega tõises koolis edasi minna, waid peab sellega rahule jääma, mis ta elementaarkoolis on kätte saanud. Waimu harimine ilma õppetuse tuumata on poolik asi ja selle eksituse eest peab elementaarkool ennast hoidma. 3) Selle järele, mis meie ülewel oleme üttelnud, nõuame, et kool laste waimu sel kombel wõttaks harida, et ta ühes waimuharimisega ka wõttaks üht kasulikku, pruugitawat õppetuse tuuma laste sisse istutada, nõnda et lapsed äratud waimu jõuuga, mõistliku mõtlemisega, kõwa meelepidamisega ja terawa tähelepanemisega koolis ka üht jäädawat waimu wara kätte saawad, mis nemad omas edespäidises elus kui ristikoguduse, familiia ja walla liikmed, kui mõistlikud ameti mehed ja riigi alamad wõiksid pruukida, et neil seda enam ei oleks tarwis otsida.

Tõine eksitus, mis eest elementaarkool ennast peab hoidma. Meie oleme elementaarkooli õppetusele ümberringi piirid ette seadnud ja nõuame, et kool need õppetuse piirid wõttaks hoida. Kahel wiisil wõib jälle selle poolest eksida. 1) Kui kooliwalitsus pehme on ja rahwa hooletusega ja wastapanemisega ikka kannatab, ehk kui koolmeister ise puu-

buline on ja koolivalitsus temaga ka ülearu kannatab, siis jääb kool üheks puuduliseks asjaks, mis lapsi etteseatud piirini käge nimetud õppetuste poolest ei juhata; kool lonkab ja lapsed ei saa seda õppetust kätte, mis neil edespidiises elus häda pärast tarwis on. 2) Mõned arwawad, et elementaarkool seda mööda, kui rahwas tundmise ja mõistuse poolest targemaks saab, ka peab kaswama oma õppetuse poolest. Aga see ei ole õige. Elementaarkoolil on õppetuste piirid etteseatud ja see ei saa mitte olema, et elementaarkool aegamööda omad õppetuse piirid wõiks laiemaks wenitada ja kreiskooliks, gümnaasiumiks ehk uniwersiteediks saada. Sa, kui lapsed usuõppetuse, lugemise, kirjutamise ja laulmise mõistusega ilma tuleksid, ehk kui koduõppetus lastele täieste seda õppetust kätte annaks, mis meie nüüd elementaarkooli tööst nõuame, siis oleks ise asi; aga seda loostust meil ei ole. Kuninga lapsed ja professoride lapsed ei wõi elementaarkooli õppetusest ilma jääda, niisamuti kui talupoea lapsed. Kui talupoea lapsed tahawad edasi minna, siis peawad nemad niisamuti, kui professori lapsed, suurema kooli minema, kui nemad elementaarkoolist on läbikäinud. Säägu sellepärast elementaarkool alati elementaarkooliks ja ärgu püüdgu tema mitte rohkem õppetust juure wõtta, mis tema loomuliku olemisega kokku ei sünni. Kui rahwal suuremat õppetust tarwis on, siis saagu kõrgemad koolid ka seatud. Kui mõne elementaarkooli seisus wäga hea on, siis wõiks kül katsuda, üht tarwiliku õppetust weel juure wõtta, aga see peaks ommetigi ettewaatlikul wiisil sündima. Pisut ja hea, see on kümme kord parem kui palju ja puuduline, see olgu igas koolis ülem seadus.

13. Kooli õppetuse-plaan.

Kooli õppetuse plaani tegemise juures on kaks asja tarwis meeles pidada:

Esimene asi: Plaan peab nõnda tehtama, et mitte üksainus laps, kes koolis on, ilma tööta ei jää, sest

1. Kool on töötegemise koht; seda peab laps alati teadma ja meeles pidama, aga koolmeister kandgu hoolt, et igaüks laps esimesest tunnist saadik selle juure harjub, koolis tööd tegema.

2. Igaühel lapsel on töötegemise himu loodud asi. Kui koolmeister lapsle kasuliku tööd ei anna, siis hakkab laps ise enesele kõlwatumat tööd otsima; ta hakkab mängima ehk tõi koolilapsi pilkama, woi lõhub kooliriistad ära ja saadab isenele ning ka tõi teile kahju.

3. Kooli aeg on nii lühike, et laps kül hoolega peab püüdma, seda kõik õppida, mis tema käest nõutakse. Ei tohi laps koolis aega tühjaga äraraiskada, kadunud aega ei saa enam kätte; kadunud aeg on kadunud elu, sest aeg on see material, kellest meie elu tehtud on.

Tõine asi. Plaan peab nõnda tehtud olema, et laps mitte midagi ei õppi, mis temale selgeste teadawat kasu ei too.

Nende sõnadega on koolmeistrile üks märk kätte antud, kellest ta wõib aru saada, kas mõni õppetuse, mis tema heameelega lastele annaks, neile ka kõlbab woi mitte. Riisugustel õppetustel, mis laps omas edespidiises elus ei wõi pruukida, ei sünni mitte maad anda elementaarkoolis ja see sugusi õppetusi, mis laps ise ei wõi katsuda, ei sünni elementaarkooli plaanisje üleswõtta. Kõrwalised õppetused, mis koolmeistrile, wõib olla, suurt rõwmu teewad, ei saada lastele suurt kasu ja see lähab ka ruttu meelest ära. Hoo- pis tõine lugu on nende õppetustega, kellest meie ülewel oleme rääkinud; nende juured seiswad rahwa elu sees, ilma nendeta ei wõi rahwas läbi saada; mis laps nende poolest koolis on õppinud, seda pruugib tema edespidi ühte lugu.

Kui koolmeister oma kooli korrapäraselt tahab pidada, siis peab ta enesele laste hulga seast abilisi seadma. Muidugi ei või tema nende abiliste käest nõuda, et nemad temale õppetamise poolest abi andvad. Laste abi koolis olgu selle abi sarnane, mis nemad kodus isale ja emale andvad; ja seda ei või mitte ütelda, et laste abi kodus koguini tühine on. Kool on laste kasvatamise ja wainu-
harimise koht, sellepärast on ka soowida, et lapsed koolis mitte paljalt abi andmist wasta ei wõtta, waid et nemad ka selle juure harjuwad, nii palju kui neil wõimalik, töis-
tele abi andma. See ei ole hea, et laps paljalt iseenele peale waatab, ja töistest ei hooli, oma töö eest küll hoolt kannab, aga töistega tegemist ei tee. Lapse oma süda ajab teda armastuses ka töistele head tegema, ja koolmeister juhatagu lapsi, mil wiisi nemad seda peawad tegema.

Abiliste töö olgu see, et nemad selle eest hoolt kand-
wad, et kõik kooli asjad alati hea korra peal on. Ühe lapse kätte saagu suur tahwel ja noodi tahwel ustud; selle lapse mure olgu, et tahwel alati puhtaks pühitud on, kriit ja niiske shwan oma koha peal seiswad; tüine pidagu kooli kappi oma walitsuse al, kolmas kandgu kirjutuse asjade eest hoolt; jälle tüine waatgu, et kõige koolilaste asjad ilusaste paigal seiswad, ehk andgu neile koolmeister muud sellesar-
nast abi tööd, mis teda aitab, kooli hea korra peal pidada.

Tüine abi, mis lapsed õppetamise juures woiwad anda, on see, et naad omad tahwliid tüine töisega wahetawad ja wigad ülesotsiwad ja parandawad.

Targemad lapsed woiwad ka nooremate käest küsida, kas nemad omad õppinud tükid mõistwad. Seni kui kool-
meister ise töiste laste juures tööd tegemas on, wõib üks targem laps just sel kombel, kui koolmeister ise näitis, töisi lasta lugeda ja rehkendada.

Puudulisele lapsele saab targem abimeheks antud, kes koolmeistri wiisi järel teda peab edasi aitama.

14. Nädala õppetuse tunniplaan.

Tunnid.	Esmasp.	Teisipääv.	Kolmap.	Neljapääv.	Reede.	Laupääv.
8—9.	Piibli lugud.	Piibli lugud.	Katekismus.	Piibli lugud.	Piibli lugud.	Katekismus.
9—10.	Katekismus.	Rehkendamine.	Rehkendamine.	Rehkendamine.	Rehkendamine.	Rehkendamine.
10—11.	Lugemine.	Lugemine.	Lugemine.	Lugemine.	Lugemine.	Seihendamine.
11—12.	Isamaa tundmine.	Testamendi lugemine.	Testamendi lugemine.	Isamaa tundmine.	Testamendi lugemine.	Testamendi lugemine.

2—3.	Kirjutamine.	Kirjutamine.	Kirjutamine.	Kirjutamine.	Kirjutamine.	
3—4.	Laulmine.	Laulmine.	Laulmine.	Laulmine.	Laulmine.	

IV. Lastekasvatamine koolis.

Taga siwaatus.

Sündimisest saadik on inimene pattune ja aaliku ja igawese hukkatuse osaliseks saanud. Kristlik lastekasvatamine peab lapsi Kristuse juure juhutama, kes neid pattust tahab peasta, oma Waimu läbi pühitseja ja neile igawest elu anda.

Et see armundu wõiks korda minna, seks on Sumal lastekasvatamist uskuud:

1. suguseltsi ehk familiia kätte (I. 2.)
2. riigi walitsuse kätte (I. 3.)
3. ristikoguduse kätte. (I. 4.)

Rahwakool peab nende kolme abimees olema lastekasvatamise ametis. (I. 5.) See sünnib seda wiisi:

1. et kool lastele seda õppetust annab, mis neid täielikuks ristikoguduse ja familiia liikmeks, kõlblikuks ameti mehiks, mõistlikuks walla liikmeks ja truuiks riigi alamaks teeb. (III. 4.)

2. et kool niisugust õppetamise wiisi pruugib, mis laste waimu jõudu ja wäge selgemaks ja kõwemaks teeb. (III. 6.)

3. et kool lapsed kõlblikuks lugeja woi leeri lasteks teeb, kes kõlblikul wiisil esimest korda püha Sumala armolauale tulewad. (III. 6.)

4. et kool lapsi selle juure harjutab, et nemad oma jõudu ja mõistust ka tõiste heaks ja kasuks tarwitawad. (III, 13)

Nii kui iga asja juures, nõnda on ka lastekasvatamise juures kõige parem õnnistus ikka Sumala käest oota; aga see on ka tõsi, et Sumal oma õnnistust meile inimeste kae läbi kätte annab. Kool ei maks midagi, kui koolmeister ise mitte täis mees ei ole, nagu ülewel temast oleme kõnelenud. (II.)

1. Kui suguseltsi ehk familiia abimees lastekasvatamise ametis peab koolmeister lapsi kasvatama sõnakuulmisele.

2. Kui riigi walitsuse abimees peab ta neid kaswatama isama armastusele.

3. Kui rüstitoguduse abimees peab ta neid kaswatama Sumala kartusele.

1. Kuidas kaswatab kool lapsi sõnakuulmisele?

Sõnakuulmine on hea kombede ja eluviiside hakkatus ja põhi. Igaüks inimene, olgu ta wana ehk noor, meeste ehk naesterahwas, olgu tal eluseisus mis taht, peab sõnakuulma ja sõnakuulmisest kõige suuremat lugu pidama. Sellepärast on Sumal neile, kelle juures inimene omas lapse põlwes elab, seda kasku annud, et nemad laste südameste sõnakuulmise waimo istutawad, ja kool kui nende abimees, peab ka laste südamed sõnakuulmisele kaswatama.

Uga mis on sõnakuulmine?

1. Kõige alam sõnakuulmine on see, kui laps hirmu woi kartuse pärast sõna kuuleb. Seda sõnakuulmist on ka elajal, kui tema oma sundja healt kuuleb ehk tema keppi näab. Ommetigi õppib laps ka sel kombel, et tema ise jõutu on ja selle tahtmise alla peab heitma, kes temast wägewam on.

2. Hoopis tõine lugu on, kui laps armastuse pärast sõna kuuleb. Kaskuandja ja sõnakuulja on armastuse sideme läbi tõine tõisega ühendud. Lastewanemad funnistawad heameelega lastele, et nemad neid armastawad, sest nemad lootwad, et laps seeläbi kõige paremine nende tahtmise alla heidab, ja laps omalt poolt ei wõi seda mõttelda, et need, kes teda armastawad, temale tahaksid kurja soowida.

3. Veel enam wäärt on sõnakuulmine, mis südameliku auustamise pärast sõna kuuleb, see on kui sõnakuulja kaskjat kõigest südamest auustab ja temast lugu peab; nõnda kuuleb noormes oma wanemate sõna, kellest tema armab, et nemad tõeste tundmise ja armastuse poolt temast palju ees on.

4. Uga kõige ülem sõnakuulmine on see, kui keegi

Issanda Jeesuse Kristuse pärast sõna kuuleb, sellepärast, et see sõnakuulja on aru saanud, et Issanda käes kõige ülem meelewald on, et tema armastus on ilma otjata ja tema tarkuse ja tundmise rikkus on äraarvamata ja äramõõtmata. See on uue seaduse sõnakuulmine, keda paljalt see inimene tõeste tunneb, kes Sumala armu läbi uueste on sündinud weest ja waimust.

Neist sõnadest wõime nüüd kergeste aru saada, mis koolmeister peab tegema, kui tema oma koolilapsi sõnakuulmisele tahab juhataada.

Sõnakuulmine hirmu pärast ei leia weel ka seeläbi üksi maad laste südames, kui koolmeistri kätte witsakimpu woi keppi antakse ja luba neid pruukida. Koolmeistri wits, tema wali heal ja kuri nägu ei aita mitte palju, kui tema ise mitte täis mees ei ole, kelle alla lapsed heitwad. Ta wõib kül lapsi wait kätatada, aga laste kära ja kisa peaseb ifka uueste lahti, ta pahandab ennast wigaseks ja ei saa ommetigi lastest jagu. Kes mõistlikult tahab walitseda, see peab ise mõistma sõna kuulda ja kes seda on õppinud, selle tahtmine saab kõwaks, selle olmine kindlaks, selle sõna tõsiseks ja niisuguse mehe sõna kuuleb laps ka ilma witsa ja keppi abita.

2. Kui soowitakse, et laste sõnakuulmine peaks kaswama, nõnda et naad armastuse pärast sõna kuulwad, siis ei ole sest kül, et ta täis mehine mees on, waid temal peab ka niisugune süda ja meel olema, kellega tema laste meelt ja südant enese poole meelitab; see on, ta peab kannatlik, helde, lahke, õige mees olema, laste armastaja, nende abimees, nende rõõmu ja kurbuse osawõtja. Armastus koolmeistri südames äratas armastust laste südames.

3. Kui koolmeister weel pealegi targa pääga mees on, kelle juures lapsed tähele panewad, et Sumal temale iseäralikud waimu anded on andnud, siis hakkawad nemad temast suurt lugu pidama ja teda südamest auustama. Auustamine keelab wastapanemise ja pahandamise waimu ära ja keda lapsed auustawad, selle sõna wõtwad nemad rõõmuga kuulda.

4. Aga kui koolmeister oma koolilapsi sinna poole tahab juhatada, et nemad Issanda pärast sõnakuulelikud on, siis peab tema ise püha Waimu karistuse all elama ja sõnakuulelik olema. Ünnis on see kool, kus niisugune usklik koolmeister tööd tegemas on ja ünnistud see koolmeister, kes igapäew Issanda wiinamäes laste hinge ünnistuseks püha Waimu wäes oma tööd teeb.

Nüüd küsitakse, kuidas wiisi peab koolmeistri käsk olema, kellest meie loodame, et ta lapsi wõib sõnakuulmisele juhatada?

Kolm asja nõutakse niisugusest käjust:

1. Käsk olgu mõistlik, see on, ärgu nõudgu koolmeister laste käest, mis neil mitte võimalik teha ei ole. Paraku Jumal, on väga sagedaste näha, et koolmeistrid selle poolest ehitwad.

2. Käsk olgu lühike. Enamiste igakord saab isa käsk lastest paremine täidetud kui ema käsk, sellepärast et isa käsk sõnade poolest lühem on; ema tarwitab ülearu palju sõnu, et neil päässi meelest ära läheb. Lühike sõna on teraw, pik kõne nüri.

3. Käsk olgu ükspidi, see tähendab, et kõik käskud, mis lapsele antakse, peawad ilusaste kokkufüündima; ärgu olgu käsk tõe kaju wasta. Kui isa ja ema lapsel üht asja käskwad ja koolmeister seda keelab, ehk koolmeister nõuab, mis wanemad arwawad tarwis olewat ärakeelda, siis saab laps ärasegatud ja ei tea, kumba sõna ta peab kuulma.

Kui koolmeister üsna kõlblik mees on ja tema käsuandmise wiis ta koguni õige, siis wõib laste poolt kaks asja sündida:

1. Laps wõttab koolmeistri sõna kuulda. Kui laps seda teeb, olgu ta esiotsa kartuse pärast, aga aegamööda ka armastuse, auustuse ja Issanda pärast, siis on koolmeistri töö tema kallal lapsele suureks kasuks saanud; ta on õppinud oma tahtmist kõrgema tahtmise alla heitma ja on seda wiisi seestpidise inimese poolest kaswanud, see tähendab, ta on suuremaks, targemaks, paremaks, mõistli-

kumaks saanud. Sõnakuulmine pole mitte inimese alandamine, vaid ta on seeftpidise inimese ülendamine.

2. Laps ei võtta koolmeistri sõna kuulda. Kui laps koolmeistri sõna ei võtta kuulda, mis siis teha? Kas koolmeister peab järele andma ja suurema armastusega veel püüdma, tema wastapanemise waimu maharõhuda? Ei milgi kombel! Tingedus ja armastus ei sünni üks teisega kokku. Kui laps aru saab, et koolmeister temale seda enam armastust näitab, mida enam tema wasta paneb, mis teda siis keelab, pääw pääwalt veel tigidamaks saada, et ta see cest magust armastuse palka kätte saaks?

Kas siis mitte parem ei oleks lapsele äraseletada, et wastapanemine suur ekjitus ja pat on? Ei mitte. Kui laps ilma teadmata ekfibi, siis ei ole temal süüdi ja ei wõigi teda sõnakuulmataks nimetada. Kes sõnakuulmata on, see astub meelega ja selge teadmisega käsu üle; mis kasu wõib ülekohtu äraseletamine sel tigidal lapsel veel saata?

Kui laps meelega sõnakuulmata on, siis peab tema karistud saama.

Kuidas peab karistus olema?

Karistus koolis ei ole mitte kurjuse nuhtlemine, vaid abi lastekaswotamises; karistus peab parandamise rohi olema ja selle rohu pruukimise poolest sünnib kül wana Roomlaste wanasõna meeles pidada: „Ära pruugi suurt jõudu, kui sa wäikese jõuga läbi saad.“ Kus filmapilkmine aitab, seal ära tõsta sõrme ähwardades üles, kui sõrme ülestõstmine aitab, siis ära lija sõnu sinna juure. Kui sõna mõub, siis ole sellega rahul. Argu wõtgu koolmeister kõi nooled tuppest wälja, sest see on fant, kui koolmeister peab ülestunistama: nüüd ma enam ei tea, mis ma pean tegema.

Kui koolmeister karistab, siis pangu ta tähele, et ta seega kasu saadab ja mitte kurja ei tee, et ta parandab ja lapse meelt ei rifu. Lapsed ei ole kõi ühesugused, ei wõi kõi ühe liisti peale tõmbada; ühe lapsega tuleb tõift wiift ümberkäia kui teisega. Suur wahet on kooli karistuse ja koftu nuhtluse wahel. Kohus ei tee wahet inimeste wahel; kuda süü on, nõnda on ka nuhtlus, olgu inimene kes taht.

Kool peab wahet tegema laste wahel; nõnda kui laps on, peab ka karistus olema. Kohus on ärariffitud õiguse kättemaksja ja tajuja, kool on õksija lapse kaswataja ja parandaja, sellepärast pangu koolmeister iga lapse loomuliku olemist tähele ja karistagu tema last seda mööda, kui tema olemine seda nõuab.

Aratagu koolmeister ijaliku maenitsusega lapse juures pattu tundmist ja kahetsemist; palugu tema sõnakuulmata lapsega, et ta meelt parandab.

Mil wiisil peab koolmeister karistama?

Sõnakuulmata laps teeb labutust enese ja koolmeistri wahel; wõõras asi tungib nende wahele ja kisub seda sidea met katki, mis neid mõlemaid ühendab. Mõlemate südamed saawad haiget. Õks koolmeistri meel ei peaks haige olema, kui ta näeb, et õik on mahakistud, mis ta on istutanud, õik äralõhutud, mis ta on ehitanud! Seda walu ei wõi koolmeister ülestunnistamata jätta sel filmapilgul, kui ta oma koolilast karistab. Ei mingi asja läbi ei saa laps nii walusaste ärapahandud, kui see läbi, et koolmeister teda weel pilkab ja näägutab, kui ta teda karistab. Ja siis on koolmeistride suust sellesarnatsid sõnu kuulda: „Säh, nüüd oled sa minu käes!“ „Nüüd sa saad minu käest!“ „See peab sul meeles seisma!“ ja kurjemaid sõnu weel. Koolmeistrid, hoidge ennast selle ülekohtu eest! ärgu lõpku teie armastus ära, ärge andge wihale maad südames! ärge olge nii harimata ja tundmata inimesed! Ja mis kasu teie sest saate? Papse jõud on mehe jõuu wasta tühine, ta peab seda äraannatama, mis teie temale teete, aga ta pöörab oma südant ära ühest mehest, kellel nii toores süda rindus tuksub. Kui koolmeister isennast kohtuteenriks teeb, siis wõib ta kül nuriseda, et temal raske amet on, sest ta pole enam seda wäärt, et teda koolmeistriks ja lastekaswatajaks kutjutakse.

2. Kuidas kasvatab kool lapsi isamaa armastusele?

Igaüks inimene armastab oma maad; oma maa armastus on loomulik asi, sest misjugune inimene ei tahaks seda kohta armastada, kus tema kätti seisnud, kus ta oma keelt õppis rääkima, kus ta kerge pealt oma nime kuulda sai, kus isa ja ema, vennad ja õed, naabrid ja tutwad esimesi armastuse tundmist tema südames ärataksid. Oma maa armastus on see loodud põhj, kelle peal isamaa armastus peab suureks kasvama. See sõna „oma maa“ tähendab koguni väikest ringi; isamaaks kutsutakse kõik seda maad, kus meie maa rahvas elab, kes ühe seaduse paelaga võine riigega ühendud on, kes oma rahva keelt räägivad.

Uga mis tarwis nõutakse, et kool lapsi isamaa armastusele peab kasvutama?

Esiteks seltspäraft, et lapse filmaring suuremaks saaks, et tema süda ühe suure ja kalli asja tundmise poolest rikkamaks saaks. Mure voi ahnuse päraft tahaks inimene alati kui tigu oma karbi sees elada, ja paljalt iseenele peale mõttelda, aga isamaa tundmine käsib meid kaugemale wadata, käsib meid meele tuletada, et meie ühe suure kalli asja liikmed oleme; eluring lähab suuremaks, wendade rõõm teeb meie rõõmu, wendade mure teeb meid haledaks; meie tõttame neile appi ja neist tuleb jälle meile kinnitus wiletsuse sees ja mõistlik meel õnne sees.

Teiseks. Isamaa armastus peab laste südamesse istutud saama see tarwis, et naad kõige oma jõuuga wõtaksid isamaa eest hoolt kanda ja iseenele äraalgamisega teda teenida. Isamaal on oma laste teenistust tarwis, aga wähe on wähel, kas nemad sunduse ja kawa käsu päraft ehk südameliku armastuse päraft tema hea käekäimise eest hoolt kandwad ja teda teeniwad. Isamaa armastus teeb kõik waewanägemist tema kasuks ja heaks kergeks ja armsaks; ilma armastuseta paneb inimene kõik raskeks.

Üks koolmeister, kes oma laste südamesse isamaa armastust mõistlikul wiisil tahab istutada, peab ise isamaa õige armastaja olema mõistliku tundmisega. Sumal hoidgu

felle eest, et tema kui unenägija ja jampsiija laste südamed jampsimistega täis ei pane. Üks hea kooli lugemise raamat oleks kül väga soovida, mis lastele kõik tähelepanemise ja armastamise väärt asjad wanast ja nüüdsest aeast ilusal wiisil juttustab ja kelle abiga koolmeister laste südames isamaa armastuse tulukest põlema paneb. Armastagem, mis tõeate armastamise väärt, pidagem finni, mis kinnipidamise väärt on. Mis meie isad heal aeal ja kurjal pääwil wanast aeast saadik tänini on armastanud ja kinnipidanud, seda võtkem ka armastada ja kinnipidada, et meie omal aeal seda jälle oma lastele võime päranduseks jätta. Isamaa keel, isamaa kirik, isamaa kool, need kolm asja on kõige ülem pärandus, mis meie oma isade käest oleme pärinud, mis meie oma laste kätte tahame jätta. Isamaa linnad ja külad, väljad ja metsad, karjamaad ja rohumaad saagu kõige isamaa lastest ühe meele ja waimu sees ikka kenamaks, ikka paremaks väljaharitud, et õnnelik ja mõistlik, jumalakartlik ja waga rahwas siin elaks wennalikus armastuses, kes hoolega tööd teewad, tõine tõisest lugu pidawad ja isamaa kirikus ja koolis oma magusa emakeele sees Jumalat kiitwad.

Kolmandamaks. Isamaa tundmine ja isamaa armastus peab koolis laste südamesse istunud saama, et nemad see läbi mitme eksituse ja jampsimise eest saaksid hoitud. Mis inimene ei tunne, seda tema ei mõista armastada, ja mis inimene ei armasta, seda jättab tema kergel wiisil maha. „Looda Jehoowa peale ja tee head, ela omal maal ja toida ennast rahu sees“, ütleb Jumala sõna. Paul 37, 3. Kui palju õnnetust ja wiletsust on meie maa laste kätte seeläbi tulnud, et nemad oma maa kulda hästi ei tunnud ja wõõra maa mulda on tagaotsima läinud. Tühjad hooplijad ja eksitajad segawad rahwa meelt ära, laidawad isamaad, kiidawad õnne maad; aga wana sõna läks tõeks: „Mine pätsi tagaajama kautad kannika käest ära.“ Niisuguste eksituste eest, mis meie omal maal mitmel näul ja mitmel wiisil juba oleme näha saanud, ei wõi isamaa lapsi tõi wiisi ära hoita, kui selge isamaa tundmise ja armastamise

läbi. Seejärel peab kool isamaa tundmist õpetama ja koolmeister isamaa armastust laste südamesse istutama. Aga kui kool seda ei tee ja isamaa tundmist sugugi ehk ühel viisil ei taha õpetada ja koolmeister mitte mõistlikul viisil isamaa armastust laste südamesse ei istuta, siis wõtavad eksitajad ja jampsijad seda tööd oma kätte ja pakkuvad isamaa lastele niisugust wet juua, mis niisugusest kaewust on tõstetud, kus pärmine ja mudane wesi sees on.

Mil viisil peab koolmeister isamaa armastust laste südamesse istutama?

1. Sumal on uskliku ristiinimesel seda luba ja õigust annud, et tema oma palwega alati Sumala püha auujärje ette wõib astuda ja teda paluda, mis temal iganes südames peal on. Aga uskliku ristiinimese kohus on ka oma palwe sees neid meeletuletada, kelle kätte Sumal ise walitsust rahwa üle on usknud. Usklik koolmeister, kes oma isamaad ja oma rahwast südamest armastab, tahab niist parajal ajal oma koolilaste ees Sumalat paludes oma isamaad, oma isamaa ülemat walitsejat ja oma isamaa ülemad meeletuletada ja neile Sumala armu ja õnnistust soowida. Seda tehes annab koolmeister lastele head õppetust, et nemad sedasama ka hakkawad tegema. Aga see on tõeste tõsi, üks maa ja rahwas, kes oma kuningast Sumalat palub, peab üks õnnistatud rahwas olema.

2. Piibli lugude õppetus annab mitmes kohas koolmeistrile ka juhatamist, laste südamesse isamaa armastust istutada. Mitmes tükkis näitab Suuda rahwa elulugu isamaa armastuse elawad proowid. Mooses, Daawet, prohwetid, Suuda rahwas Paabeli wangis, nende igatsimine isamaa järele, Suudit, Makkabäid, need on kõik hiilgawa isamaa armastuse eeskujud, kes isamaa elukombeid ja isade püha pärandust mitte ei lastnud meelest ära minna, kes isamaa eest rõwuga kannatasid ja tema hea käekäimise pärast rõwustasid, kes isade usku kinnipidasid ja truud olid surmani. Isamaa armastus on ka apostlide juures näha. Kõige pealt kuulutasid nemad armuõppetust oma isamaa rahwale.

3. Kristiusu õppetused kinnitab meile ka isamaa armastust. Apostlid ei ole paljalt oma tegudega näitnud, mis meie kohus on, vaid nemad on ka oma õppetusega meid maenitlenud oma isamaad südames kanda uskliku ristiinimese meelega. „Kartke Jumalat, auustage kuningat.“ 1 Peetr. 2, 17. Apostel Paulus maenitseb ristirahwast Jumala kartuse pärast, truusõnaga selle mehe sõna kuuldas, kes ilmliku wõimuse krooni oma pää peal kannab. „Iga hing heitku ennast ülemate alla, kellel kõige ülem meelewald on, sest ülemaid ep ole muudu kui Jumalast; aga kes ülemad on, neid on Jumalast seatud.“ Room. 13, 1. Seda wiisi maenitseb Paulus ristirahwast Rooma linnas neil päiwil, kus Rooma riigi ülem meelewald ristirahwale liiga ja ülekohut tegi ja neid tagakiusas. Mõnda selctab isa Luther neljandamat käsku ära, et meie kartuse ja armastuse pärast Jumala wasta oma wanemid ja isandid ei pea pölgama, ega wihastama, waid et meie neid peame auustama, teenima, nende sõna kuulma, neid armsaks ja kalliks pidama. Aga palju enam, kui kõik need õppetused ja maenitused maksab meie meelest, mis meie Issand Jeesus Kristus ise selle poolest tegi ja rääkis. „Andge keisrile, mis keisri kohus, ja Jumalale, mis Jumala kohus on.“ Matt. 22, 21. Sõnakuulmine ülema ilmliku walitsuse wasta ei keela seda tegemast, mis ristirahwa kohus on Jumala wasta. „Nista oma mõõk tema tuppe!“ Matt. 26, 52. Seda ütles Jeesand Peetrusele, kes Issandat ülema walitsuse sulaste wasta püüdis kaitsta. Kristus ise oli alahetlik, tema ei rikkund seadust, ei pannud wasta, kui seaduse mehed temale ülekohut tegid ja jättis kõik oma Isa hoolets, kes omal aéal õiget kohut mõistab igäihcele.

Kõik need nimetud asjad tarwitagu koolmeister ilusal wiisil, et tema selle abiga wõttaks laste südamesse istutada isamaa armastust, kuninga auustamist ja sõnakuulmist ülemate ja seaduse wasta, ja kui koolmeister ka ise mees on, kes selle poolest lastele eeskuju ja eesmärk on, siis ei jää tema töö laste kallal mitte õnnistamata.

4. Peale neid juhatamisi, mis koolmeister waimuli-

Kust elust ja usu õppetusest saab, misga tema laste südamesse isamaa armastust istutab, võiks hea lugemise raamat temale ka materialiks anda, misga tema isamaa tundmist õpetab ja isamaa armastust laste südamesse istutab. Isamaa lugude juttustamine, isamaa laulude laulmine äratab laste meelt ja waimu isamaa eest.

5. Hea oleks kül, mõned suured mälestuse pääwad koolis sündsäl wiisil lastega pühitseda, nagu keisri herra kroonimise püha, Lutheruse sündimise pääw 10. Nowembril, ehk ka mõni muu pääw, mis meelespidamise wäärt on. Sel pääwal jäägu töö seisma, mis muidugi lastele wahel ka rõõmu teeb, kui nemad hoolkaste on koolis käinud ja tööd teinud. Saagu koolituba, kui võimalik on, lillekroonidega ehitud, ja kogugu lapsed ennast pühapäewa riidis. Mõistlik koolmeistri kōne langeb niisugusel pääwal kui seemne terake laste südamesse ja mitme healega isamaa laulud teewad kõigidele suurt rõõmu. Tänapalwe, Jumala sõna ja wainulik laul peawad muidugi seesuguse pääwa pühitsemise hakkatus ja õppetuseks olema.

Seeläbi hakkawad lapsed tõeste ka koolist ja koolmeistri lugu pidama ja neid armastama.

3. Kuidas käsatab kool lapsi Jumala kartusele.

Jumalakartus on see meel, et inimene kōik oma tegusid ja tegemist kõigest südamest püüab Jumala tahtmist mööda teha ja tema käsufi tõelikul wiisil pidada; seda meie maa peal kül täielikul kombel ei saa teha, aga tõelik püüdmine peab meil otsani olema. Jumalakartus on puhta, süüta, wiisipäralise elu põhi ja hakkatus ja ristirahwa hea elu kombede juur. Tema hoiab südant pattu eest. Kui jumalakartust enam südames ei ole, siis on kurabil inimese südame ukšed ja aknad lahti tehtud.

Kui koolmeister oma koolilaste südamesse jumalakartust tahab istutada, siis on kül pääasi, et ta ise jumalakartlik

mees on. Koolmeistri elu olgu alati Jumala peale walgu-
ses; ta t'stab omad filmad üles Jumala poole; kus ta ial
k'nnib ehk seisab, tunneb tema Issanda ligi, lemist; wilet-
suses t'htab tema Jumala poole, häda sees hüüab ta teda
api, rõõmu sees tänab tema Issandat; seda aega ei ole,
seda tööd ei ole, seda waewa ega rõõmu ei ole, kus tema
Jumala peale ei peaks mõtlema. Ja kui koolmeister ni-
isugune jumalakartlik mees on, siis kõlbab tema ka hästi
jumalakartusele tunnistust andma ja kõigi jumalakartuse
poole juhutama. Seesugusest koolmeistri wõib õigusega
üttelda: tema on täieste, mis tema on, üks elaw jutlus!
Tema süda, suu ja tegu õppetab; tema elu ja sõna juhatab
hea poole.

Meie tahame siin ommetigi mõned asjad ka nimetada,
kelle läbi see wägi elawaks saab, misga koolmeister oma
koolilapsi jumalakartusele wõib juhutada.

1. Parajal aeal juttustagu koolmeister lastele, mis
tema ise, ehk ka k'ised inimesed oma elu sees on tunda
saanud, kuidas Jumal k'ik asjad näeb ja temal k'ik teadu
pärast on; et tema salaja asjad walge ette toob, olgu naad
head woi kurjad; ta juttustagu Jumala imeliku walitsusest
k'ige ilma üle ja tema isalikust hoolekandmisest k'ige loodud
asjade eest; kuidas Jumal imelikul wiisil hädast peastab,
kus ükski film enam abi ei näa; ta juttustagu, kuidas Ju-
mal palwet kuulda wõttab ja neile ligi on, kes teda api
hüüdwad.

2. Pangu koolmeister k'ik juhtumisi laste elus tähele
ja tarwitagu tema k'ik targaste, lastele meeletuletada, et
Jumal alati oma armuga meie ligi on, ehk meie teda kül
ei näa. Kui mõni laps haige oli ja Jumala armuga ter-
weks saab, siis wõtku koolmeister teda lahke sõnaga wasta
ja tuletagu tema meele, et Jumal teda hädast on peastnud.
Ehk kui kõisel lapsel isa woi ema on ära surnud, siis trööds-
tigu koolmeister teda j. n. e.

3. Pangu lapsed ka Jumala healt nende omas süda-
mes tähele; seda healt kuulab inimene selgeste, kui kurat
meid kiusab pattu tegema, ehk pärast pattulangemist, ehk

kui meie kõigest südamest Jumalat palume. Ürgu jäägu südametunnistuse heal südames magama.

4. Muidugi peab koolmeister neid ka maenitsema, et nemad oma kurja liha himud tähele panewad. Piha himu, filma himu, uhkuse waim on ka laste elus näha; nende wasta sõdigu koolmeister ja maenitsegu tema lapsi, et nemad Jumala sõna ja palwega nende waenlaste wasta sõdiwad.

5. Maenitsegu koolmeister lapsi, et nemad, kui ial võimalik, Jumala teenistusest kirikus osa wõtawad, et naad iga hommiku, iga õhtu oma palwefest ära ei unusta.

6. Isëaranis katsugu tema oma usu õppetuse õpetamise läbi laste südamesse jumalakartust istutada ja neid õnnistegija poole juhatada. Õidagu koolmeister Isëfanda kasku meeles: „Ole mo tallekeste karjane!“

Mõned asjad on weel niimetada, mis koolmeister peab tähele panema ja kelle juure tema koolilapsi peab harjutama, muidu ei taha mitte võimalik olla, kooli hästi pidada ja õnnistusega tööd teha. Uga need samad asjad saatwad lapses ka kasu, mis neil eluacaks jääb.

4. Kuidas kaswatab kool lapsi waikusele?

Kui koolis waikne lugu ei ole, siis ei wõi kooli mitte sugugi pidada; kõik kõra ja kisa olgu wait; ükski ei tohi kõnelda, naerda ega raamatudega lärmi teha. Kus larm on, seal kaub tähelepanemine ära ja ei wõi koolmeistri sõna kuuldaagi.

See on lastel nii kui suurteil inimestel tarwis, et naad mõistawad wait olla ja mõttid ilusaste kofkuhoida, muidu ei taha sest midagi meele jääda, mis räägitakse ehk loetakse.

Koolmeister keelgu esimesest pääwast saadik, kus lapsi kooli tuuakse, kõik kõra, kõik ülearu rääkimist ja küsimist ära. Leige järeleandmine ja pehmus annab wõimust laste kätte ja riffub kooli rahu ära. Koolmeister waigistab kõik kõra ära kui tema

1. ise waikne mees on. See on kool tähelepanemise

wäärt, mis Aug. Herrm. Francke selle poolest ütleb: „Kui tunni hakkatuse ajal ehk ka pärast lapsed mitte waiksed ei ole, siis ei tohi koolmeister mitte suure healega kutsuda ehk hüüda, weel wähem vihaga neid lüüa, wait tema olgu ise wait; mida enam tema ise karjub, seda rahutumad naad on. Aga kui koolmeister ise wait on, pealt waatab ja ilusaste ütleb: „ma kuulen üht last weel lärmi tegewat, ma waatan, kes ta peaks olema“, siis jääwad naad warsti wait ja tema wõib oma õppetust hakata. Kui ta jälle midagi kuuleb, siis jätku tema kehe kõne seisma ja waatgu terawaste laste peale; küll ta neist sel kombel kõige paremine jagu saab.“

2. Koolmeister kandgu hoolt, et mitte üks ainus laps ilma tööta ei ole. Harjutagu tema lapsi ka selle juure, et nemad sõrme ülestõstwad, kui neil midagi tarwis on, ehk et nemad oma tahwilit woi raamatut ülestõstwad, kui nemad oma tööga waluis on.

3. Kui mõnikord, olgu mis taht asja läbi, terve laste hulga tähelepanemine ja waikne lugu ära kaub, siis lastu koolmeister kõik lapsed ühekorraga ülestõusta ja siis uucete mahaistuda. Seda wiisi parandab tema wiga kõige paremine ära. Aga sest ei ole sugugi kasu, kui tema üleüldse nende seka karjub. Üht käsku, mis hulgale saab antud, ei pane üksik laps tähele; hoopis tõine lugu on jälle, kui ühe ainisa lapse nimi saab nimetud, seda panewad kõik tähele.

4. Seda ei tohi koolmeister sugugi sallida, et lapsed oma enese lubaga tunni lõppetawad, kui sel lööb, raamatud kookupanewad ja ülestõuswad. Seisku alati nende meeles, et nemad mitte midagi ilma koolmeisteri käsuta ei tohi teha. Aga muudugi ei tõlba see ka, et koolmeister oma kooliõhust ise hästi ei pea. Olgu koolmeister ise kõigis asjus punkti peal affuraat, siis wõib tema ka laste käest nõuda, et nemad kõik käsud pidawad.

5. Seda ei tohi koolmeister ka sallida, et lapsed, kui tund hakkab ehk lõppeb, üle pengide astuwad ja fargawad; tulgu nemad tasakeste üks tõise järel wälja.

5. Kuidas kaswatab kool lapsi tähelepanemisele?

Tähelepanemine on mütte de kogumine ühe asja peale. Seda tunnukse ära lapse näust ja filmist ja kõige ihu liikmete olekust. Kes tähele ei pane, selle meel on segane; ihu liikmed on löwad, nägu on lol ja filmad käiwad sinna ja tenna poole.

Tähelepanemata laps ei õppi koolis mitte märki. Õppigu laps koolis tähelepanema; tähelepanemine annab temale kasu eluaeg. Kes seda kõik mõistab ilusaste tähele panna, mis ta igapäaw näab ja kuuleb, see leiab mitmest asjast suurt kasu aعالifuks ja igaweseks õnneks.

Mis peab koolmeister tegema, et lapsed tähelepanema õppiwad?

1. Koolmeister ise olgu lastele kõige parem eeskuju tähelepanemise poolest. Kui koolmeistril endel mitmesugused mütte d läbi pää käiwad ja tema ise paljalt poole südamega oma õppetuse juures on, siis ei ole imeks panna, kui laste mütte d ka laiale lähawad ja tähelepanemist nende juures ei ole.

2. Püüdgu koolmeister lastele õppetust armsaks teha. Selle tarwis pole juttujätkud ega nalja waja, waid katsugu tema õppetust nii sügawalt kui võimalik anda, ja kõik õppetused, mis rahwakoolis antakse, on muidugi üks sügaw kaew wärsket wet täis; õppigu ja studeerigu koolmeister ise, uurigu tema kõik õppetusi läbi, küll ta siis aru saab, et wärsket wesi lastel hästi saab maitsema, et nemad tema õppetuse juures mitte uniseks ei saa ja tähelepanemine ära ei kau.

3. Ürgu tarwitagu koolmeister ühe asja juures mitte ülearu palju aega. Lapse meel ei kannata seda, ta wäsi ära. Wästimuse ja tüdimuse eest wõib tema lapsi kõige paremine feeläbi hoida, et tema parajal aéal üht asja lõpetab ja uut asja ettewõttab. Saagu õppetuse tunnid tunni plaani järel antud.

4. Niisamuti on ka soowida, et koolmeister õppeta mise juures ka õppetamise wiisi wahel muudab. Lapse

meel tüdineb ära, kui ühte lugu juttustakse, ehk ühte lugu küsitakse. Tark koolmeister peab ise lastest aru saama, millal ta oma õppetamise wiisi peab muutma, et laste waim alati wärskeks jääb ja tähelepanemine ei kau.

5. See ei tülba ka sugugi, et koolmeister laste käest üks tõiße järel ehk paljalt kõige targema laste käest küsib. Seda wiisi jääwad rumalamad ja tähelepanemata lapsed kogu ni hooletuse sisse. Druu koolmeister kannab kõigide eest ühte wiisi hoolt ja püüab nõdremaid ja tähelepanemataid edasi saata, kuni terve laste hulk, kui üks mees, kõige asja poolest tegew on.

6. Kuidas kaswatab kool lapsi wirtusele ehk usinusele?

Wirtuseks nimetakse seda püüdmist, kõik mis kätstakse nii hästi ja akkuraat teha, kui ial võimalik. Kes oma tööd tahab edasi saata, see peab wirt olema ja kes omas lapses piltwes on wirt ja usin olnud, see mõistab ka kui mees oma töö eest hoolt kanda.

Wirtuse wastane on hooletus, see tähendab, puuduline tahtmine oma tööd hästi ja ruttu teha. Kui hooletus südames kinni juurdub, et inimene milgi kombel ennast ei lase tööd peale sundida, siis kutsutakse seda laiskuseks; hooletus on jo suur wiga, aga laiskus on iga paha asja hakkatus.

Mis peab koolmeister selle poolest tähele panema?

1. Meie oleme juba mittutord ütelnud, aga arwame ifka tarwis olewat meeletuletada, et lastekaswataja ise kõige oma olemisega lastele elaw õppetus peab olema. Hooletu mees, kes oma ameti tööd ei armasta, kes paha meelega oma tööd juure lähab ja poolikul ja puudulisel wiisil oma tööd teeb, rikkub lapsi ära ja ei tohi kellegi peale kaebada, kui laisjad koolilapsed igapäaw teda kõigipidi pahandawad. Hoolas, wirt ja usin koolmeister istutab wirtuse waimu laste südames. Nii kui eeskäija on, nõnda on ka järeltulejad.

2. Koolmeister püüdgu lastele koolitööd rõõmuasjaks teha; seda tehku tema nõnda:

a. seadgu tema koolilapsed nende mõistust mööda jauksaupa;

b. pidagu oma õppetust mõistlikult; mingu ta tüf tüffi järel, nagu redelit mööda, madalast kergest asjast aegamööda üles poole raske asja poole.

c. lasku tema lapsed ise tööd teha ja seda koha oma jõnu ja mõistusega katjuda, mis nemad on õppinud; seda wiisi hakkab laps ise aru saama, et ta edasi läheb ja see teeb rõõmu;

d. näitku koolmeister targa lapsele, et ta tema töö üle ka rõõmu tunneb;

e. awitagu helde ja kannatliku meelega neid, kes puudulijemad on;

f. wõtku koolmeister waewaks, laste tööd läbiwadata, et nemad seda ka näawad, et ta nende wõrkusest ja usinusest lugu peab.

7. Kuidas kaswatab kool lapsi korrapidamisele?

Korrapidamine ehk korrapäraline olet (wõõra keele sõnaga „Ordnung“, mis Gestirahwast ka palju juba pruugitakse) on see, et kõik parajal ajal tehakse, kõik asjad oma õige koha peal seiswad ja igal asjal oma päris nägu ja mood on. Ilma korrata on kool laiali, mittu wiga keelwad tööd tegemast, rikkuwad õppetust ja raiskawad ilma asjata aega ära.

Harjutagu kool lapsi korrapidamise juure ja ta saadab neile kõige suuremat kasu edespäidiseks eluks. Korrapidamine hoiab aega, hoiab jõudu, hoiab waewa ja pahanduse eest; korrapidamine kaswatab wara. Mõni suur mõis on hukka läinud ja mõni rikkas mees on kerjajaks saanud, seepärast et neil korrapidamist ei olnud. „Korrapidamine on pool elu“, ütleb wana sõna. „Kanna hoolt korrapidamise eest,

siis hakkab korrapidamine ka sinu eest hoolt kandma⁴, ütleb üks kuulus mees (Benedictus).

Üks koolmeister, kes oma koolilapsi korrapidamise juure tahab harjutada, peab

1. Kõik omad asjad ilusaste korra peal hoidma. Kõik seisku oma päris paigal puhtaste ja ilusaste. Tunnide hakkatus ja lõppetus, prii aeg ja töö aeg, sööma aeg, hommiku ja õhtu palwe, kõik saagu korrapäraselt peetud kella järel. Öppetus peab alikuraat tunniplaani järel antama; kõigist neist asjust ei tohi koolmeister sugugi kõrwa minna.

2. Ärgu seisku koolituaas ükski asi, mis seal mitte õigusega ei pea olema; aga kõik, mis seal peab olema, seisku oma seatud koha peal.

3. Igapähe koolilapsel olgu koolis oma koht, et koh-tade pärast mitte riid ei tule laste seas; kooliriistad, mis laste käes on, peavad ka seatud koha peal olema.

4. Lastele ei või luba anda, kodust midagi kaasa tuua, mis neil koolis tarwis ei ole.

5. Kõige enam on laste koolis käimise poolest korrapidamist soowida. Tõsi küll, koolmeistrile ei või süüdi arwata, kui selle poolest laste ja nende wanemate hooletus suur on; aga ta võib ommetigi omalt poolt ka püüda seda wiga äraparandada. Mida parema korra peal kool on, seda enam peab walla rahwas temast lugu. Olgu koolmeister truu omas ametis, siis wõidab tema oma truu-usega laste hooletust ära. Märkigu tema omas pääwaraamatus kõik wõlapääwad üles ja tehku ta selle poolest õigust; andgu ta wõla nimed üles ilma armuandmata, pahandagu, kes taht; seda peab truu koolmeister ära kannatama, kui ta koolis käimise hooletust tahab ära keelda. Pealegi oleks ka hea, kui koolmeister hooletu laste wanematega sõbralikult räägiks, neid paluks ja noomiks, et nemad lapsi ilusaste kooli saadawad ja ilma hädata kodu ei jätta. Aga pää-asi on ikka see, tehku ta lastele kooli armsaks, küll nemad siis ei tahagi kodu jääda ja hakkawad wanemaid paluma, et nemad neid kooli saadawad.

6. Pangu ka koolmeister tähele, kui lastel asja pärast waja on koolituaft wälja minna. Palju lapsi ei ole wanemateft kodus selle poolest hästi juhatud. Olgu koolmeister ettewaatlik. Noorema lastele peab luba antama, ka tunni aeal wälja minna; ärgu keelgu koolmeister seda, kui ta selgeste ei tea, et laps paljalt wallatuse pärast küsib.

8. Kuidas kaswatab kool lapsi hea elukombe ja wiisidele?

Seestpidise inimese olemist tunnukse tema kombedest ja wiisidest ära. Kui tahetakse inimese kombed ja wiisid parandada, siis peab seestpidine inimene haritud saama. Se'ep see wähe on ühe haritud inimese ja t'ise inimese wabel, kes paljalt pealt on filedaks saanud, aga selle jüda alles toores on.

Kõige kooliõppetuse ja juhatamise läbi saab seestpidine inimene wäljahiritud, siiski on ka kooli kohus selle eest hoolt kanda, et lapsed koolis head kombed õppiwad, et noorest põlwest saadik puhtama ja haritud mõistliku rahwa elukombede juure harjuwad, mis neil edespidi elus muidugi suurt kasu saadab. Esimesest koosolemisest wõõra inimesega saame kõhe tema wäljaspidise kombedest aru, misjugune mees ta on. Peenikese wiisiga mees saab igal pool paremine wastawõetud, kui üks jäme inimene.

Mis wõib kool selle poolest teha, et lapsed peenemaks lähawad oma elukombede poolest?

1. See on muidugi hea, kui lapslele ööldakse: „istu ilusaste“, „sa pead lahkest teeretama“, „sa pead ilusaste paluma, kui sa midagi tahad.“ Aga niisugustest juhatamistest üksi pole suurt kasu, seda lajewad lapsed ruttu meelest äraminna. Taps peab ümberringi paremad elukombed oma filmadega nägema ja roppud eluwiisid saagu temast eemal hoitud. Pangu koolmeister sellepärast laste wiisid ja kombed tähele ja iseennast ka, et ta laste ees mitte midagi ei tee, mis ei kõlba, ega sünni. Sämedad sõnad, wandu-

mised ja võimamised, kõlvatu nali ei võdi koolmeistri juures mitte sugugi ette tulla. Olgu koolmeister ise kõnede ja tegude poolest peenike haritud mees, teretagu tema lapsi, kui ta hommiku nendega kokku saab, jätku ta neid õhtu ilusaste Sumalaga. Lapsed panevad teda tähele ja õppivad tema käest sedawiisi, et naad püüdwad tema sarnatseks saada.

2. Prii aeal keelgu koolmeister kõwaste, et lapsed mitte ilma walitsuseta ei jää; mängigu nemad, jooksku nemad, aga ärgu salligu koolmeister, et nemad tõine tõist lükkawad, lõowad, tõine tõisega tulitsewad ja kallewad.

9. Kuidas kaswatab kool lapsi tõearmastusele?

Tõde on inimese kõige suurem ehte ja annab tunnistust, et süda puhas on; walelik süda on kuradi pesapaik. Kes tõest tunnistust annab, selle süda on ilma wigata, aga kes waletab, see annab tunnistust, et tema oma elu pattu mudaga on ärateutanud.

Kui koolmeister lastele selle poolest wõib abi anda, et kõik nende sõnad ja teud tõelikud on, siis on tema koolis jõudnud neile üht jäädawat kallist wara anda. Tõelikust inimesest peetakse igal pool suurt lugu, walelik on põlgatud mees ja tema kätte ei usta mitte midagi. Tõelik inimene usub ka tõisi, walelik on alati kahes mõttes ja kardab kahju tõiste käest; tõelik kahetsseb oma pattu ja parandab meelt, walelik nuttab filmakirjaks, teeb südant kõwaks ja lähab wiimati huffa.

Mis peab koolmeister tegema, et tema tõe waimu laste südamesse istutaks?

1. Si milgi kombel ei tohi koolmeister ise tõe teest kõrwale minna, ka mitte nalja pärast. Kui tema üht asja ei tunne, siis ärgu habeneagu tema otseskohe ütelda, et ta seda ei tea; ehk kui ta ühe imeliku küsimise peale ei arwa wõimalik olewat, lastele selget wastust anda, siis üttelgu tema parem: seda ei ole sul tarwis teada. Pidagu tema

mehe wiisil oma sõna, et lapsed koolmeistri sõnast lugu pidawad. Ärgu lubagu tema kergel wiisil, ärgu ähwardagu, aga kui tema lubab ehk ähwardab, siis pidagu tema oma sõna. Ärgu rääkigu, ärgu tehku koolmeister mitte midagi, mis tema ise pärast kahetseb.

2. Pidagu koolmeister ise kõige juuremat lugu tõest ja auustagu tema töt, kus ial juhtub. Gest otsast arwagu tema igauhest lapsest, et ta töt räägib, ja kui tema lapse sõna pärast peab kassipidi mõtlema, siis näitku tema seda peenikesel wiisil. See ei kõlba sugugi, et tema jämedal wiisil otsekohse küsib: „kas see tõsi on?“ ehk: „kas sa ei waleta?“ Kui laps oma süü awalikult ülestunnistab, siis andgu koolmeister igaford andeks.

3. Kui koolmeister walet räägib, siis näitku tema, et ta walet südamest wihkab ja põlgab, ja üttelgu tema lastele, et see, kes waletab, ennast kuradi osaliseks teeb. Ärgu nimetagu walet „kawalusjeks“ ehk „tarfusjeks.“ Wale on selge rumalus ja põrgu riigi laps.

4. Kui üks laps walet räägib, siis waatku koolmeister, kust juurest see wale wäljatuleb. Palju lapsi waletawad lobisemise pärast, tõised waletawad kartuse pärast, mõned jälle kadeduse ehk ka wiha ja tigiduse pärast. Koolmeister pangu seda tähele ja püüdgu seda mööda, kui ta wiga leiab olewat, kui truu karjane seda wiga araparandada. Aga seda ärgu jätku ta ilmas tegemata, et ta seda paha juurt ei püüaks südamest wäljafiskuda.

5. See ei sünni sugugi, et koolmeister, kui ta arwab, et laps waletab, kawalusjega püüab õigust ta käest wäljapetta.

10. Kuidas kaswatab kool lapsi rahupidamisele?

„Kus kadedust ja riidu on, seal on segane ja selge paha töö.“ Jakob. 3, 16. Issand kiidab rahu nõudjaid õnneks ja ütleb, et neid Sumala lapsiks peab hüütama. Matt. 5, 9. Nii kui laenetaw wesi pääwa ja taewa nägu

ei näita, nõnda ei wõi koolmeistri õppetuse niisuguses südamas maad leida, mis kadestust ja riidu täis on.

Kes selle peale mõtleb, et tüli katab, aga rahu kasvatab, kes teab, et kõige walusamad haawad inimeste südames alati armuta meele läbi tulewad, see teab ka, et kool lastele suurt õnnistust annab, kui ta kõik tüli laste seas ära keelab ja neid käsib ja harjutab rahu pidada.

Kuidas see sünnib?

1. Koolmeister ise olgu kannatliku meelega mees ja ärgu andgu ise wihale maad omas südames. Karistagu tema lapsi kui tarwis on, aga ärgu jätku tema oma helbet meelt maha. See ei kõlba sugugi, et ta sõimab, pillkab, pahandab, käega neid päha lööb, karwu pidi kinni wõttab, kõrwadest kisub ehk rusikaga lükkab. Seletagu tema tüli waiksel wiisil ja tõise meelega ära ja kui ta karistab, siis tehku tema seda nõnda, et karistus lapsi meelt parandab.

2. Keelgu koolmeister ära, et lapsed kodust mitte midagi kaasa ei too, mis neil koolis tarwis ei ole; seeläbi tuleb alati riid ja kakkelus laste wahel, sest naad hakkawad isekeskis kauplema ja wahetama, kinkima ja wõtma, mis läbi tüli tulemata ei jää.

3. Ärgu tehku koolmeister laste wahel wahet, ärgu pidagu tema ühest enam lugu kui teisest, et kadestuse waim koolis maad ei leia.

4. Kõik pealekaebamisi laste poolt ei sünni ka mitte kuulda wõtta; see sünnitab paljalt wiha ja tüli laste wahel; õppigu lapsed paremine tõine tõise puudusega kannatama ja tõine tõist wennalikul wiisil noomima ja maenitsema.

5. Olgu koolmeister ka ettewaatlik, kui ta wanemaid ja targemaid lapsi noorema ja rumalama laste üle walitsema paneb, et nemad noorematele mitte liiga ei tee.

6. Koolilaste hulgate peab üks wäike kogudus olema ühe meele ja waimu sees; keelgu sellepärast koolmeister hoolega kõik lahutusel ja lahkumisel ära, kust aga tüli ja pahandus wälja tuleb.

11. Kuidas kasvatatakse kool lapsi puhtusele?

Koristamata elu on harimata oleku märk ja tuleb roppuse ja roojuse sallimisest. Mida enam talurahwa ja kehwa rahwa lapsed niisuguste asjadega kokkusaavad, mis läbi nemad oma ihu ja riidid äramääriwad, ja mida wähem kodurahwas lapsi selle eest hoidwad, seda enam peab kool hoolt kandma, et lapsed puhtuse juure äraharjuwad ja koristamata wiisid ja kombesid mahajätwad. Puhas hing ei wõi roojase ihu sees elada.

Selle poolest peab koolmeister ise ja koolituba lastele nagu selge peegel filma ees olema.

1. Koolmeister ise olgu puhas oma ihu poolest; suu, käed, juuksed, kõrwad, küüned olgu alati üsna puhtad, riided nõndasamuti. Kuub wõib wana ja parandud olla, aga ta peab terve ja puhas olema.

2. Koolituba olgu alati puhas (III. 2).

3. Neg aealt waatku koolmeister laste käed läbi, kas naad ka hästi puhtad ja pestud on; kel suu ja käed pesemata, see mingi koha kaewu juure.

4. Lapsed, kel elukaid pääs ja süüditud kätte peal on, istugu koolis ise paigas. Nende waenlaste wasta sõdigu koolmeister kõigest jõuust, et lastewanemad wõtaksid hoolt kanda, seda hirmust wiga ära kautada omas majas.

5. Lastepuhtus on ka nende raamatudest, kirjutuse raamatudest, tahwlibest näha. Koolmeistri omad raamatud ja kirjad näitku lastele seda puhtust, mis ka nende asjade juures soowida on.

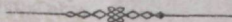
Kõigist neist asjadest, kellest meie lastekasvatamise juures koolis oleme rääkinud, on iseäralikul wiisil tähele panna ja peame pääasjaks nimetama:

et koolmeister ise, tema olemine, tema wiis, tema waim ja tema väljaspidine tegu ja tegemine on lastekasvatamise juures kõige ülem asi.

Kui koolmeister ise püha Waimu juhutamise al elab, siis tuleb temast waimu wäge wälja, mis lapsi Kristuse juure saadab, kes neid jälle taewa Isa poole tõmbab.

On aga koolmeister ise mees, kes maailma-waimuga täidetud on, siis on tema meel ja mõtte weeretud tühja ja kaduwa asja peale. Ta wõib kül wäljaspidisel kombel rahu ja korda koolis pidada ja selle abiga oma kooliõppetust ilma feelmata anda, aga tema töö laste hinge kallal ei tahta mitte seda wiisi olla, et lapsed feeläbi igawese õnnistuse poole saawad juhatud ja see eest temale igaweste tänu andwad.

Niisugusel ilmliku waimuga koolmeistril jääb kool wiimaks waewa kohaks ja kooli töö koormaks ja tema wiimne lugu on nõnda: „Ta ütleb tõistele jutlust ja saab ise kõlwatumaks.“ 1 Korint. 9, 27. — Aga usklikul koolmeistril on koolituba üks Jumala koda, kus ta õnnistab ja teda õnnistakse ja tema wiimne lugu on kirjutud Matt. 25, 21: „Sina hea ja ustaw sulane, sina oled üle pisku ustaw olnud, mina tahan sind üle palju panna: mine oma Issanda rõõmu sisse!“ Amen!

Register.

I. Kool.

	Lehe kulg.
1. Lastekasvatamisest	1
2. Perikool, esimene lastekasvatamise koht	3
3. Ilmlik riik, teine lastekasvatamise koht	4
4. Kristlik kirik, kolmas lastekasvatamise koht	5
5. Kooli esimesest hakkatuslest	9
6. Kuidas sünnib kooli perikooliga kokku?	11
7. Kuidas sünnib kooli ilmliku riigiga kokku?	13
8. Kuidas sünnib kooli ristkõrgkooliga kokku?	14
9. Kristlikud rahva koolid enne Lutherust	15
10. Ewangeliumi usuliste koolid õigeusuülesõutmise ajal seni kui 1700 aastani	18
11. August Hermann Francke	21
12. Filantroopid	23
13. Pestalozzi	25

II. Koolmeister.

1. Koolmeistri ameti auustusest	28
2. Kuidas peab se mees olema, kes koolmeistriks tahab saada?	29
3. Mis läbi saab koolmeister täielikuks koolmeistriks?	30
4. Mis läbi kasvab koolmeister oma ameti tundmise poolest?	32
5. Koolmeistri sõbradest	34
6. Koolmeistri elust ja elukombedest	35
7. Koolmeistri kodusest elust	37
8. Koolmeister ja koolilaste vanemad	37
9. Koolmeister ja kiriku õpetaja	39
10. Koolmeister ja wald	40
11. Koolmeister ja kooliülemad	42

III. Kooli õpetus.

1. Kooli aeg	43
2. Kooli tuba	43
3. Kooli aja lühendamise	44
4. Kooli õpetus	45

	Lehe kütg.
5. Õppetamise viis	49
6. Kristiuse õppetüs	56
1. Kristiuse õpetaja	56
2. Kristiuse õppetüs:	
a. Piibli lugud	57
b. Palve	59
c. Kiriku laul	60
d. Sumala sõna lugemine	60
e. Katekismus	61
f. Usu õppetuse tunnid	61
g. Õppetamise viisid	62
7. Lugemise ja kirjutamise õppetüs	64
a. Lugemine	64
b. Kirjutamine	67
c. Emakeel	69
8. Kehkendamise	60
9. Laulmine	71
10. Seihkendamise	75
11. Sfamaatundmine	71
12. Rahva- või elementaarkooli loomuliku piiri	72
13. Kooli õppetuse plaan	75
14. Näidake õppetuse tunniplaani	77

IV. Lastekasvatamine koolis.

Tagasiwaatus	78
1. Kuidas kaswatab kool lapsi sõnakulmisele?	79
2. Kuidas kaswatab kool lapsi isamaa armastusele?	84
3. Kuidas kaswatab kool lapsi Sumala kartusele?	88
4. Kuidas kaswatab kool lapsi waiusele?	90
5. Kuidas kaswatab kool lapsi tähelepanemisele?	92
6. Kuidas kaswatab kool lapsi wirtusele ehk usinusele?	93
7. Kuidas kaswatab kool lapsi korrapidamisele?	94
8. Kuidas kaswatab kool lapsi hea elukombede ja wiisidele?	96
9. Kuidas kaswatab kool lapsi tööarmastusele?	97
10. Kuidas kaswatab kool lapsi rahupidamisele?	98
11. Kuidas kaswatab kool lapsi puhtusele?	100

